

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XIII књига XIII свеска LP децембар 2017

52

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,
Никола Шанта, Павле Орбовић и
Светислав Шљукић

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com

www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Владимир Дуњић, академски сликар

*Часопис се финансира из буџета општине Врбас и Секретаријата за
културу АП Војводине*

САДРЖАЈ

пѣраї сѣћања

Небојша ДЕВЕТАК.....	5
Ђорђо СЛАДОЈЕ.....	8
Милош КОРДИЋ.....	11
Мирко ДЕМИЋ.....	15
Анђелко АНУШИЋ.....	19
Драгица УЖАРЕВА.....	22
Срђан ВОЛАРЕВИЋ.....	25
Бранислав ЗУБОВИЋ.....	27

пѣраї ѡезије

Адам ПУСЛОЈИЋ.....	29
Михал ЂУГА.....	32
Живко НИКОЛИЋ.....	37
Саша НИШАВИЋ.....	40
Славко ЈЕНДРИЧКО.....	44
Раша ПЕРИЋ.....	47
Перица МАРКОВ.....	50

пѣраї ѡрозе

Рајко ЛУКАЧ.....	52
Никола ШАНТА.....	56
Бранислав ВЕЉКОВИЋ.....	67
Дејан БОГОЈЕВИЋ.....	69
Томислав ЂОКИЋ.....	78
Иванка РАДМАНОВИЋ.....	81

шраї на шраїу

Бранко СТОЈАНОВИЋ.....	85
Милена КУЛИЋ.....	99

шраї ґрґїиџ

САВРЕМЕНА СЛОВЕНАЧКА ПОЕЗИЈА.....	108
-----------------------------------	-----

шраї целулоида

Немања ДРАГАШ.....	118
--------------------	-----

шраї д'оје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....	122
-----------------------	-----

шраї ишчишаванџа

Ранко РИСОЈЕВИЋ.....	129
Давид КЕЦМАН Дако.....	135
Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло.....	140
Олга СТЕВАНОВИЋ Сјеклоћа.....	144
Маја БЕЛЕГИШАНИН.....	154

шраї наелеђа

Милан МИЦИЋ.....	160
------------------	-----

Небојша ДЕВЕТАК (1955-2017)

ИЗГОВОРЕНА РЕЧ

Одакле се враћаш, изговорена речи
Са зебњом пуштена у етар
Разумеде ико одјек ти
Којим се поигравао ветар

Одигра ли савршено ролу
Дотаче ли и једну дубину бића
Или остаде само лепет крила
У слуху оног ког си походила

Зарони ли у мутљаг мочваре
Дотаче ли трулеж давно мртвог биља
У освит, док се капи росе
Очајно одупиру сунчевој јари

Пожеле ли да кроз кланце
Утростручиш ехо
Или да се уморна спустиш
На белину хартије, да лелујаш
У причи или песми

Или би радије у уста
Оног што те изговори
Да се вратиш у оно што си била
О непцу да висиш, наглавачке
Мешавина труња и плувљчке

БЕЛА ПЕНА

Више не знам у коју собу да уђем
А да у њој не препознам твоју сенку

Или отворим врата а нахрупи бела пена
Бела пена са милион твојих умножених ликова

И прво што помислим – то је лепа смрт
Та пена у мојим рукама
Да – то је лепа бела смрт
Какву сам увек замишљао

Симетрија твојих портрета сенчи моје тело
Никакав бол не осећам
Само звезде светлуцају и та светлост ми цури
Низ чело, низ лице, низ груди

Да ли то умирем
Или се наново рађам?
Трудим се да останем на ногама
Око којих се хвата измаглица
Око којих су обриси твојих подлактица
Твоје шаке са прстима од порцелана

Видим да ме дотичеш, али додир не осећам
Само сечиво погледа осећам на врату
И топлоту која ме напушта
Грушајући се у белу, белу
Самртнички белу пену
Као кад крвари снег

ЈЕСЕН СА ПРОЗОРА БОЛНИЧКЕ СОБЕ

Ма колико било огромно пространство језика
Понекад, у њему проналазим
Само опало лишће рѣчи
Разноси га ветар на све стране
И ја више не могу да пратим ни једну мисао

Упетљано у корење које га је зачело
Сада само беспомоћно шушти
Још јарких и зрелих боја
Које ће ускоро кише и мразеви
Да самељу у трулеж

Замишљах да сам такав један лист
У ковитлацу ветра који ме узноси високо
Спушта, па опет узноси
Док ми однекуд до слуха допиру
Стеванови стихови о Црном Владимиру:
*Он хоће песму место пилула, капи
Кад не помаже ништа, ни бог, нити лек.
Он хоће песму – ко кад је песник вапи –
Да му живоме ил мртвоме продужи век.*

МЕРМЕР И ОЛОВО

*Заборавио сам оне што волех
Вихором сам срце огрубио,
Бацих га с гора у суро стење
На дну сад лежи*
Александар Блок

Какав сам само циник постао
Каква стена која се ничим обликовати не да
А бејах побожан, дрхтај руке, самилосна креда
Којом други исписиваху чежње и радости

Толико се олова накупило у мени
Да, посустао, често помишљах
И гледам како се клатим на оцвалој грани
Леш, леш са стихом стегнутим у грлу

И смејем се оном што ће ножем пресећи канап
И ногом бојажљиво гурнути трупло
Да ми безуспешно склопи очне капке
Завири у лице
Не знајући да сам већ мермер
Без слова и слике
Надгробни споменик - самоубице

(Песме су преузете из последње књиге поезије Небојше Деветака
„Као кад снег крвари”, СКД „Просвјета”, Загреб, 2012. године.)

Ђорђо СЛАДОЈЕ

ДЕВЕТАКОВА ИСКРЕНА ПЈЕСМА

Стару истину да се до високих књижевних циљева не долази пречицом потврђује и случај пјесника Небојше Деветака. Он се у књижевности јавио прије тридесетак година књигом стихова *Пресудна жеђ* коју карактеришу тематско-мотивска дисперзивност, опора и свјежа лексика, редукован израз, помало загрцнут великим темама и младалачком жељом да се свијету што прије саопште истине које заслужује. Деветак се већ на почетку представио као пјесник тамног гласа, меланхоличних расположења и наглашеног песимистичног става према човјековој природи и смислу живота. Нека од ових основних својстава пјесник ће развијати, продубљивати и усложњавати и у наредним својим књигама – *Заустављена пројекција*, *Непожељни гости*, *Кључаница*... А кад је у наше животе провалила историјска стихија и растурила један свијет и представе о њему, и наш се пјесник нашао пред новим стваралачким искушењем – шта учинити са остацима и крхотинама тог свијета. Као и многим другим пјесницима, и њему се учинило да би чврсти везани стих могао сакупити и у цјелину саставити оно што је историја, као у сеоској крчми, разбила у парампарчад. Отуда у пјесмама које овај пјесник пјева у рату и „после рата” налазимо историјске и националне теме и класичну римовану строфу – дистих, катрен, октаву па чак и сонет. Иако овај, у Деветаковом случају изнуђени обрт, има и егзистенцијалне и поетичке разлоге и оправдања у dobrим пјесмама – истина мрачним као да су их Тонтић и Ненадић заједно писали – ипак је видљиво да се у метричким стегама ни пјесник ни његови стихови не осјећају комотно.

Тек ће у књизи *Боре и бразготине* (2006), након дугог и тежног сазријевања, Небојша Деветак доћи до пуног даха, до сопственог израза у слободном, ритмички релаксираном и полифоном стиху који је саобразан унутарњем пјесниковом бићу, његовој лирској нарави такорећи. Књига *Узалуд тражећи* коју је објавило Српско културно друштво „Просвјета” из Загреба, у Малој плавој библиотеци црвене боје, представља у тематско-мотивском и формално-стилском

погледу наставак *Бора и бразготина*, с тим што се овдје боре гушће а бразготине дубље.

У педесетак пјесама, сложених у четири циклуса – „Траг присуства”, „Мирис воска”, „На опрезу” и „Зид” – пјесник исцртава унутрашњу, интимну мапу на којој кључне коте означавају мјеста пораза – личног и колективног. Стих по стих, слој по слој пјесник згуљује маске са свијета, разгрће историјске магле и опсјене да би у некој језивој помирености, без плакатске огољености и памфлетске жучи, свео рачуне са сопственим заблудама, заносима и губицима. Његова пјесма би да што дубље заграби „горки талог искуства” и да прецизно, до најситнијих детаља и нијасни, забиљежи сваки шум и дрхтај душе. Пред читаоцем се одвија мала лирска драма преиспитивања и аутоанализе на самој граници самопозлеђивања. Нарочито су сугестивне и драматичне оне пјесме у којима се као у театру сјенки, у страшном карађозу, како би пјесник рекао, мијешају утваре прошлости са морама и привиђењима усамљеничке уобразиље. Стихови из циклуса „Мирис воска” који призивају свијет дјетињства и завичаја, а који још само „одсуством мирише”, исписани су ијекавицом завичаја, што додатно говори о томе са каквом пажњом и језичком концентрацијом овај пјесник обликује свој доживљај.

Већина пјесама у књизи *Узалуд тражећи* испјевана је у првом лицу једине, крајње субјективистички, готово мономански. Чим пређе у множину и дохвати се општих и историјских тема, кад почне о „бабаријама историје”, варварима, паликућама, ослободиоцима и усрећитељима, проради горки иронијски говор а гласне се и онај озлојеђени циник кога знамо из ранијих Деветакових књига. Што је пјесников приступ личнији и интимнији то су значења која ослобађа његова пјесма универзалнија и сложенија. Парадоксално јесте, али од парадокса добра поезија и живи. Зар се, примјера ради, умор од историје – а историју Деветак доживљава као елементарну непогоду, да не кажем као олују, и као низ личних увреда – зар се тај умор није увукао не само у стихове ове књиге него у сваку пору епохе у којој живимо. Па меланхолија којом је натопљен сваки Деветаков стих и њене дружбенице – самоћа, депресија, тјескоба, празнина, зебња, резигнација – све то поодавно није само лирска привилегија већ опште стање душе и духа савременог човјека. Или изгнанство које није само судбина милиона људи него и планетарна књижевна тема првог реда, а Деветак је, „занат изгнанства” испекао и усавршио. Он је у томе прави мајстор-ветеран. Из изгачичког искуства, из позиције онога који је ни тамо ни овамо, који је сам остао на цједилу историје испјеване су понајбоље пјесме у књизи *Узалуд тражећи*.

Има пјесника богатијег рјечника, вјештијих версификатора, тематски разноврснијих, мисаоно дубљих и маштовитијих од Небојше Деветака, али су заиста ријетки они који тако дубоко и снажно доживљавају свијет и тај доживљај непосредно, сугестивно и прецизно изражавају. У том аутентичном, непатвореном доживљају, у емотивном интензитету чији лук пјесник одражава од прве до последње

пјесме, не падајући ни у патетику ни у баналност, садржан је пресудни квалитет ове књиге. Аутентичност доживљаја, пуно егзистенцијално покриће и најзад пронађени лични тон чине ову поезију, старински речено, искреном и истинитом. Ваљда зато повјерујемо и оним мање успјелим пјесмама, јер и за њих јемчи најтврђи јемац – људска патња. Након читања ове књиге, остаје утисак како је из живота исцурило нешто важно и драгоцјено, оно што га симболистички чини смисленим а стварно подношљивим. То зрнце смисла пјесник тражи, узалуд како сам вели. Али није и не бива баш све узалудно.

Чешће него у његовим ранијим књигама, безнадежно затамњени, овдје се догађају мала преображењска чуда и „узлети озарења” над туробном стварношћу. Просине нека слика из дјетињства, милоштом сјећања призван јави се завичајни пејзаж, промине драги лик, бљесне случајно нађени извор, фреска са манастирског зида... Или у испражњеном ритуалу свакодневице, у сред очаја, наиђу тренуци пунине и усхићења. Из неких пјесама зари стишана радост постојања – након свега и упркос свему. Ти изненадни просјаји и катарзична обасјања чине драгоцјену новину у Деветаковој поезији. У појединим стиховима чује се и религиозни тон – тихо, скрушено и молитвено. Иако му се, као у пјесми „Са ове стране”, отме лалићевски интонирано питање „Боже да ниси депресиван кад мирно слушаш вапаје очајника”, Деветак не потеже име господње за сваку ситницу, што је међу савременим пјесницима постало уобичајено, да не кажем помодно.

У последњем циклусу вариран је мотив зида. У очајничкој халуцинацији зид се пјеснику указује као какав-такав ослонац у заљуљаном свијету, као саговорник и двојник, али прије свега као она крајња егзистенцијална тачка из које се нема куд и као препрека која заклања ионако замрачени видик. Али и овдје ће се догодити још један од оних катарзичних обрта. У завршној пјесми „Време садашње” пјесник каже:

Овај зид је пуст као и сви зидови

Ово је зид туге

Ставићу на њега икону

Да имам у шта да гледам

Кад клонем духом

Ако је могуће усавришавати веру

Изговараћу речи молитве свакодневно

Све док ме не огреје светлост прочишћења...

Осим тога, на зиду се, за утјеху, могу писати и стихови. И може се за те стихове, све онако узалуд тражећи, и Змајева награда добити.

(Реч приликом уручења Змајеве награде Матице српске Небојши Деветаку, о Дану Матице српске, 16. фебруара 2009. године)

Милош КОРДИЋ

РИЈЕКА С ЛИЦЕМ ПОЗЛАЋЕНЕ ТИШИНЕ

(Сјећање на лице човјека и лице поезије драгог пријатеља Небојше Деветак)

У просторно нам близак и временски вјечан свијет својих ријечи у безбројним стиховима и реченицама које нам је у књигама оставио, преселио се и књижевник Небојша Деветак. Изненада. Како то и бива кад је одлазак са овог, најмање нашег свијета у питању.

Преминуо је пјесник коме су ријечи као најбисерније капи воде непресушно капале из слика свог родишта, из бистрог врела свог завичајног језика.

Небојша, један од најплоднијих банијских, и не само банијских него и српских узносника љепоте и драге и горке поезије, преминуо је у сриједу, 25. октобра 2017. године. С навршене 62 године. У граду Врбасу, у коме је живио и радио своје посљедње прогнаничке године. Док је у Кисачу, мјесту близу Новог Сада, гдје се прије тога такође неко вријеме био скућио, мир нашао на мјесном гробљу. А посљедњим стиховима пјесме „Путешествије слике Светог Саве”, из књиге поезије *Лицем према наличју* (изабране и нове песме, 2004), не као да слути, него тринаест година прије тога, ето, и слути:

*Тек у Кисачу, кужног муља спруду
Направисмо рам достојан ти коби
Што нас сједини у истом усуду
У патњи страшној, у вјечној сеоби.*

Придружио се Небојша посљедњим корацима на путу своје вјечне сеобе оним посленицима писане ријечи који су родом са Баније, а пратило их је и моје познавање, са неким одрастање и дугогодишње пријатељевање, те покатакд и узајамно испомагање. Пратило их је, неке, од давних дана па до дана изненадне вијести коју ми овдје, у Београду, саопштава књижевник Никола Вујчић: Милоше, умро је Небојша Деветак. А они су, ти којима се и Небојша придружио: Драган Божић, Јелена Буинац, Милорад Вергаш, Јован Вранешевих, Петар Вукмировић, Милорад Гојсовић, Ђорђе Ђурић, Драган Кордић, Ђорђе Корица, Милан Мирић, Милан Ножинић,

Миљенко Пезељ, Душко Роксандић, Јосип Север, Предраг Сирета, Јованка Хрваћанин...

Ето, колико их је географски мала Банија имала а који су за мог живота отпутовали у предјеле неких других, можда сасвим другачијих ријечи, слика...

Небојшин одлазак доживљавам као откинати дио некадашње наше заједничке Баније. Јер не више од шест, седам километара ваздушне стазе неба, горе, дијели наша родна села, а пречицом кроз стрнике, кукурузишта, ледине, бујадаре и уз шумарке, доље, којима нисмо ишли један другоме, али као да смо то замишљали, сањали... била је то блиска, веома блиска даљина наше будуће везаности коју само ријечи могу спајати у неразмрсив чвор дубоког пријатељевања и поштовања. А те свете ријечи наше њему доживотне везаности биле су: Мала Градуса, његово родно село:

*Минула прелест бауља ми
кроз катанчене коридоре,
над пропланицама румен чами
циједећи млијеко зоре...* (из друге строфе сонета
Градуса, сањана, из збирке „Расуло”, 1997), па Комоговина, моје
родно село:

*...Само црква преображењска остаде
И рука Светог Теодора
Да свједоче о патњи нашој
Да се споменемо у часовима самотним
Да све је неизвјесно и да ништа није коначно...* (из
пјесме *Запјеваће славуј усред зиме*, посвећене манастиру Преображења
Господњег у Комоговини, из књиге „Омча за воштаницу”, 2009), и
Банија, заједнички нам завичај:

*Била си граница ножа и барута
Граница несанице и гробница
Умирало се много и улудо
Крви је сит сваки твој бусен...* (из циклуса *Банија*, из
збирке *И друге болести*, 1980).

Озбиљно сам се први пут срео са једанаест година од себе млађим Небојшом Деветаком у његовим стиховима које је писао у вријеме средњошколских дана у Сиску. Занимљиви, модерни стихови дугуљастог, мршаваог момка с благим, осунчаним смијуљком доброте у очима, младића тихог гласа... никад ме више нису напуштали. Јесу нас само привидно раздвајале године, јесмо у два највећа сисачка предузећа радили, јесмо се од 1991. године налутали стазама и кроз биједу сваки свога прогнаничког усуда, али су нас слике у ријечима стихова и реченица и стихови и реченице тих слика непрестано спајале. Па смо се, кад бисмо се на неко вријеме и погубили, тражили тим сликама и увијек се непогрешиво проналазили:

Јер осим себе самих

Немамо шта да изгубимо, каже Небојша у пјесми *Још се селимо*, а стихове сам преписао из антологије „Друмови су наша отаџбина”, с поднасловом *Српских пјесника тамног појања глас о сеобама, изгнанству, избјеглиштву и осталим несрећама бездомничким*, коју је он приредио (2006).

А већ сам у једном од текстова о Небојши написао, а овдје ћу то поновити: ако су банијски књижевници Милан Ножинић, Ђорђе Ђурић, Драган Божић, само њих да споменем, овјековјечили страдање српског народа Баније (и не само Баније) од хрватских усташа у Другом свјетском рату, Небојша је један од оних који је најобухватније овјековјечео страдање српског народа исте те Баније (и, понављам, не само Баније) у протеклом грађанском рату у Хрватској. И овјековјечео је и разочарења, тугу и бол – и своје и тог народа коме је припадао. Био је храбар и досљедан у свему што је стварао и створио.

И није да је ту, у тим сликама његових стихова само Банија, њена стварност и сјећања на њу, него је ту и универзални свијет даљине, освијетљен завичајним жишком одавде до, на примјер, Нерудиних Анда, у једној од најранијих Деветакових пјесама под насловом *Пред сан*, а стихове наводим из изабраних пјесама „Кораци без одредишта” (2004):

Читам Неруду:

Одједном сам тако празан

Пред раскрыљеним лицем Анда.

Градуса, и Велика и Мала, изњедрила је тројицу мени драгих људи, мојих пријатеља, сјајних пјесника, са чијом сам поезијом од њихових основношколских и средњошколских дана: Небојшу Деветака, Николу Вујчића и Милоша Бајића. А ту су ми негдје и давни стихови доброг познаника, покојног Милорада Вергаша.

Не знам да ли сам Небојшино поштовање и пажњу било чиме заслужио, а ако малкице скромно и јесам – Небојша је на то многоструко узвраћао: уврштавао ме у своје антологије, посвећивао ми пјесме, писао о мојим збиркама, говорио о мом скромном књижевном раду, а моји су прилози готово увијек били први или међу првима на страницама врбаског часописа Траг, који су годинама уређивали он и његова десна рука Бранислав Зубовић, који ће, вјерујем наставити њихов заједнички посао... То се не заборавља. И заједно смо читали на књижевним сусретима у Сиску, Петрињи, Београду, Загребу, Новом Саду...

О Небојши су писали најугледнији српски књижевни критичари и историчари књижевности. У бројним је антологијама. И превођен је и награђиван престижним књижевним наградама.

Пред крај живота из родне ијекавице прешао је на екавицу. Али то није утицало на богатство његовог изворног, родног српског језика. Не, него му је, том богатству само додавао још од онога што је у екавици другачије. А и због језика, с оног родишта његовог, споменутог на почетку текста, сретно сам живио и живјећу у свему

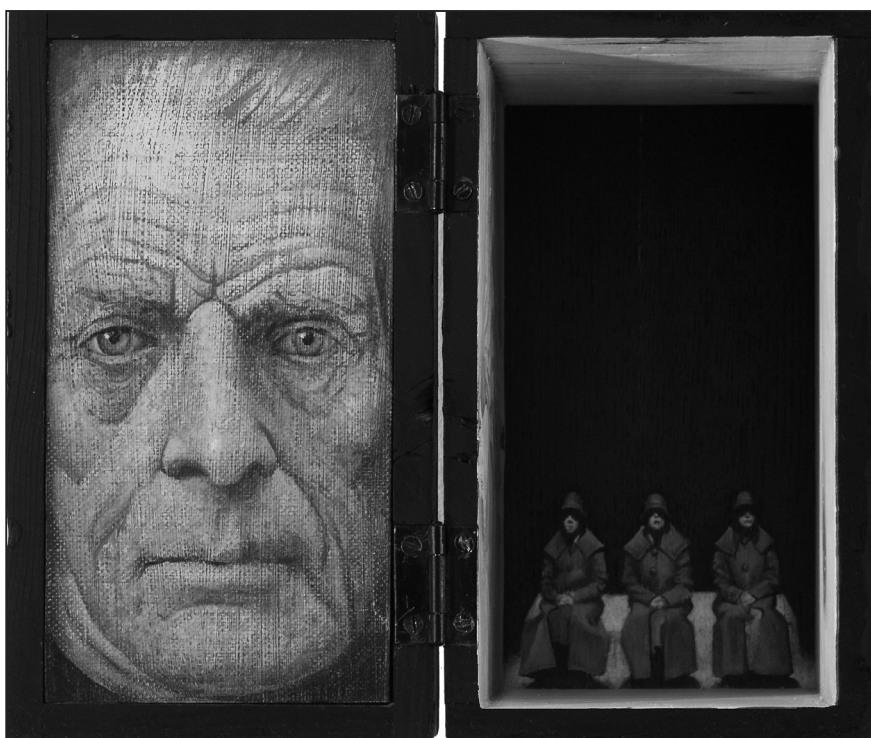
што је објавио. Јер сам, и поред свега другог ту, на врелу: гледам, слушајам и ћутим.

Знао сам да је Небојша болестан. Назовем га повремено, јер одавно је говорио како он никога не зове, и слушајам мени увијек тај драги банијски, тај прогнанички и његов, а у његовом и свој глас.

И као да је слутио скоро напуштање овог неправедног и на путу у нове ратове зајачураног свијета, Небојша ће у ова два посљедња стиха пјесме *Стена*, из збирке „Као кад снег крвари” (2012), рећи, поручити:

*Испод ће протицати река у којој ће се огледати
Само позлаћено лице тишине.*

траг сећања - Милош КОРДИЋ

Бекет

Мирко ДЕМИЋ

ИГРЕ С ДУШОМ НЕБОЈШЕ ДЕВЕТАКА

*Бојим се дана када више нећу моћи да је дозовем
дана од ког ће почети само сјећање на њу
(Игре с душом)*

Највећи део нас рођених на пустошним крајишким странама стваралачки је стасало у времену парадокса. У њему, нажалост, и данас живимо. Небојша Деветак је био човек управо тог времена; препуног парадокса, као што је и његова литерарна оставштина препуна њих. А да није парадокса, он не би био ванредан песник и ми данас не бисмо покушавали да га се сетимо и погледамо на оно што је његово међу нама и у нама, савременицима и пријатељима. Не бисмо ложили ову ватрицу од речи, нити би се, у овом туговању, окупљали у овом часопису и грејали жаром сећања на отишлог пријатеља.

Дабоме, тешко је о њему говорити *post festum*, још теже након његовог, за многе пребрзог, одласка из ове „долине суза“ и, при том, процењивати оно што нам је оставио и о свему томе давати коначан суд. Ако ништа друго, навео нас је да изнова пролистамо његове књиге и, на трен, призовемо његов глас, осмех и по који карактеристичан покрет или реплику. Признајем да никад није био присутнији у мојим мислима и ослушкиван „унутрашњим слухом“ него у овим данима неверице и чуђења.

Он, а заједно и ми са њим, имао је несрећу да се роди тамо где, како је певао, „кључа велики Заборав“. Зато његова прва песничка фаза има ту откривалачку, чак се може рећи – педагошку, будничарску ноту. Из тог Заборава, из оног неподношљивог сна у коме смо се заљубљали, будио је и себе и све који су хтели да га читају и слушају. А играње је подразумевало високу цену.

Неко ће рећи да је залудан посао тражити зрно смисла у општем бесмислу. Сам би то Небојша први устврдио, јер се управо са тим питањем свакодневно суочавао и од чије тежине је подлегао. Свеједно, од њега смо могли да учимо како ваља тражити смисао

и тамо где га наизглед није било. И доиста, у узбудљивом животу Небојше Деветака било је и малих, сепаратних победа смисла и креације над бесловесношћу, ускогрудношћу и општим немаром.

Кад бих непознатом човеку морао да Небојшу опишем у кратким цртама, рекао бих му да је био (ово био – још увек исписујем с неверицом) уметник који је *веровао*, а то значи – човек који је *изгарао* за своја поетичка и људска (па ако хоћете и – политичка) уверења. У једној песми он то, не без горчине, и признаје:

Пола века сам веровао

Веровао

Веровао

(„Зид – двојник 1”)

А како је снажно веровао, како и колико се давао, тако је, нажалост, прерано и *сагорео*. Одлучност и енергија којом се давао у свом песничком и људском ангажману била је једнака дубини његовог разочарења. А оно је било – безобално!

А сад сам као и ти скамењен

Стена

Дворска луда од кречњака

Која никог не уме да засмеје

(„Зид – двојник 1”)

А да парадокс буде већи, он је и из те дубине проговорио гласом изабраног, иако дубоко резигнираног, скрханог човека. И кад је последњих десетак година бивао крајње личан, опет је сведочио о свом завичају и његовом усуду, враћајући се тако на своје почетке, у којима је лични тон често подређивао заједничким страховима, заблудама и дилемама.

Упркос самосвојности коју је с муком стекао, можемо рећи да је у његовом животу било и доследности. Отуда је његова судбина типично наша, крајишка, распета између еуфорије и меланхолије, између ината и безвољности, свадљива, плаха, заглављена у процепу између псовке и шапата, „гола извана и празна изнутра“, одњихана у колевци крајности и умивана из сасуде бола.

Небојшино песничко дело у својој првој фази полазило је од чињенице да све наше личне драме припадају колективу. Свесно је одлучио да води унапред изгубљену битку. Уследио је рат који ће, нажалост, потврдити неке од његових песнички прозорљивих антиципација, и то ће бити време у којем се свако од нас из темеља заљуљао. Заљуљали су се и поетички постулати на којима је темељио дотадашње певање. На сличан начин дошло је и до његове последње, најзрелије песничке фазе.

Ни овом приликом не треба сметнути са ума да је, поред песничке, дизао још једну задужбину – Српско културно друштво

„Сава Мркаљ“ и новине „Српски глас“, чију концепцију је осмислио, како пре рата, тако и по његовом отпочињању, све док није почео да губи веру, док није одустао од уређивања листа. Окупљао нас је око „Гласа“ као сирочад без игде икога. Био у њима или не, бранио их је до краја од узурпације политиканата и шпекуланата. Концепцијски, лутао је и он и ми заједно са њим; од листа који је био гласило Српског културног друштва „Сава Мркаљ“ до новина које су почетком рата прерасле у ратно гласило на начин како је он, као главни уредник, сматрао да треба деловати у новим околностима.

Знам, ни Небојши не би превише значило ако устврдим да је то Друштво (а у склопу Друштва и његово гласило) било усамљени светионик у општој помрачини, нешто пред чим се ни он, ни сви ми који смо у томе учествовали, немамо чега стидети. Напротив. С пуним правом се можемо позвати на ону Андрићеву мисао по којој „преварити се у једној великој нади није срамота. Сама чињеница да је таква нада могла да постоји вреди толико да није сувише скупо плаћена једним разочарењем, па ма како тешко оно било“. Једино чиме се можемо одбранили јесте констатација да смо покушали, упркос свему и упркос многима.

Навешћу овде и један крајње личан однос. Остао сам му дужник због много чега. Између осталог, крајем октобра 1991. године примио ме је у редакцију „Српског гласа“, без икаквог новинарског искуства, и тиме бар привремено заштитио од новопечених војсковођа и државотвораца-аматера. Усред рата ме је водио по песничким фестивалима кад год је могао. Дакле, веровао је у мене у времену кад сам највише сумњао, како у себе, тако и у свет око нас.

Својим прераним одласком Небојша Деватак постаје истинска метафора крајишког слободномислећег човека и уметника последњих четрдесетак година и парадигма свих наших покушаја да учествујемо у изазовима времена и сведочимо о поднебљу у којем смо рођени и о људима са којима смо живели. Као сваки истински песник, био је неснађен, преосетљив, импулсиван, крајње искрен и непоткупљив, јер је само такав могао да својом преосетљивом душом бележи трептаје, слутње и странпутице нашег времена и дели их са својим читаоцима.

Да, играо се са душом, којој је одувек било тесно у његовом телу. У том непрестаном губљењу и налажењу душе утрошио је читав живот. Био је, као и наш завичај, као и сви ми отуда, препун крајности, о чему најбоље сведочи његова *Крајишка тужбалица*:

*Увијек скрајнут
Увијек на крају
У крају
При крају
У вијеку
И на крају вијека*

*Или се приклони
Или се поклони
Или се уклони
Увијек из прикрајка
Макар крајичком*

*Окрајчен сјекиром
Маљем
Метком
Више крај гроба
Него крај дома
Крај очевине без очевине*

*И тамо
И овамо*

Требало је имати личне храбрости да се колективна драма постави у центар своје песничке запитаности. Једнако у времену пре распада бивше заједничке земље, тако и током рата, а нарочито после њега, када је крајишко страдање брже-боље стваљено *ad astra*. И за ту доследност му се, данас и овде, дубоко клањам.

И сад, као да чујем његов глас који додајује како је све било узалудно. И живљење и писање. Признаћете, тешко је за овакве тврдње наћи противаргумент, као што је против његовог цинизма било тешко наћи лек.

Упркос свему, мислим да је вредело, јер је управо о тој узалудности и људској немоћи певао. Вредело је и вреди, а да ли ће вредати онима после нас, ми, срећом, нећемо сазнати. Можда је доиста било узалуд све што је радио, и ми заједно са њим, али бар није било бесмислено. Чак и уз претпоставку да смо сви загризли превелик залогај. И да нам је свима живот застао у грлу.

Од рођења до смрти Небојша Деветак је био окружен зидовима неразумевања. Он је у њих бескомпромисно ударао, најчешће сам, некад руком, а некад богме и главом, мутном речју, успут певајући своје најбоље песме.

А пошто сам се кроз овај јалов покушај синтезе једног живота досад обраћао вама, живима, дозволите ми, на крају, да се обратим и њему, или његовој одбеглој души:

Драги мој друже, ако си већ морао и ако другачије није могло, волео бих да си, као у свакој озбиљној игри, одржао обећање из своје песме и да си само – умро од смеха.

У Крагујевцу, на Аранђелдован, „други“ Небојшин рођендан, новембра 2017.

Анђелко АНУШИЋ

*ЗАГРАНИЧНУ ПУСТУ ДОМАЈУ
РЕЧИМА КАО НАРОДОМ НАСЕЛИО*

Песника Небојшу Деветака срео сам у месту где се заборав и сећање од памтивека кавже и гушају, и Поезија је баш ту тражила своје поротнике, да би могла окупити ученике. Нашла је, једног поузданог, неопозивог, у Небојши Деветаку. И рекли бисмо – не у прави – него у последњи час.

Јер, нигде клепсидра не искапава тако неумитно своје тренуте и слуте, као тамо где је песник рођен. На крајишкој агори, сад пустопољу под вазда зловољним иногосподарима и нишчим слугама.

Срели смо се 1973. године у књижевном клубу „Иван Горан Ковачић“ у Сиску, и већ то сâмо (окцидентално) место литерарног укрштаја усмеравало нам је, и усмерило, на иманентан начин, животне и књижевне путање, Деветаку изричитости, за један чин више. Тај клуб могао се звати и „Владимир Поповић“ (поготово у граду где је активно живела мнозина Срба, не рачунајући залеђе Баније, који су у деведесет процентном постотку чинили живу силу која се прва у Европи одупрла фашизму и усташизму у Другом светском рату, и платила то беспримерно високом ценом, са олујашком рачун(и)(ц)ом без остатка, августа 1995).

Могао се, велим, звати, а није. Господин Заборав тако је одлучио. Као што је раније одлучио да се Поповићева потресна поема Очи о усташким покољима српских цивила у Хрватској – такође педантно затури и дисциплиновано заборави, заједно са песником. Како међу домољубивим становништвом, тако, и још додворније, у крилу Поповићевих истоплеменика. Као што се још тма и тмуша онога што је од граничарског ивера (отпало) свесно заборавило, прећутало, преименовало, фалсификовало, преотело, или напросто избрисало. А сучелице ока и уха васцелога српскога пука!

Заједно смо гостовали у литерарним клубовима (и градовима) по Хрватској и БиХ (даље тада, колико се сећам, нисмо одлазили!),

да би после смрти Старатеља „народа и народности“ озбиљније кренули и по песничким скуповима и фестивалима широм „миле нам домовине“ где ће Деветак добити и своје прве, угледне награде у Прибоју на Лиму, Смедереву, Бору и другде.

У Сиску (где су тада живели и стварали дивни људи и велики песници и писци Милош Кордић, Милан Ножинић и Драган Божић) објављивали смо у престижном (југословенском) часопису Ријечи, и у уметнички завидно испрофилисаним културним рубрикама изванредних фабричких листова (!) (Рафинерија нафте и Жељезара). (Истоветне рубрике неких наших данашњих културолошки пауперизованих газдинских листова могле би им само позавидети)!

Писали смо, обострано, о књигама које смо објављивали, рецензовали нове рукописе; говорили на промоцијама; сретали се, старински обилазили и дружили у Сиску (у Деветаковом стану где је живео са супругом Јаворком и сином Сашом), једном и у његовој родној кући у Малој Градуси; код мене у Загребу, о крсној слави Светога Претече, Пророка и Крститеља Јована; у Петрињи, те у кући мога пунца (или старца) у Мачковом селу, где су нам се знали придружити и заједнички пријатељи песници Драган Кордић, Никола Вујчић и Марко Миљановић, историчар уметности.

Онда смо наше песничко побратимство и пријатељство и духовно (кумовски) крунисали (1986), на крштењу моје кћерке Дејане у храму Светог Преображења Господњег у Загребу...

Сећање (данас то, а доцкан, авај! вапајно атрибуирају као култура сећања!) које је у Крајини и Хрватској од памтивека било у клиничком загрљају Заборава, ускрнуће ненадано у Деветаковом – и тематски и поетички – прекретничком рукопису амблематичног наслова – *Заустављена пројекција*, кога један сисачки издавач (зар је данас важан његов назив?!) одбија (1987) да објави у ћириличном издању, што је био ауторов идентитетски налог.

О томе ће (што ће се наскоро лабораторијски развити у „српски случај“) први и једини достојно писати новинари Здравко Крстановић и Рајко Вујатовић. У ритму авнојевског јајцета затрескаће се и узбигати тзв. политичка јавност од Загреба ка Београду, и мало јужније, и на томе ће све крлежијански вехементно свршити! Али се Небојши Деветаку то неће заборавити! „Тргнуће“ се СКП „Просвјета“ у Загребу (где је Станко Кораћ, борац и мученик, *ватру на ледуложио*) и објавити ову књигу на писму народа коме Деветак припада...

Словеначко-хрватска сецесија (читај: агресија на заједничку државу, коју ови, додуше, нису ни стварали), наскорашње скућавање преосталих динарских Срба под кров Републике Српске Крајине, у чије је темеље Деветак уложио најбољи део себе – били су за њега зато слућени. Очекивани. Али и емпатично, крајишки надеждни. Сећам се да је једном рекао, не без сете и пригушеног разочарања (а након

оснивања СКД „Сава Мркаљ“ у Топуском, утемељења издавачке делатности, оснивања удружења крајишких писаца, и покретања, после пола века, првог ћириличног листа међу Србима на Западу, чији је уредник био):

„Да свако у Крајини уради само десети дио онога што смо ми урадили – изашло би на добро, свима би било боље.“

Граничарски импулсиван, и тајанствено хучан као његова гора Шамарица, и зато кадшто бескомпромисан, па зарад тога несхваћен, скрајњиван, подозреван, јер је био неспреман да прави погодбе око онога чему су темељи дух и култура, залог традиције и предачко почело, јунаштво и чојство; прерано, на жалост, позлеђене сензоричке ауре, и зато тамно меланхоличан, прозорљив, танкоћутан до белог усијања, бесповратни идиоритмик у души и срцу, Ахасвер који је лутао унутар себе самога, распет између Богомајке и Утројиченог Јединца – Небојша Деветак населио је песничким речима, као новим народом, своју заграничну домају.

А може ли се више, од тога, у овој Долини где пучина стока једна грдна језиком запалаца па припуца?!

ЦБ

траг сећања - Анђелко АНУШИЋ

Драгица УЖАРЕВА

НЕБОЈШИН ТРАГ

Отишао је Небојша, остала је празнина. Покушавам да је настаним речима. Оне се тврдоглаво опиру, поричући своје моћи. И моје. Брига о лепоти реченице, код писаца увек присутна, или било која стилска фигура, у овом ми се часу чине неумесним. Једино још сећање грозничаво покушава да призове и за све мени даривано овоземаљско време, сачува тренутке проведене с њим, али ни то ми не успева; мени, која памтим безмало све проживљено.

Зашто не могу да се сетим када сам и на који начин упознала Небојшу? Можда у Врбасу, можда на неком од бројних песничких наступа дуж линије фронта за ратних година: Соколац, Илица, Вуковар? Не сећам се ни нашег последњег сусрета. Нисмо слутили да ће бити последњи. Али се живо сећам тренутка када ми је постао важан, када сам га прихватила у свој свет као најрођенијег. Наиме, где год да се путовало, најважније је било добро се нашалити. Управо су зато чим стигнемо у неко место, или још у превозу, ако користимо међуградски, мене, као најмлађу међу њима, удавали за неког младог мештанина, војника, сапутника у аутобусу... А да не бих била тиква без корена, Вукман Оташевић, као најстарији се прихватио да ми буде ђедо, што му је од мене и остало као надимак, Мирјана Булатовић је постала моја мама, искрсавала су браћа, кумови и остала родбина. Све је то било много пута поновљено, и већ се знало ко је ко у мом песничком родослову, када ми се једном обратио Небојша, ког сам и раније познавала, али се нисам много с њим дружила и рекао:

— Могу ли и ја у твоју фамилију, па макар био и тетка!

Сви су се насмејали, а ја сам га, кроз ту шалу и допуштење да га од тог тренутка и у јавности ословљавам са Тетка, заиста доживела као неког свог, најрођенијег. А и нашао ми се у тренуцима, када ти треба неко свој. Без њега није прошло чак ни упознавање мојих родитеља са будућим зетом. Повратак са фестивала у Великом Зворнику био је прилика да своје родитеље упознам са момком, који

је од њих хтео затражити дозволу да отпочнемо заједнички живот. Видевши да му је непријатно због онога што следи, Небојша је убедио Мирослава Алексића, да сви заједно свратимо код мојих на ручак, и целу ситуацију учинимо мање непријатном. Док смо тако седели за столом, мом будућем мужу је пала цигарета са пепељаре. Небојша га је преко стола тихо упитао:

– Је ли то твоја цигарета?

– Јесте – одговорио је Славко испод гласа. Сви остали смо се правили како не чујемо њихов разговор, мада смо га помно пратили.

– Видиш ли да гори столњак? – продужио је Небојша.

– Видим – уследио је одговор.

– Па што је не дигнеш? – наставио је да се чуди Деветак, а Славко је само изгубљено слегнуо раменима.

Схвативши колико му је непријатно због свега, Небојша је устао, нагнуо се преко стола са благим осмехом, узео цигарету и угасио је. Истог тренутка, Славко је дограбио пепељару и њоме сакрио место на ком је столњак био прогорео. Сви ми, који смо се до тада правили да ништа не примећујемо, наједном смо прснули у необуздан смех, после ког је нестало свако снебивање. А овом анегдотом је после увесељавао присутне, увек када би смо се нашли заједно.

Небојшини и моји путеви су се опет мимоишли. Тек што се доселио у Војводину, ја сам отишла да живим у Подгорици. Од тада смо се сретали ретко, али је зато сваки сусрет имао тежину судбинског догађаја. Најчешће смо се виђали на сајмовима књига у Београду. Никада случајно. Увек смо имали дан резервисан за наше целодневно дружење. Ако сам се због чега обрадовала друштвеним мрежама, онда је због тога, што сам с њим могла бити у сталном контакту. Слао ми је понекад песме на оцену и пријатељску критику, али много чешће да одаберем фотографије које треба да буду објављене у књизи или пак на фејсбук-профилу.

Посебно ми је драг период када је радио на књизи „Као кад снег крвари“. Није то било само читања песама, већ поновно проживљавање његове ране младости, у којој сам се ја одједном нашла као повереница. Необична игра у којој су се испремештале године и у којој се као у позоришној представи преда мном одвијала једна младост, давно напуштена од њених актера, ненадно поново нађена. Ласкало ми је његово поверење. Поверење је осведочена љубав, потврђено пријатељство. Писала сам и поговор за ту збирку песама. Носио је назив „Празнина ружом настањена“. Питам се, хоће ли у овој мојој празнини, која је настала његовим одласком, и коју затрпавам превише обичним речима, као што се претрпава сметлиште одбаченим стварима, изнићи нека ружа или ће заувек уместо опипљивог сећања на Небојшу остати само светлост. Кад год помислим на њега, преда

мном је иста слика: јарка, бљештава, топложута светлост, која греје и мами сузе.

Можда га неко зна другачијег. Преда мном је увек био благ, помало сетан, помало раздраган због сусрета, увек у некој мешавини резигнације и радости и светао као дан у који смо га испратили на словачком гробљу у Кисачу, месту у које се не свраћа случајно. Ако икада поново одем тамо, биће то само због Небојше.

И још нешто. Откако сам га упознала увек сам га, кад о њему говорим са колегама и познаницима звала по презимену. Тада није могло бити заблуде. Један је Деветак у поезији! Када сам разговарала са најближима или када сам га директно ословљавала, био је Тетка. Тек на сахрани, пошто сам прстима додирнула рељеф златних слова његовог имена исписаног на ковчегу, уместо последњег додира намењеног његовом лицу, схватила сам да за мене никада више неће постојати ниједан Небојша до њега.

траг сећања - Драгица УЖАРЕВА

Четврти живот

Срђан ВОЛАРЕВИЋ

СЛОВО О НЕБОЈШИ ДЕВЕТАКУ

Сви ми када искорачимо са блажено непрегледних поља детињства, ступамо на грубо и сурово тло страсти, једа и горчине, бола и муке, немоћи и гордости, радости и заноса, заблуде и таштине, самољубља и саможивости, лажи и лицемерја, огорчености и гнушања, туге и чамотиње, успеха и неуспеха, подвале и привида, похлепе и презира, успона и пада, помирљивости и нетрпељивости, страдања и спаса... А када сам се последњи пут видео са Небојшом Деветаком, више се и не сећам ни године ни дана, у њему сам гледао оно дете које сви ми нехајно оставимо зарад зрелости, да бисмо за њиме неурачунљиво и запијено чезнули – просте душе пред њим гледао сам у њему дете, мада скроз побелелог и састављеног са многим и многим мукама и тегобама.

До тог часа од њега сам, у веома малобројним сусретима, примио знање о његовом невеселом и препуном искушења животном трајању. Иако су наши сусрети бивали такви као да их удружено крадемо од времена, знао сам, и он је знао, као да смо заједно одрасли, заједно носили један удес, делили радости и жалости, надања и веровања, стрепње и страхове, пријатеље и непријатеље.

А не памтим кад смо се и како упознали.

Ни да ли је то било у време или пре рата, или смо разменили књиге, рукописе, или је он негде наишао на оно што сам ја писао, или сам ја био тај пред његовим стиховима, или смо већ носили невидни жиг апатрида, а он се задесио усред војвођанске равнице, он, коме су хоризонти бивали валовити, пошумљени, тајанствени.

Напросто, без ичег наметнутог обрасцима учтивости и обзира, без нултог догађаја знали смо један за другог, да би ту свака реч могла само да смета.

Тај осећај спадања у један круг живота проналазио сам у својим лутањима по свету, кад год бих негде познао дах живота завичаја – завичаја где је све на дохват руку и толико блиско срцу да се оно у прсима полако пренесе у све око нас. А са Небојшом, не знам да ли би ишта у томе могло да ме разувери, делио сам небо које се надносило над Крајином. И тада, као и сада, никакву важност није имало да л је он из Славоније, са Баније или Кордуна, Лике или Далмације, омеђен Републиком Српском Крајином, а да ни словцем помињао није, његове речи стизале су до мене однекуд из оних даљина у које се ступа само чистим срцем.

И сада, у часу скрушености и мира пред титрајима душе које ми је оставио Небојша, знам да се он, онако тих и смиран, вратио непрегледним пољима свог детињства, где нема ни бола ни уздисања, ни туге ни чамотиње... у окриље Господа нашег Исуса Христа.

Вечна ти памјат, друже мој.

Грегор Самса

Бранислав ЗУБОВИЋ

ПОЕЗИЈА КАО ЈЕМАЦ БЕСМРТНОСТИ

Када би требао да израчунам с ким сам највише времена провео у протеклих десетак година, укључујући и своју породицу – недвосмислено математика показује – с Небојшом Деветаком. Не знам да ли ме је то омело у развоју – како смо волели да се шалимо – или је допринело мом песничком сазревању али у сваком случају био ми је најближи сарадник, колега и пријатељ, дабоме. Можда би било патетично препричавати дељене моменте, највећма, јер смо се највише разумели када смо ћутали. Тада би се једино сити напричали.

Делили смо исту „избјегличку” судбину која нас је довела у Врбас – њега песника у напону снаге – у „колективни” смештај на *Шећерани* и мене „млађахног” поету – код најближе родбине. Тај период нашега дружења обележила је половка коју сам доносио свакога пута на *Шећерану*, као неко мито за добро мишљење о мојој поезији. Строгог и праведног по питањима квалитета – једино је ракија могла да га омекша. Најслађе смо се смејали немаштини. Ваљда је то био једини одбрамбени механизам против беде, који смо имали.

Држећи се старе јеврејске пословице да до 10 сати не причамо један с другим јер је постојала оправдана опасност да ћемо се посвађати, баш у време када су забранили пушење у јавним просторијама, спуштали смо из канцеларије часописа „Траг” и Фестивала поезије младих која је била на спрату – испред библиотеке наоружани шољама кафе и цигаретама. Призор нимало леп – два песника ујутру испред културне јавне установе пију кафу и пуше. Проблем за нас двојицу је убрзо постао толики, да нисмо били у прилици да сркнемо кафу а да нам неко не би јутро назвао добрим – очекивајући узвратни одговор. Палећи цигарету за цигаретом, не дозвољавајући диму празан ход, однекуд бану старија жена, тачно испред нас и сва озарена гледајући у библиотеку рече: „Ја бих да купим ову зграду!”. Погледасмо се, Небојша одмахну руком и даље не проговарајући, а ја љубазно рекох да је у питању библиотека и да није на продају. Жена не одустаје и почиње да се ценка са нама нудећи разне валуте, *фрљајући* се цифрама.

Након неколико тренутака усмеравајући јој поглед према великом натпису НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ДАНИЛО КИШ” исписаном мирослављевом ћирилицом, коначно схвата, погледује у Небојшу и опет рече: „А ти, треба ли ти кућа, хоћеш ли да купиш кућу?” Небојша се осмехну па загрцнут кроз дим цигарете узврати: „П.... ти м....., зар ти личим на неког коме треба кућа? Него ако имаш гробно место да ми продаш – може, ако немаш, губи се и ти и твоја кућа!” Жена се прекрсти и неста међу пролазницима. Смејали смо се.

Призивао је смрт а поезији је даровао живот. Тачније бесмртност. Толико сам га познавао да могу да сведочим да се смрти није плашио. Изазивао је на двобој, терао у очин, надгорњавао се с њом, показујући јој да је јачи. И био је. Песме су јемац за то!

Есхеров вео

Адам ПУСЛОЈИЋ

ЗАТО И ПИШЕМО У ХОДУ

Све је замишљено и дато је
као божанска шетња у ватри
и плаветнилу! Потрајаће и
ново ово моје бунило и усхит
пред капијом ми на Веригама
у заштиту узима и Дунав
и све аде савско-дунавске,
све до аде *Мала атлантида*
која је и давнопотонула близу
Лепенског вира и брда Трескавац,
које у правој линији спаја моја
једина овонеолитска сојеница

Јесте, у Крајини данас дишемо
на морунске шкрге и цев од трске
а покаткада и цев од топа
који смо годинама крили у музејима
А данас га вадимо да се надишемо!

СТАРИ КРВАВИ КАЛЕНДАР!

Никако не заборави на *Limes*
и *Diani*, *Ister* и *Felix Romuliani*
и да хоћеш... нећеш моћи, то је
узело маха: тај Срејовић не мирује

и њушка Римљане као неолит
или нешто илирско још старије
и од Келта и хомеровске Троје
у које се уливамо као Дунав у мит
и настојимо да оселимо Балкан
пре него нам стигну и Скити,

а келтски ванземаљци стигли,
још јуче изјуранили са севера

и сад су слободарски део нас,
осим метоха нам овде и у свету
које умлатише и оселише силни
црвенокошци и осиони црнокошуљаши

Нека је свима данас Сретан Божић,
по нашем криво-старом календару!

7. јануар, 2016.

НЕ РАЗУМЕМ

Зарђала и рањена,
једна поезија
заостала

иза Другог
светског рата

одједном...

сад у мени пева.

Ништа је ни ја
не разумем!

Зима, 2016.

КРАТАК СКОК

Источило се градиво,
обелела кост је.
Сунце ме ређе умива,
а ноћ уткива и скрива

Зима ми лице покрива
и дах ми леди се.
Сетим се себе младог,
али ме издаје корак лак

и глед у даљину...
све мутнију и пад
у древну иловачу

само је питање дана

и кратак скок увис.
Само један.

ОТЕЖАН ПАД

Стати заувек, немогуће.
Кинетика, гравитација!
Лепе успомене и утисци
из дојакошњег *битити*

И бити ту!
Силазак са престола, с трона
у крчми! Аплаузи и пољупци.
Успон на таван, на гране...
отежава пад. Мора неки испад!
Дружба са анђелима, псима
и друмским хајдуцима.
Ситна дечурлија, песници
и крхка керамика. Дунав!
Списи, расни и растанци.
Разне песме, све пуна
свеска до свеске. Пун је и
бунар наше питке Крајине.

СИТНИ ОГЛАСИ

Мирише на светлост
и узвратно дејство
длета, чекрка и дела.

Доста је било чекања
у свим креветима.

Давали смо у штампу
изабране свеске.
Најбоље песме
од нас су одлазиле
саме, као наша
вољена деца.
Било је доста покрета,
идеја у ходу, записа
и заборава.
Причаћу вам. Купујте новине.
У њима – све има!

Михал ЂУГА

ВРЕМЕ ЧУДА

1

Призива их
јер нешта друго је скоро немогуће
у овим обојеним временима
без одјека
из калупа
смртности

а можда то
само зубато сунце
шиљатим прстима
неспртрљиво посеже
ка коврчастој коси хладне Офелије
доста дубоко
испод водене површи
у глувој пећини
само три непромишљена корака
од најтајанственијих
побуда

призива их
али чује ли ико грчевите
одјеке
нуклеарних електрана
киселе реке напола пресахле
континенте пре уништења
док безбрижна деца
као фатаморгане
трчкарају
испред точкова
галомирајуће цивилизације

уосталом зашто да их не призива

када призивати их
значи
и чекати и надати се и веровати
и претити и ћутати
јер призивати их
то није само нагомилавање
речи
треба их у очи усадити

то није
само изрећи а заборавити
то није само
призивати их
јер само дотле
док их призивамо
ми уствари постојими
а одговор
никога више
данас не занима

2

Напоком је одјекнуо
и последњи крик
чудан неки распоред звезда
теорија аксиома

а пробијао се ка њој
преко плантажа памука и јагодњака
преко норвешких шума
и девичанских пустара
спотичући се при томе
о камење
које се котрља
све док му се нису заглибили
и задњи точкови
у блато ове попустљиве
црнице

а бежао је
испред крвожедних звери
златних буба
опалних чувара плажа и отровних јабука
не слутећи
да полако улази у земљу
краљева
светаца
и људождера
застртих кадифом и сјајем дијаманата

да она тама
тиха
и загонетна
можда већ и сувише подмукла
циља
на снегове Триглава и Килиманџара
и воде Еуфрата и Тигриса
Волге и Дунава

али не
они одсјаји на Татрама и звезде
у његовим колотечинама
нису били неко ново предсказање
иако оних неколико
звонких осмеха
посланих у зеленој коверти
је открило
суштину махања
при одласку вечерњих возова
натраг
у тишину
под олуке влажних земуница

кренути старовима вукова
и медведа
и завршити у додирима
неизмерно лењих и блатњавих
река

3

Данас већ по небу лете
неке сасвим друге
комете
и земљом протиче
нека сасвим друга
крв

очима рукама и ногама пробити се
ка свеждерућем албуму
са избледелим сликама
и акаковати пламеном
ватром и мачем
напипати
песнички порив плашљивог патуљка
а притом узвитланом
секиром
или мотиком зауставити сваки
изненадни искорак

и укротити све оне поплаве
недефинисаних
осећања
јер данас
већ и ово садашње не важи
и нико више не схвата озбиљно
када кажемо
живи и надаље

4

Искорачује полако
супротним смером изношених ципела
и тежи да проникне
у само средиште
у отворени хоризонт
или
у унутрашње искуство
и заборавља
циљ и наум самоспознаје
у маленом чамцу
на отвореном оку

црвене се чељусти црвенога мора

а управо је то
и довољно
да се прикочи у великој журби
и изговори
једна мала и кратка реч
живети

5

Осетила је то на властитој кожи

својим
безбојним очима је осећала
глуву празнину крикова
беспомоћних
бродоломника

нема се више шта попити
нити шта рећи
обешењаци се труде да изазову
дивљење
својим изломљеним
екстремитетима
косом бришу баршунасту земљу

ногама милују
звездано небо
са Великим медведом
на челу

само је она то знала
на властитој кожи је сабирала имена
изгубљених
осмеха
вулкана
и беспомоћних токова
исушених
потока

само она је знала
прождрљива пустиња
смрзнута медена река

6

све је угасло

само заборавити
вечито отворена врата рајске
баште
и напипати пулс
јер се више ништа не чује
и ништа не види
иако понекад из оближњих шума
чак до свитања допиру
гласови неки дивљи

надолази време чуда

камени се поглед
у длану који се потапа
смрзава се мраморно море

све је угасло и ништа се не види
последњи одсјаји
бисерне купке
на длановима
нестају
иако још повремено из непрегледне шуме
живих изненађења
искочи дечак
и преплашеним путницима дели
понеки споменик

јесмо ли још увек овде

Живко НИКОЛИЋ

ТИХА ЈЕ НОЋ

Тиха је ноћ.
Као да се заувек спушта,
све да обујми, све да затамни,
у рукаве се, у недра завлачи,
језу распирује, доноси немир,
мисао у страну гура.
Али ми чврсто газимо снег,
чује се шкрипа. Она једино.
Тиха је ноћ. Бачена зрна,
гранчице искидане,
звезде по небу просуте.
Пада све то
на теме, на врат,
светиљке се у нама
изненада пале,
преобликују засторе и ослонце.

Тиха је ноћ.
Ништа се не чује.
Али, негде близу
рађа се биће
које ће да промени свет.

13. 1–6. 10. 2017. Београд/Копривница/Београд

ТЕК ПРОБУЂЕНОМ

будим се а руке ми се у једно спојиле
 моје трепавице не умеју да се раставе
 да ли ме то ка сунчевој реци
 неки тежак талас одбацује
 тебе дозивама а ти ми се не одзиваш
 осмех ти је у бунар побегао
 хтео сам да ти кажипрстом додирнем врхове
 али се кажипрст негде загубио
 хтео сам белом облаку да довикнем
 потом спокојно да заспим
 али сан је већ увелико трајао и све затирао
 будим се усред тешког сна
 и не уmem да докучим где се шта окончава
 и шта где и како почиње

28. 8. 2016–6. 11. 2017. Београд

ОДБЕГЛЕ СЛИКЕ

Слике не хају за зидове
 Не лепе се не остају
 Неће нико њихов проток да заустави
 Посматрај само како се вртложе
 Како прекривају хоризонт
 У тиркизни хаос како се преобликују
 слике теби поспаном одбегле
 спремне облак да зауставе
 спремне нови потоп да начине

3. 5–28. 6. 2017. Београд

ПРЕДЕО НАДЛЕЋЕ ВРАНА

Нећеш ми веровати ако ти кажем
 да сам на раскршћу видео како оштрач ножева
 гази педалу и погледом прати окретање точка.
 и како точак притајено под сечивом цијуче.
 Нећеш ми веровати када ти кажем да сам се
 на трен тој мелодији искрено радовао.
 Ево и сада чујем, и дуго послушкујем,
 и не знам да то лавез паса однекуд допире
 или грачући цео предео надлеће врана.

Тек, точак се okreће и цијук измамљује,
а сутон, све гушћи, пределе покрива.

Нећеш ми веровати ако ти кажем
да ми је пас на раме скочио.
Оштрење ножева, и пси. И звезде које падају.

Али ти ми ништа не верујеш!

13. 2–3. 5. 2017. Београд

ПРЕД ОЛУЈУ

још понеки зрак
предвечерје у чаробни
одева плашт
и понека залутала птица
у даљини се оглашава
а чудесна светлост
од ока твог отргнута
све више плине
и студен се
под моје несташне
увојке завлачи
то као да олују најављује
та тешка упорна мисао
куда да се оде
а овде да се остане
то кад све што мирује
свеопшти прасак припрема

и он баш сада
управо почиње

30. 7. 2016–6. 11. 2017. Београд

Саша НИШАВИЋ

КАПИТАЛАЦ

Велика се риба малима храни
Риба убица већа од мене и мог чуна
Избегла је много замки
Мамаца сачекуша варалица

А данас загризе и паде
На просто бућкање
Сад је њена тамна слава
У мојим рукама

Зева неман чамац љуља
Беле се шкрге ко сечива
Док ми срце подрхтава
Из свег гласа вичем
Живот ти праштам
Ја нисам алас твоја казна
То је само игра
Пуштам удице
Далеко је далеко друга обала

3. 3. 2017.

ОНАЈ...

Узалуд пост и молитва
Страже на души и језику
Онај куси испод коже
Неда да се мисли
У дела обоже

У сваку реч и слово песме
Отровни жалац ми подметне
Поред иконе у покајању
Кад ми сузе крену
Он ми пошаље блудну жену

На крсној слави после оченаша
Вином нечастиви свечаре куша
Узалуд страже и утврде
Ноћ нас петвара у звери и нељуде

До неба онај зева хлеб отима
Ни мрвицу душе не оставља

Нови Сад, 2. јул 2017. год.

ПЕВАЦ

Прости ти били вагони жита
Коњи седланици, волови и јагањци
Што си их пред децом поклао

Прости ти били шамари
Бркови почупани
Мед, шунка и хлеб са стола

Зашто ми не остави певца у обору
Када ми у кући сви плачу
Да ми бар он пева, пева...

Свети Сава 2017.

ПРЕСУДЕ

Попут забодених ножева
Сачекаше ме пошиљке у вратима
Налог за привођење
Рачуни неплаћени
Камате и казне
Пресуде без права жалбе

У ропство дужничко
У очај душа пала
Ко на суду страшном
Брдо камења се гомила
До грла затрпава

Како да останемо мирни
Кад се расплачу деца
Кад куси и репати
Крену да сеире и ствари плене

Можда Врховни нешто и промени
Само да ме страх не савлада
И ова ноћ прође
Само да сване

ТАМНИ ПЕВ

Као да си с оног света
Песме су ти огољене
Тешке до зла Бога
Изађи из испосница Самограда

Хладних пештера
Тамног пева
Исцеди из себе капи

Ишћил* направи
Мани се молчања
Суза и Косова

Нови поредак
Вергла нова Јеванђеља
Овде се одавно
Из хиљаду кутија
Радост дели

А ти ништа
Ништа...

* исцељење

ПТИЦА

Готово ниоткуда
На симс прозора
Слете ми птица

Прво стидно
Па све јаче и јаче
У славу Творца она пева

Зажалих што нисам
Из тог језика и рода
Што сам мутава гомила мяса
Која се пита

Која је то сила
Да ме тело од палца
И шаке перја
Тако подиже и помера

За поздрав
Полукруг прави испод трема
Као да ми каже
Тако се замлато пева

ВОДА

Само крадом преко спржене земље
Да допузим до извора
Да поточиће крви и гноја с лица сперем
Губу с коже згулим
Трње и курје око
Из хrome ноге извадим
Да срце омекшам и отров издушим
На трен заборавим косце смрти
Пуцње и јауке...
Очи моје поклане браће
Пре него усним без икога свога
Нек ме бар вода исповеди и исцели
Пре него у понор склизне
И од Нас наказа побегне.

Славко ЈЕНДРИЧКО

НОЋЕЊЕ У ПШЕНИЦИ

Одједном мјесечином понижени љубавници
придижемо се у зрелој тамној пшеници назирјући
на насипу дуге композиције теретних влакова
који превозе равнодушним памћењем стишане крикове
звучи су посве у сугласју с благим њихањем класја

потом опет легнемо збуњени снажним контрастом
ништа нам се не чини као да је све као прије
сада нам тишина жуља утробу случајношћу назријетог

не можемо се ослободити збиљности нестварног призора
као ни сметње свега лошег кратко сањаног ни након
брзо и без особитог ужитка попијене каве из термосице

премда буче све ближи њиви комбајни од којих треба
журно бјежати с одјећом у рукама пригнутих глава
узвјерујеш ли сада у свјесност свега околу не враћај се
по мрежасте гаћице можда ће дјеца њима ловити лептире.

АЛАРМ

Имаш ли некога да ти пожели лаку ноћ
спаваш ли боље ако је тај који то изговара
управо онај с устима која су попут
сладора у бомбонима које си обожавао
у дјечаштву никако не заборављајући тај окус

ни када те та иста уста позивају на побуну
против важећег правописа конвенција државе
отварајући ти посве непредвидљиве хоризонте
на којима ти је све страно од модрила неба
наизмјеничних излазака залазака сунца ноћи

на теби блуза трепери само ти не знаш више
да ли од силне буке возила сјеверца панике
која почиње врвјети недокучива у подсвијести
непознатих језика високих тонова који могуће
наговјештавају неке још недоживљене опасности.

ПРОСЈЕЧНИ ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ САЛОНИ

Нећемо трачати кишу
која нас чини депресивним

можда је на рубу живаца
несретна због дугог падања

посве већ исцрпљена од посла
којему не зна прави смисао

прскајући нам дивљачки по лицу
чини нас сличним животињама

у том стању осјећам се крволочно
у њиховом оштром крзну

само донекле разумно доживљавам
њихове моћне очњаке у чељустима

на путу преко старог моста
свјестан да никога не смијем преклати

у цијелој тој апсурдној ситуацији
сваки пут уљудно први поздрављам

невољко одајући признање одгоју
стеченом у просјечним цивилизацијским салонима.

НЕ МОЖЕМО ПРОПАСТИ

Ноћима сједимо уз чаше доброг вина
Повремено помлађујући зубе
Крпамо им рупе куглицама круха

Не обазиремо се на глухоћу касних сати
Ни не желимо ништа чути
Док фасади уљепшаној јефтином шминком

Свако мало отпада старост на плочник
 Попут утега ријечи којег лакоћом дижемо

 Приносећи га устима не препознајемо се
 Осликани црвеним заводљивим капљицама

 Промијењене свијести постајемо другачији

 Егзорцисти смо насрћемо до смрти
 На све старо ружно нелагодно у нама

 Како бисмо иначе сваког јутра солидарно
 Пушећи прву и последњу цигарету тога дана

 Откачено насмијешени смјело ишли на стратиште.

МЕЧЕВИ

Нокаутирао сам у првој рунди
 све слинаве емоције дјетињства

 све накупљене у младости побиједио сам
 неусуглашеним судачким бодовима

 на кољенима напуштајући ринг
 пригушујући псећи цвилеж стиснутим зубима

 с тобом сам провео зрело доба
 но оно није протекло без борилачких вјештина

 захваљујући непоковању гравитацијским силама
 одржала си ме на ногама успркос поразима

 с којима се попут веселог дјечака
 играм као с кликерима пред зградом сам

 недефинираних осјећаја чекајући меч
 у којем ће мене нокаутирати смрт.

Раша ПЕРИЋ

ЗНАМ ЧОВЕЧИЦУ

(Пети и шести циклус)

Кућна сјајка

И била је Човечица кућна сјајка
зимзелена, живи бокор
сетвеница васкрс-рода
у свеширном Доњем пољу
где је Творца хвално дело
и Човека населбина
са тапијом о наслеђу

И њене су стопе биле колевчице
које ветар –
млад развигор љуљао је
и Матере осмех био Рођенчету
бели вео и балдахин
са звездама на сан палим
као бехар

И за Мајком трчале су младе сенке
и за Оцем, кућаником, исто тако
и од стопа низале су бројанице
повеснице и летопис
и за претке
и потомке
ако знају одгонетку

И то јесу реченице светих књига
земних књига, животница
за глед живљу васколиком
и за Око недремано
које тачке продужава у тротачке
и ускличник –
у упитник

И била је Кућаница одсвуд видна
и на прагу, и са прага
испред ње је син-Сунчевић
браздио бразду
и иза ње кћи-Сунчица род сејала
а Небесник исправљао је
грех залуте

И Кућаник садио је по баштини
свето воће: Дух и Слово
што су живи путокази
до кладенца с гејзир-бризгом
и до Крошње под којом је
час одморни и починак
за путника уприличен

И за Сабор уз Храм свети
што се слави Душом, Срцем
и пев-Гласом, том тројином
што је људцу дар од Вишњег
а Вишњему уздарје је од земника
јер се не зна ко је коме
потребнији – до скончања

Мудра старка

И чуо се глас Човечице, чуо се
из ума њеног
а као да је са длана читала
– О наследнице моје, множите се
и дајте се мужевима својим
као ја мужу свом
који ме је од Творца измолио

И опет чуо се глас Човечице
– О наследнице моје,
нек вам је давање благословено
и с пуно љубави
као што је и моје било
због бокора који ће из мене
кроз вас множити векове

И нек вам је и пород по лику мом
оном Почелном
јер – изопачења буде ли
то знак је да сте већ сушике
и да су вам мужеви суварци
у пустари немуштој и тровној
под небесима

И зато, наследнице моје,
множите се под Крошњом живота
поред извора лековног
и шкропите, наследнице моје,
шкропите невен-биље
из врчева млечних и из очију
јер – и суза је животу дар

И заливајте вртове цветне
и баште родне заливајте
и влат, и клас, и грозд...
и воће лета, и воће јесени
што на софри било је
од Творца дато Женику мом
и мени, Невестици његовој

И храните, наследнице моје,
све што је у глади храните
руком својом, и руком мужа
и лава, и мрава, подједнако
и рибу, и зеца, и пужа
и свица, и лептира, и пчелу
и бубамару, Госпу гостинску

И појите, наследнице моје,
и орла, и сокола, и тетреба
и ласту, и славуја...
и рајску птицу, и жар-птицу
и грмушане, оне цариће мале
и призовите Бога, еј и њега
на свето Појило – да види се

Перица МАРКОВ

СВЕТА СТРЕЛА И СВЕТО КОПЉЕ

1

Песмо пуна недохвата, Надежде и цвета
век је без циља и људи без разлога
ехо мртваг зида света
око ћутње, пелина; по жагору стога

корача иза хука, облака и вршка
живе су ране настанили црви
гости из сенке трулости и мноштва
где истините баладе су о крви

разлог је лажи разбијен мозаик
стегнути ожиљак угашеног креча
обргљен свет испод покривача
и песма као узорак и свитак

2

Песма као узорак и свитак
болест хигијене, одсутног ли пријатеља
реч буђења драматичног хода паперја и текста
башта непознатих појава за брижне

живи фетус идетитета и сан недостижне
представе и места
осама раскршћа школе, колевке, нутрине
галама леша сандука кроз врхунац таме
и раскршће преко моста бежичне гитаре

кроз призрачја одблеска и заноса
јахачи ватре без округле лопте
животи мајстора и пушке
у арени смрти опет господаре

3

У арени смрти опет господаре
надјачани гласи од пресвисле журбе

набилдовани екстремитети мистификације тела;
окренули се бројеви, слова и опела

плаче потреба за укусима
слобода је свет затвора и блата
стварност што је рођена од злата
и загубљен бисер међу ужасима

Шкрипи секира без дрва
пијавице лече сенке испод стакла
рањени прибори и рањена срца
ваде дијаманте и невиност из пакла

побегле птице шуме
детета што грца, без траве без луга
дрхти позориште лутака и глуме
поцепаних завеса сцене после круга

4
Поцепаних завеса сцене после круга
страх је грабежи аплауза и главе
тужна публика трагача и тумача

празна самоћа овог острва самоће и страве
иза флуоресцентне активности
мира једне пучине необјашњивог
простора и посматрача

милина у светлу кружне пчеле
окрет крила овог трена што дозива певача;
шкргут једе зубе из пакла сржи.

Па зашто се љуља свет и обнавља атмосфера
ако ће због једне речи све ово да спржи?!

А Песма је опет уздисај.

5
А Песма је опет уздисај
тог цвета.

Света стрела и свето копље.

Па, доста је, дете, доста знај!

Певај, само певај!
Ово није ништа! Ово није крај!

Рајко ЛУКАЧ

БАДЊЕ ВЕЧЕ

Моје сестре су сваког јутра питале маму колико још има дана до Божића. Престале су тек кад је остало мање од десет, јер су могле саме да изброје, сваког јутра скврчивши још један прст на испруженим шакама. Снијег је био толико дубок да ми, дјеца, нисмо ни излазили из куће, а старију сестру тата је, то му је било успут до посла, накркаче односио до школе, а мама одлазила у подне да је врати. Кроз замрзнуте прозоре само смо назирали ројеве пахуља које су се без престанка спуштале у сњежно двориште. Кад бисмо дочекали сестрин повратак из школе, ноктом по мразу на окнима показивала нам је штампана слова, која смо понављали за њом. Тако смо и нас двоје млађих научили да пишемо цијелу азбуку те зиме.

Напокон смо дочекали Бадње вече и пијукање. Већ у први мрачак тата је донио неколико нармака сламе и храстову грану са сувим лишћем, а мама је из решета, кокодачући као кокош кад снесе јаје и ударајући се длановима по бедрама као квочка кад лупањем крила сакупља пилиће око себе, сипала по нама и слами љешнике, орахе, суво воће, чак и бомбоне, а тата је, кукуричући све вријеме и рукама подражавајући пијетлово лупање крилима, вадио из цепа шаке карамела и бацио увис, да се распрше по нама. Уз цику и вриску копали смо по слами и скупљали поклоне, свако на своју хрпу. Моја је гомила била најмања, јер ја сам трагао за карамелама, прескачући остале „божје“ дарове.

Кад се са цесте зачуло дозивање очевих другова, тата је прекинуо кукрикање, скинуо гитару окачену на зиду, умотао је у ћебе, пољубио нас и отрчао да их стигне. Његов одлазак са гитаром нас је изненадио, јер откако им је љетос погинуо примаш, његови музичари су жалили свог друга и одбијали позиве да свирају. Да наставе са свирком највише се противио пјевач, примашев даљи рођак, али им се недавно придружио са примом младић из сусједног села, те су и пјевача наговорили да свирају бар на божићним игранкама.

Послије вечере мама је убацила крупна дрва у пећ, окупала се у кориту и осушила косу изнад пећи, ишчешљала се, исплела кике и наруменила образе, лијепо се обукла и пољубила нас у кревету, те и сама отишла у дом културе.

Пробудила нас је бука из дворишта, али смо све троје наставили да лежимо све док мама није утрчала у нашу собу и, у великој журби, без ријечи објашњења, прикупила из ормара и са кревета јоргане, јастуке, чаршаве и ћебад, на крају и са нас све свукла, наредивши да узмемо капуте из предсобља и њима се покријемо, а старијој сестри да пазе на ватру да се не угаси у пећи. Отрчала је са свим тим у наручју, па смо чули коње како њиште у дворишту, потом и саонице како излазе на цесту.

Били смо збуњени и забринути, дрхтали и цвекотали од хладноће, која је пробијала кроз све што смо стављали на себе, јер се ватра била загасила у пећи.

Кад се ујутро вратила са саоницама и распредила коње, мајка је ћутке уносила крваву постељину и гурала је у ормаре. Питали смо је гдје је тата а она је без ријечи наложила ватру и ставила на пећ два велика лонца са водом, да се грију. И ми смо ћутали, чекали да нам испржи сланину и јаја за доручак и посматрали је како сипа кључалу воду у корито и потапа чаршаве и пешкире из којих су скореле мрље полако отпуштале боју а вода бивала све црвенија. Када је старија сестра смогла снаге да је пита шта се десило, зашто и тата није дошао кући, кратко је одговорила: „Он је у болници“ и наставила да трља и гњечи плахте у кориту.

Старија сестра је у школи чула да је и стриц у болници и да се не зна хоће ли преживјети. Није знала тачно шта се догодило и нагађали смо како су настрадали, не усуђујући се да ишта питамо мајку, која готово и није улазила у кућу, него се мајала по дворишту и штали. Навикли на њено пјевање по дворишту и кући, овај мук нас је још више плашио. С времена на вријеме би у двориште свратила нека комшиница, или пролазник, али ни њихове ријечи нису допирале до нас.

Кад је старијој сестри почео зимски распуст, мама нас је топло обукла и повела саоницама у град, да видимо тату и стрица у болници. Упитао сам је шта стриц са татом ради тамо и она ми је само кратко рекла да су и стриц и тата рањени. Вртио сам по глави то „рањен“ све док нисмо стигли, нагађајући шта се десило те хладне вечери.

Тату смо затекли да сједи на кревету, а стриц је лежао, обојица умотани завојима преко груди и леђа. Угледавши нас, тати су потекле сузе, па смо и нас троје заплакали. Грлио нас је, док смо се ми устручавали, плашећи се да га не повриједимо. Објаснио нам је да је избоден у леђа, те да му се слободно наслонимо на груди. Изљубили смо и стрица, који није имао снаге да устане и загрли нас.

На одласку мама је заплакала у ходнику. Старија сестра јој је ухватила руку и упитала је зашто плаче кад је тати добро, и стриц више није у животној опасности, а она је обрисала сузе пешом мараме и рекла да баш зато плаче, да су то сузе радоснице. Нисам схватао шта је то „животна опасност“, али сам ћутао, задовољан што је мама престала да плаче.

Сестрин распуст је био на измаку кад је мама поново кренула саоницама у град, овога пута повевши само старију ћерку, да пази на коње док она буде спремала оца и стрица за повратак кући. Нисам се мицао од прозора све док нисам угледао коње и саонице да скрећу у нашу авлију. Отац се тешко кретао и уз мамину помоћ ушао у кућу, гдје је загрлио сестре и мене и дозволио нам да га ми одведемо до кревета на који је лагано сјео, док му је мама постављала јастуке, да се ослони на њих. Стрица су задржали још неко вријеме у болници, јер је његова рана била много опаснија од све четири његове. Испружио сам четири прста на шапи, склонио палац испод њих и рекао у себи да тата има толико рана.

Увече је кућа била препуна комшија, сви су хтјели да виде мог оца и чују од њега шта се то догодило на Бадње вече у нашем дому културе. И ја сам био радознао, копкало ме је да знам откуд му те ране, али је мајка строго наредила да све троје кренемо на спавање. Легли смо, а кад је мајка отишла из наше собе, старија сестра је устала и одшкринула врата.

Готово да смо све троје зауставили дах да чујемо тату који је објашњавао како је са бине, гдје је свирао са осталим музичарима, угледао свог најбољег друга гдје зарива нож у груди његовог брата. Иако су и комшије биле на тој игранци, све се одиграло муњевито, да нико други ништа није видио, па ни кад се стриц срушио на под.

Тата је скочио са бине, раскинуо коло што је и даље играло, одгурнуо најближе играче и сагнуо се над рањеним братом, који је крклао на утабаној земљи, па му дланом притиснуо рану из које је крв обилато квасила џемпер. У страху да тата због брата не насрне на њега, татин најбољи друг је и њему четири пута забио нож у леђа и изгубио се у метежу и помрчини. Тата је, не осјетивши бол, помислио да га је само јаче ударао шаком у леђа.

Крв и двојица мушкараца на поду, многе су натјерали да побјегну из дома, а само неколицина присебнијих је покушавала да заустави крварење из стричевих груди и татиних леђа. Мама је тата довикнуо да иде по кола и коње и она је отрчала нашој кући, упрегла коње у саонице и са стрицем умотаним ћебадима и јорганима, са главом у татином крилу, не знајући ни да ли је жив, потјерала их што брже ка болници у граду. Мраз је помогао рањеницима да не искрваре кроз скореле пешкире и чаршаве, а остало су обавили љекари. Тек у чекаоници мама је примијетила да су и татина леђа сва у крви. Његове ране нису биле предубоке, а њеном дјеверу нож је за само два милиметра промашио срце.

Ускоро је и стриц стигао из болнице, а кад се снијег отопио, мама их је испратила на суђење у граду. Окривљени је рекао да се латио ножа, јер га је наш стриц дрско раздвојио у колу од своје дјевојке.

Признао је и да је, иако већ више година ожењен, наставио да се тајно састаје са некадашњом љубави. Постао је озлојеђен када се посљедњих мјесеци почела виђати са нашим стрцем, кога је прије неколико дана, затекавши их заједно, ошамарио. Да би му дао до знања како је то сада његова дјевојка, а и љут због шамара, стриц се ухватио у коло између њих двоје, што је он доживио као јавно понижавање и нож је сјевнуо у његовој шаци.

Осуђен је на три године тешке робије, али је жена успјела да измоли од мог тате и стрица да напишу молбу како би се мужу смањила казна, јер није могла сама да прехрани четворо дјеце. Тако је одлежао само годину затвора. Мама се највише противила слању те молбе, приговарајући мужу на великодушности и питајући га ко би хранио њену дјецу да је подлегао ранама. У томе ју је и стриц подржавао, али је татина била посљедња, правдајући се како не жели никога да носи на души, а најмање дјецу која низашта нису крива.

Пошто му се на свиркама већ послјије првог пива чинило да види нож како се забија у груди некоме у колу, тата је продао гитару и више се није попео на бину да свира. Можда би оркестар пребродио његов одлазак и наставио да свира с новим гитаристом, да несреће нису наставиле да се догађају и осталима. Пјевачу, који је свирао и хармонику, брат се објесио кад су открили да је направио проневјеру у предузећу гдје је био службеник, те је и он, у жалости за братом, продао хармонику и напустио оркестар.

На крају је басисти његов коњ, са трешњама, што их је јео са његовог длана, загризао и палац. Док су му радници завијали крваву шаку и тражили у благу откинуто парче прста, коњ је мирно фрктао и балегао кошпице.

Са истим нестрпљењем ишчекивали смо и бадње вече следеће зиме. И друга сестра је пошла у школу, тако да сам једино ја на прсте бројао дане до вечери са „божјим даровима“. Кад смо из сламе купили и посљедњи слаткиш, мама нас је све изненадила, а тату највише, извадивши из џепа усну хармонику, која се давно загубила у кући, а коју је тата добио у пакету Црвеног крста крајем рата и донио је кући из њемачког логора. Радосно је засвирао, а мама нас једно по једно учила да плешемо валцер и свинг уз његову музику. Тражили смо да тата засвира и коло, па да нас мама учи да га играмо, али тата није хтио ни да чује да свира било какво коло. Кад смо се ухватили за руке и покушали да играмо без музике, отишао је у другу собу и није се вратио док нам се није приспавало.

Никола ШАНТА

МИРИШЉАВИ САПУН

(Љубавна прича)

Завршивши суботње послове у граду, оне досадне а толико неопходне, као што су уплате рачуна за струју, воду, телефоне, саобраћајне казне, куповина потрепштина за целу седмицу, супруга и ја улазимо у кола паркирана испред суда. Задовољан сам, јер коначно крећемо кући. Непрестано сам себи сугерисао да морам да будем стрпљив и да издржим куповину без веће нервозе.

Гепек пун робе, супруга Симонида је узбуђена као вода пред кључањем. Обилазак маркета, посматрање силне робе, сама куповина, на жене заиста има снажно дејство. Када те исте послове обављам сам, ја све набавим за мање од једног сата. И рачун буде дупло мањи.

– Слушај, после семафора, када будеш пролазио поред поште, паркирај испред *лурдија*. Хоћу још да купим онај миришљави сапун што ти волиш – саопштава ми Симонида.

Покушавам да одгонетнем шта се дешава у њеној подсвести. Да ли тренира моје живце јер јој је необично што још нисам *пукао* за ова два сата, или јој је заиста тај сапун, толико потребан. Бљеснула ми је кроз ум мисао једног старца из комшилука са којим понекад шаљиво разговарам о женама: „Сотона, када нешто не зна, он то научи од жене.” Или – „Жена је као кофер без ручке. Незгодно га је носити, а штета бацити.” Те мисли нисам директно повезивао са жениним понашањем, али чињеница да су ми пале на ум, говори нешто.

После изговорене женине молбе, у први мах сам реаговао импулсивно, а онда сам поново себи сугерисао да из љубави према жени не изгубим живце и да паркирам кола испред још једног маркета.

А шта ако би њој управо било по вољи да ја *пукнем* и планем? Шта ако је управо то њена потреба и жеља? Њена недељна доза адреналина. То су биле моје мисли које су попут преплашених врабаца у кавезу јурцале на све стране тражећи излаз. Можда није толико важан миришљави сапун колико моја реакција. Можда јој годи моје уздржавање од нервозе јер зна да је то израз моје љубави према њој. Ако бих јој рекао да је волим, можда би јој мање требало миришљавог сапуна. А шта ако је сва та страст према куповини само замена за одсуство љубавне страсти? Да играм позоришну представу

и да глуматам неку заљубљеност у коју и она тешко може да поверује, не приличи ми. Неискрени однос као и било која друга лаж не може да надокнади суштинску потребу жене да буде заиста вољена.

И као што то увек бива, мушкарчево размишљање добије неко оваплоћење у речима које и њега самога изненаде:

– Брак као институцију треба кориговати, рекла ми је једном приликом Марија, знаш, она докторица психологије. У младости бирамо партнере по једном критеријуму, а у средњим и зрелим годинама бирали би партнера по сасвим другим. Али за такву цивилизацијску промену у друштву треба пре свега економска самосталност оба супружника. И стваралачка оствареност, јер она смањује страх од смрти, а управо страх од смрти, од самоће у тренутку смрти, држи двоје старих људи, намћора, заједно.

– Да ли би ти поново изабрао мене за супругу? – упути неминовно питање Симонида.

– Да ли би ти пристала на други мандат са мном?

Нисам одговорио, а није ми ни она одговорила. Наивни тумач и познавалац брачних односа помислио би да та ситуација сугерише оба одрична одговора, али то и није баш тако.

Паркирао сам испред *лурдија*, Симонида је изашла из кола и упутила се према маркету. Да би прекратио досаду, слушао сам на радију музику, припалио цигарету и стрпљиво чекао. Знао сам да није само миришљави сапун разлог њеног свраћања у маркет.

Посматрао сам људе који излазе из маркета, породице сличне мојој, понашање једне младе мајке која стрпљиво објашњава детету шта је шта и шта је где. Ту је био и један брачни пар, жена са дететом ишла је испред, а муж са напуњеним најлон кесама иза. Она је нешто гунђала, он се правдао.

Мало даље, на паркингу за бицикле, видео сам дотерану даму како узима бицикл са паркинга. Пуне усне дискретно нашминкане светлоружичастим кармином, кестењасте очи, кратка коса, благо љубичасте нијансе. Препознао сам Јасмину, коју сам из миља звао Мина, моју прву љубав! Да, приметила ме је иако сам у колима. Погледали смо се као тада, пре 35 година у ходнику основне школе. То су биле очи које су ме као петнаестогодишњег дечака из темеља узнемириле. То су те очи које сам толико пута опевао у својим првим песмама. Чини ми се да је слично узбуђење овим сусретом погледа доживела и она. Као да се питала да ли сам то заиста ја. Осмехнула се, што је за мене био знак да јој је драго што ме види. Кроз сећање су ми навирале слике. Тада, 1974. године ја сам био ученик осмог разреда, она петог. Имала је сестру близнакињу, коју сам разликовао по томе што ме она није гледала на тај начин као Мина. Весна ме чак није ни примећивала. Како то да ми се Весна није допадала, а исто је изгледала, имала је исте очи, нос, косу, све, исто се облачила као и Мина? Али се није исто понашала. Барем не према мени. Да ли то потврђује тезу да жене одређују наш однос према њима, а не ми, мушкарци?

Минин први поглед који ми је зажарио душу био је на једном школском одмору. Тада смо се ми, ђаци, изували у ходнику

и ципеле слагали на сталаже. Дежурни ученик би повукао засторе с којима би се то шаренило ципела прикрило. Обували смо папуче или патике које смо доносили од куће. Одједном сам осетио да ме неко посматра. Усправио сам се и погледао групу ђака која је изашла из суседне учионице. Она је већ била обувена и гледала је право у мене. Ја сам гледао у њу. Шта се то дешава? Зашто се ми гледамо? Зашто сам узнемирен? Ово је неко ново осећање. До тада сам некога волео, некога мрзео, на некога сам био љут, некога сам се бојао, некога сам се стидео, ох да, много сам се стидео у то време, али ово је неко ново осећање. Овај поглед, ове кестењасте очи су ме заковале. Ја сам лептир прободен чиодом њеног погледа. Мицао сам немоћно крилима, хтео бих да полетим, али нешто ме је стезало, притискало. Хајде, мрдни, шта си се упопао, чујем нечији глас. То ме мој другар Бане позивао да кренемо, још смо само нас двојица остали у ходнику.

Мина је са другарицама истрчала у школско двориште, а ја сам гледао за њом. У једном тренутку учинило ми се, или се то заиста догодило, да се окренула још једном према мени. Да ли се љубљена особа насмејала? Да ли оно што је рекла значи баш то што је рекла, или те речи значе нешто сасвим друго? Или је она изговорила једне речи, а заљубљеник је чуо сасвим друге? Оне које је желео да чује.

Заљубљеној особи је одједном све смешно. Свака изговорена реч, сваки гест, покрет. У једном тренутку све има другачији смисао од онога који препознаје онај ко није заљубљен. Она прича само о тој особи у коју је заљубљена.

Тих дана, мајка ми је купила половни мини-бицикл. Било је пролеће и сва деца возила су се бициклима. Становао сам пар стотина метара од школе, а Мина и Весна још ближе школи, такорећи у комшилуку, тако да се увек могло очекивати да буду у ширем кругу школе. У дворишту би увек неко играо фудбал, кошарку, неко је крадом пушио по ћошковима. Ту се увек нешто догађало, увек се неко могао срести, могле су се разменити сличице фудбалера, учесника светског првенства у фудбалу. Имао сам гомилу тих сличица, пуна два џепа. И данас се сећам неких чудних имена коврцавих црнаца, фудбалера из Зимбабвеа или Чада. Као и светских звезда као што су Пеле или Жеарзињо. Један фудбалер из Зимбабвеа звао се Етепе Какоко. Да није било тих сличица, не бих упамтио ниједно име.

Сличице фудбалера учесника Светског првенства у фудбалу 1974. године биле су повод за контакте и упознавање са друговима. Размењивали смо их. Циљ је био излепити албум. У њему су били исписани основни подаци о екипи, имена тренера, фудбалера, године рођења и ко је колико пута играо за репрезентацију своје земље. Сећам се да ми је било занимљиво слушати на телевизији химне свих тих државних репрезентација. Нашу химну *Хеј, Словени* знао сам напамет и сматрао сам да је она најлепша. И чудно сам се зашто други фудбалери плачу када чују своје химне када оне нису тако лепе као наша.

Седео сам на свом бициклу који је променио мој дотадашњи живот, јер ме је учинио покретљивим и брзим, и управо сам улазио у школско двориште, а из дворишта излази она – Мина! Блокирао

сам се, узнемирио, истовремено и пријатно изненадио. Она је седела на свом новом бициклу. Била је обучена у сукњицу на коцке, драп и црвене боје, у зеленом џемперу са много дугмади, а око врата је имала љубичасту свилену мараму. Њене руке, које су држале корман од бицикла, биле су љупко буџмасте, а шаке су бриделе од стискања кормана. Лице јој је било чисто, бело, усне пуначке. На челу јој је био грозд црне коврцаве косе. Зауоставила се на улазу у школско двориште кроз који сам хтео да прођем. Гледала ме је у очи смело и без страха ме упитала:

– Мали, како се зовеш?

То је био тренутак о којем сам маштао, тренутак који сам чекао. Мој први разговор са њом. На њено питање одговорио сам питањем:

– Како *мали* када сам ја старији од тебе?

– Ја то онако. Каж ми како се зовеш?

– Ја сам Емил, а ти?

– Ја сам Мина.

– Знам.

– Одакле знаш?

– Распитао сам се.

Насмејала се осмехом задовољне девојчице. Склонила се са улаза у школско двориште, тиме ми је направила пролаз, окренула бицикл и отишла. Гледао сам за њом. Када се њен зелени џемпер изгубио иза ћошка школе, ушао сам својим бициклом у двориште. Сва моја возикања била су са једним циљем – да сретнем њу. Окренуо сам бицикл и кренуо да је тражим. У даљини сам видео две сукњице на коцке, драп и црвене боје, како возе бицикле. Гледајући их с леђа нисам разликовао која је Весна, а која моја љубав, Мина. Окренуо сам бицикл и кренуо својој кући пун утисака.

Било је помало хладно мајско вече. Наслонио сам бицикл на шупу, ушао у кућу, сео на кауч, ту су били старији и млађи брат, мајка, отац, комшиница баба Добрила. Неко је вечерао, неко гледао телевизију. Млађи брат је поставио шаховску таблу и чекао противника, оца или мене. Не, ја нисам расположен, одговорио сам. Прилегао сам на кауч. Једноставно, желео сам да будем сам. У мислима ми је била Мина и њене речи – „Мали, како се зовеш?” Почео сам да дрхтим. Као да имам грозницу. Био сам заљубљен. Желео сам да волим и да будем вољен.

– Шта си се замислио? – чуо сам речи супруге која је ушла у кола и села поред мене. У руци је држала миришљави сапун. Ставила ми га је под нос да га помиришем. Мирише на јоргован, тај најлепши пролетњи мирис. Кола су мирисала као да је у њеној руци букет управо убраних јоргована.

– Тако, слушам музику и нешто размишљам.

– О чему размишљаш?

– Видео сам особу у коју сам некада давно био заљубљен.

Моју прву љубав – рекао сам у трену, онако мушки наивно, не размишљајући да ли је то и паметно.

– Где је? Је ли ту негде у близини? – веома се заинтересовала Симонида.

– Ено је поред паркиралишта за бицикле.

– Где? Успори да је видим! – била је упорна супруга.

Ја сам већ изашао са паркиралишта и упутио се према кући, она је била незадовољна јер јој нисам дао прилику да коначно види моју прву љубав коју сам понекад спомињао у причама. Ћутао сам, ћутала је и Симонида. Још увек сам мислио на Мину. Питао сам се да ли се она понекад сети мене? Да ли ме је можда некада сањала? Ја се сећам сна од пре десетак година у којем је она стопирала, ја сам је узео у кола и до Новог Сада смо разговарали. Да, имам жељу да разговарам са њом. Желео бих да јој кажем шта је она мени у животу значила. Њој ће то вероватно много значити да је неко толико мислио на њу, а мени ће душа бити растерећена. Волео бих да видим у каквом амбијенту сада живи. Ко су јој муж, деца, како се опходи према њима. Волео би да видим њене албуме са фотографијама из детињства и младости, да до краја упознам како је живела тада када сам је волео више него било кога на свету.

– Причај ми о њој – прекинула је Симонида брујање мотора и тиху музику. Са радија се управо чула песма *Била је тако лепа* Драгана Стојнића. Та песма је подстицала моје дубоко потиснуте емоције према Мини.

– Нема ту шта да се прича – одвратио сам јој, појачао музику и убрзао колима према кући.

Симонида више није инсистирала на разговору о Мини. Ућутала се, као да је кривила саму себе због свраћања у маркет. Узела је миришљави сапун са удубљења на сувозачевом месту, увила га у најлон и енергично стрпала у торбу. Мирис јоргована је и даље био присутан, попут мисли на Мину.

Следеће суботе опет сам са супругом био у граду. Опет смо свратили у маркет *лурди*.

Овај пут сам и ја ушао у маркет. И опет сам био стрпљив. Крајичком ока сам пратио друге купце, све очекујући нећу ли можда срести Мину. Мисао о Мини, иако је нисмо спомињали, била је, сигуран сам, и у Симонидиној глави. Нисмо је срели. Али сам код куће, кришом, у старом, црном орману у којем чувам књиге, свеске, фотографије, албуме, писма и друге дрангулије из своје младости, под кључем, пронашао фотографије са школских приредби, на којима се види и Мина. Ја сам мислио да кључ од тог ормана у којем је симболички похрањена моја младост, имам само ја и да само ја, с времена на време, завири у кутије и фасцикле уредно послугане. Касније сам сазнао да је Симонида дала да се направи резервни кључ и, док сам ја на послу, она је темељно прегледала све фотографије и прочитала сва писма. Знала је и за Љубицу и за Ирину, за Маријану, али за Мину није знала. О њој у орману није било никаквог трага. Али, ја сам знао оно што она није могла знати. На групним фотографијама са прославе Дана школе, Дана републике, Дана жена, у згради врбашког позоришта, оној која је изгорела, увек је наступао и школски хор под руководством чувеног наставника музичког васпитања, Владимира Бесермиња – Терце. Наиме, и породица Бесермињи је, попут неких других ђурђевачких породица шездесетих и седамдесетих година

доселила из Ћурђева у Врбас.

Терцу памтим као здепастиг, проседог старца, четвртастог облика лица карактеристичног за Русине са подножја Карпата, водено-плавих очију изнад којих су штрчале густе обрве које би обично биле заклоњене дебелим рамом наочара, оних социјалних, сивкастих. Увек је био обучен у одело, са кошуљом без кравате. Пушио је *дрину* без филтера, која је увек била у цепу од кошуље. За њега је карактеристичан и онај детаљ који одаје русинско порекло – није разликовао *ч* од *ћ* и *и* од *ђ*.

Терца је од најталантованијих певача од петог до осмог разреда правио мешовити хор у четири гласа. Он је био син ђурђевачког гркокатоличког свештеника, Михајла Бесермиња. Хорско певање код Русина је традиција донесена још из старих, карпатских крајева, коју је Терца неговао у Основној школи „Светозар Милетић” у Старом Врбасу. Осим обавезног репертоара, химне, родољубивих песама, Терца је у програм обавезно убацивао барем по једну русинску или украјинску народну песму. И то никоме није сметало.

Немирне дечаке Терца је кажњавао чупајући их за косу, а ако су били на кратко ошишани, ударао их је вишећевим штапом по ногама. Дечака који је на часу био немиран, позивао је – „Доци, бато, чупачу те!” Дечак би дошао до његовог стола, а то у ствари и није био сто, већ хармонијум који је свирао на часу музичког васпитања или на пробама хора. Хармонијум је свирао тако што је ногама притискао по педалама, а рукама је пребирао по диркама. Педале су понекад више шкрипале него што се чуо звук инструмента. Од Терце сам научио да у животу човек и не мора баш све да чује, као на пример, шкрипање педала хармонијума. Важно је да се чује оно што је вредно чути, а то је музика и хармонично сливање дечијих гласова у поток песме. Терца би нагнутог неваљалца над његовим хармонијумом зграбио за шишке, мало би га подрмао, почупао и онда би своју тешку лопатасту руку спустио на дечаков врат, што би немирног делију озбиљно подрмало, и он би се, по правилу и умирио. Девојчице никада није ни чупао ни ударио. Ако је нека и била немирна, он би је погледао преко спуштених наочара, тада би дошле до изражаја његове снажне седе обрве и само би претећим тоном рекао – „Секо, смири се!”

И ја сам био чупан и добро се сећам Терцине технике. Без обзира на све, на чупање и батинање штапом по ногама, ишао сам на Терцин хор, не зато што сам волео да певам, већ зато што су у хору певале и сестре Мина и Весна. Терца је и умро на бини пред наступом школског хора за Дан школе.

У старом орману, у кутији са фотографијама пронашао сам и оне на којима смо заједно Мина и ја. Једна је са прославе Дана школе, а друга са школске прославе Дана републике. Са лупом у руци проучавао сам фотографије, присетио се неких хориста, а неке сам сасвим заборавио. Као да их никада нисам ни познавао. Узалуд сам покушавао да одгонетнем ко су они. Једноставно су потонули у океан заборава. Као да су из неке друге приче, а не из моје, животне. Као да су из неког филма који бих радо поново погледао. Највише времена утрошио сам анализирајући која је од близнакиња, Мина, а која

Весна. Загледао сам детаље који указују на разлике међу њима. Да не усмерим енергију љубави према погрешном лику. Али, фотографија није ухватила њихове емоције према мени, тако да сам понекад мислио да је Мина са леве стране, а понекад да је она друга.

До осмог разреда, док нисам упознао Мину, нисам ни био заинтересован за хор. А дечака је увек фалило и није био проблем укључити се. Певао сам и поред непријатности коју ми је Терца приредио. Једном приликом ми је рекао: „Бато, ти ми квариш, само отварај уста и не пуштај глас!” Сви су се грохотом смејали, а ја само што нисам пропао у земљу од стида. Али од хора нисам одустао. Љубав према Мини била је јача.

На фотографији стојим иза Мине и Весне. Била је то идеална прилика да миришем њену косу, да слушам њен анђеоски глас. И да покушам да нешто учиним да задобијем њену љубав. Како је само моје срце у њеном присуству снажно лупало и брзо научило ту велику филозофију којој тежимо целог живота – волети и бити вољен.

Био сам тужан не само због смрти драгог ми наставника, већ и због нове околности да више није било проба хора, па није било ни сусрета са Мином. А онда сам овековечио своју љубав према њој чином са којим сам се изузетно поносио међу друговима. Дао сам да ми се истетовира на левом рамену њено име – *Мина+Емил, 1975*. Ту тетоважу носим и дан-данас на рамену и током ових протеклих 37 година имао сам много проблема због ње. Свакој девојци коју сам упознао, тетоважа је сметала. Касније је сметала и мени, али једном учињена глупост обележава нас за цео живот.

Једне суботе у куповину сам отишао сам. Симонида је имала обавеза код куће па је својим љупким рукописом који ме увек подсећа на војничка писма која сам с нестрпљењем чекао, написала списак свих потрепштина које треба да купим. Али, маркет *лурди* није био на списку. На списку је месара *Матијевић*, маркет *меркатор*, млекара, пекара, продавница живинског меса. С обзиром на то да супруга педантно прегледава рачуне, она ће тачно знати где сам шта купио.

Желео сам да поново сретнем Мину и да са њом разговарам. То се коначно и догодило, али не у маркету, већ у млекари. Наишла је на свом љубичастом бициклу. Нисам дрхтао као некада. Живот ме је научио да људима приступам опуштено. Прво сам се јавио Мини, одговорила је и осмехнула се. На питање „Је л' ме се сећаш?”, она је рекла да сам јој веома познат, да зна да сам из њеног старог краја, али тачно не може да се сети мог имена. Морам признати да ме је то разочарало, помало и збунило, али био сам свестан да је ово јединствена прилика да разговарам са њом и да, можда, заједно обновимо успомене.

– Ја сам Емил, ишао сам у осми разред када си ти ишла у пети, упознали смо се у школском дворишту – покушавао сам да призовем прошлост као амбијент који ми одговара. – Певали смо заједно у хору код наставника Терце.

- А, Терце се сећам, умро је јадник на прослави Дана школе.
- Да, ја сам стајао иза тебе, ти си певала сопран, ја тенор.
- Извини, не сећам се.

Није ми се допало. Моја прва љубав се мене не сећа.

– Мина, ти си била моја прва љубав. Био сам до ушију заљубљен у тебе. Ево, чак сам и истетовирао твоје име на руци. – Заврнуо сам рукав од мајице и показао јој тетоважу *Мина+Емил, 1975*. Мина се насмејала гласно, ставила је шаку на уста. Насмејох се и ја. Посматрао сам њене пуначке прсте, попут прстију анђела на сликама ренесансних мајстора. Понудио сам да свратимо у оближњи кафић да разговарамо, она је прихватила. Оно што сам пропустио тада, ето прилике да остварим сада. Мини је импоновало да неко има тако лепо мишљење о њој, да неко годинама чезне за њом, да је сања.

Кроз разговор уз кафу сам дознао да је Мина разведена, да има дете које живи са њом, да јој је муж био обична неодговорна битанга, да ради у фабрици уља, да скромно живи, да су јој мајка и отац умрли и да је у бити веома несрећна и усамљена. Ја сам јој испричао своју животну причу, показао фотографије своје деце, а веома се изненадила када сам јој рекао да моја ћерка носи њено име.

– Када си ме толико волео, зашто ме ниси потражио?

– Не знам, био сам неискусан, млад, уплашен. Сматрао сам да си исувише лепа да би била са мном. У друштву нас момчића, ти и твоја сестра биле сте најпожељније цуре, скоро недоступне. Када сам постао зрелији, виђао сам те са неким тамнопутим момком, тада сам већ био у вези са садашњом женом и тако...

– Баш си луд. Дај да видим још једном ону тетоважу.

Сада сам први пут у животу са поносом показивао тетоважу коју сам углавном крио и од које сам се стидео.

– То си тада истетовирао?

– Да, у осмом разреду. Знао сам твој распред часова напамет. Физичко васпитање си имала средом и петком, последњи час. Када си била у послеподневној смени, ишао сам под прозор сале за физичко васпитање и завиривао не бих ли те видео. Сећам се како си изгледала у хитону и балетанкама. Била си мало пуначка, нешто зрелија од другарица. Обожавао сам твоје тело, маштао о њему. После нашег првог разговора дрхтао сам од заљубљености. Када се одржавао школски крос у шуми код шлајза, ишао сам да те посматрам како трчиш. Сећам се како сте ти и сестра на приредбама певале неку шалјиву руску песму, уз хармонику коју си свирала. *Тили, тили, тралі валі эта мии не забували*, нешто тако. Имала си карирани капутић са зелено-црним коцкама, љубичасти бицикл, какав имаш и данас. Увек си носила кратку косу, шишка ти је, коврцава, попут грозда падала на чело, а школска торба ти је била ружичаста. Ето, видиш, што сам старији, све више се сећам таквих детаља. Сада већ покушавам да се сетим неких слика из раног детињства. На пример, сећам се врло раног детињства, када сам имао три или четири године. У комшилуку је живела нека моја рођака, звала се Славица, која је, иако млађа од мене, била крупнија. Славица је волела од малена да једе сланине и лука. Лук је јела као јабуку, није јој сметала његова љутина. Осим што је уживала у обилним оброцима, Славица је била интензивна и у изражавању емоција. Када би ме угледала, она би потрчала према мени да ме загрли и пољуби. Толико ме је волела да ме је стискала из

све снаге, тако да ме је то болело. Волела ме је *до бола*. Једног јутра, тек што сам изашао на улицу да се играм са децом, приметио сам Славицу како трчи према мени са испруженим рукама. Уплашио сам се и почео да бежим у двориште, у кухињу, мајци уз скуте. „Мама, мама, иде Славица!”, уплашено сам викао. Замисли, био сам уплашен од њене љубави. Тако како је мене волела Славица, тако снажно сам ја волео тебе. Данас бих волео да неко жели тако снажно да ме загрли као што је тада желела Славица. Ја сам плакао, јер сам се уплашио њене љубави. Она је плакала јер јој је било забрањено да ме воли. Родитељи су умиривали и њу и мене. Тада сам схватио да постоји нераскидива веза измеђе љубави и туге. Сада ме гризе савест. Више пута сам ту причу повезивао са тобом. Ја сам ускратио љубав Славици, па је, по вишој правди и мени била ускраћена љубав према теби.

– Чудан си човек, Емиле. Да сам те таквог тада упознала, мислим да бих била заинтересована за тебе. Баш си луд што се ниси борио за моју љубав.

– Мислиш да би могла да ме волиш?

– Мислим да бих могла.

Ја сам сада искусан мушкарац и знам куда води овај разговор и после кратке паузе говорио сам речи које је требало да изговорим пре много година.

– Мина, да ли хоћеш да покушамо да сада, као зрели људи остваримо нашу љубав?

– Можемо да покушамо – одговорила је Мина.

Почели смо да се виђамо. Испочетка ретко, једном до два пута недељно. За прве састанке се не може ни рећи да су то били љубавни састанци. Први пут смо се састали код млекаре. Могло би се очекивати неко романтичније место за љубавни састанак, код споменика, позоришта, испред библиотеке, поште или било које друге јавне установе. Али, да се сретнемо испред млекаре, за Мину је био чудан и необичан предлог. Образложио сам тиме што смо испред млекаре започели разговор, или тачније, продужили нашу причу од пре 37 година.

– Можемо се први пут видети и испред наше школе, имало би смисла. Тамо где је некада био улаз у школско двориште, где смо први пут разговарали. Сада се на том месту налази зграда, тако да тај улаз у школско двориште постоји само у нашем сећању. Ако желиш, можемо, да се нађемо на том *митском* месту. Имало би смисла – предложио сам као другу алтернативу.

Мина је ипак изабрала млекуру јер јој је то место било ближе стану. Приметио сам да је Мина више практична него романтична. Али ми то није сметало. Стигла је у договорено време, у шест сати после подне. За мене је тај састанак имао посебног смисла. Све се догађало као у сну. Колико сам ту везу желео, толико сам се и плашио. Желео сам, јер је то била недовршена прича мог живота, прича која је почела са веома снажном емоцијом. Ово је било, на неки начин остварење младалачког сна, жеље, чежње. Са друге стране, нисам наиван човек и мени је било јасно да може да дође и до разочарења. Да Мина није онакво божанство каквим сам је доживљавао у младости, било ми је

јасно. Бојао сам се једино сазнања да није достојна моје љубави. Када би много изгубила од оне *емотивне чистоте* коју имају прве љубави. Управо та превелика жеља да сачувам величанственост нашег односа спречавала је пожељнији развој наше везе.

На првом састанку у кафићу *Мемфис* Мина је попила кафу и две чаше вина. Ја сам пио исто. Испричао сам јој до детаља своја два сна у вези са њом. Било јој је занимљиво. Схватио сам да сан о путовању у Нови Сад има смисла, јер је њена сестра удата у Новом Саду и она често одлази код ње. Онај тамнопути момак са којим сам неколико пута видео Мину био је њен неодговоран муж. Кочоперан и плитак у памети, како га је окарактерисала. Мушкарци су као киндер јаје, рекла је. Споља чоколада, а унутра нека глупост. И смејала се. Како то да се лепе и паметне девојке занесу управо таквим *киндерашима*, било је моје питање.

– Ми жене, највише се плашимо да останемо саме, па се просто отимамо за мушкарце који пристojно изгледају. Гледамо њихов стас, очи, волимо када се кочопере због нас, сањамо о деци која ће да личе на њих. У том заносу заборавимо да проценимо карактер тог нашег мужјака. Када схватимо да је карактер важнији од изгледа, тада већ буде касно. Као по правилу, мамини синови су лепо, али нису карактерни. Они мање лепо раде више на себи и бољи су мужеви. Али, све то схватимо када је прича већ завршена – распричала се Мина.

Лепоту нашег првог састанка употпунила је једна чудна појава. Био је почетак јуна, дани су били топлији, багрем је завршавао са цветањем, сунце је сушило његове цветове. Одједном је задувао снажан ветар, онај спасоносни, који расхлађује вреле ноћи, а из тмине неба, кроз сноп светлости као да веју крупне беле пахуље снега. То је ветар са оближњих багремова одувао суве беле цветове.

Са Мином сам почео чешће да се виђам. Симониди сам говорио да идем на политичке састанке нове партије у коју сам се учланио. Није сумњала у моју верност.

Први пут смо се пољубили у колима. Она ме је сачекала на договореном месту, брзо ушла у ауто, киша је почела да пада, додирнула ме по руци, а ја сам тај додир прочитао и као жељу за већом интимношћу, тако да сам без најаве окренуо кола у правцу који води изван града. Мина ништа није питала ни где сам се запутио, ни какав имам план, ћутала је, ништа није коментарисала, могу рећи да се скроз препустила мојој вољи и мојој замисли, без обзира каква је.

Скреноу сам на ленију која је неких сто метара изасфалтирана, ваљда зато да би се отресло блато са трактора и машина пре него што се возило које је било у њиви укључи на главни пут. Паркирао сам, пазећи да се не увалим у неки мекани терен, у блато, угасио мотор и послушкивао њену реакцију. Опет није ништа рекла. Киша је лила, тама предвечерја се спустила и били смо потпуно сами. Осмелио сам се, нагнуо се према њој, помиловао је по коси и прстом по уснама, пољубио је. Препустила се нежностима. У моме уму ја сам љубио Мину од пре много година, ону девојчицу у коју сам био заљубљен. Љубећи је затворио сам очи и вратио се у време своје ране младости.

Мирисао сам њен парфем, а врховима прстију додиривао њено лице на којем сам препознавао боре око њених затворених очију. Нека траје тај повратак у прошлост још мало, говорио сам себи.

Остварила ми се жеља из ране младости. Мина је била још увек лепа и пожељна жена. Све чешће смо одлазили изван града на место нашег првог пољупца. Симонида се није много распитивала о мојим честим одласцима, о мојој повећаној страначкој активности. Као да је и њој одговарало да се мало одмори од мене, да се посвети себи. На који начин нисам био сигуран, али осећао сам као да је међу нама титрао неки прећутни договор.

Мина је била све захтевнија у вези. Упознала ме је већ и са својим пријатељицама, представила ме као *пријатеља*, а то је у њиховом кругу распуштеница подразумевало много тога. Дошла је на ред и посета њеној сестри у Новом Саду. Нисам очекивао да то буде неки посебан догађај. Био сам уверен да су оне разговарале о мени, јер се то могло очекивати познавајући природу близнакиња. Али, Мина је очигледно била чуднија него што сам очекивао. У последњем тренутку, пред улазак у сестрин стан, дознао сам да сам најављен као њен *нови пријатељ*, без много детаља и објашњења да се сви ми у ствари познајемо. Када нам је Минина сестра отворила врата, када ми је пружила руку, изговорила је име – Јасмина. Мислио сам да нисам добро чуо, па сам у жељи да заподенем разговор на тему да се ми познајемо из ране младости, изнео своју претпоставку да се вероватно збунила када је изговорила сестрино име. Домаћица је рекла да је она Јасмина. Наглашавајући своје име погледала је са изразом осуде на сестру која се мало узнемирила и покушала да објасни забуну.

– Знаш, Емиле, сувише си ми се допао, тим пре што сам била усамљена и жељна мушке пажње. Када сам схватила да си мислио да сам ја Јасмина, прихватила сам игру. Испочетка више као игру и забаву, а касније, када смо већ дефинисали нашу везу, бојала сам се да ти признам превару, тим пре што нам је било лепо и што се, ето, волимо.

Био сам у шоку. Потпуно затечен. Гледао сам у праву Мину, па у Весну. Иако се више нису исто облачиле и нису носиле исте фризуре, још увек су много личиле једна на другу. А онда сам у Мининим очима, у очима праве Мине, препознао оно у шта сам био заљубљен. Да ли је то била њена душа, нека посебна искрица, не знам, али у сваком случају, сада када су обе биле заједно, тачно сам, као некада по ономе што сам видео у њиховим очима, могао да препознам која је Мина, а која Весна. У трену сам схватио да се моја давнашња жеља да љубим и волим Мину у ствари није испунила и да сам ја волећи Мину, у ствари пружао љубав особи коју не волим. Постиђен, преварен и разочаран, не знајући како да реагујем, а уморан од заблуда и неостварених жеља, пожелео сам да одем. Када сам изашао из зграде, гледао сам на жуте маслачке у травњаку, приметио сам пчеле на цветовима, затим госпођу која шета малог, смешног пса. Дошао сам до кола, упалио их и отишао кући. Нисам ни волео ни мрзео, нисам био ни љут, ни увређен. Био сам равнодушан према свему и према свакоме. Осећао сам као да је нешто изгорело у мени. Био сам пепео.

Бранислав ВЕЉКОВИЋ

ШТА МИСЛИТЕ

НЕ МОЖЕТЕ ДА ИЗАЂЕТЕ

На улазу у државну Установу у којој једино можете да извадите личне исправе, угледате на стакленим вратима, крупним словима, истакнуто обавештење: „У Установу за вађење личних исправа не можете ући са косом на глави“. Испред врата видите постављену берберску столицу поред које стоји берберин. Немате куд, седате у столицу. Берберин вас спретно и брзо ошиша до главе.

Шта мислите ако ошишани до главе уђете у Установу и са унутрашње стране врата опазите обавештење: „Из установе за вађење личних исправа не можете изаћи без косе на глави“?

СВАКОГ ЈУТРА ОБЛАЧИТЕ

Када обучете одело и ставите кравату, кравата се издужи до врхова ципела, када обучете одело а не ставите кравату, кошуља се издужи до врхова ципела, када обучете одело а не навучете кошуљу, ивице сакао се издуже до врхова ципела. Уколико обучете нешто друго, од претходног се ништа не деси.

Шта мислите, ако морате сваког јутра да облачите одело због посла који обављате?

ДА ЛИ СУ ЗИДОВИ ПРОБЛЕМ ИЛИ ЈЕ ПРОБЛЕМ РАМ

Када слику ставите на један зид, не виде се једра брода, када слику ставите на други зид, не види се бура на мору, када слику ставите на трећи зид, не види се бродолом, када слику ставите на четврти зид, не види се рам слике.

Шта мислите ако је проблем настао када сте слику о зид хтели да окачите?

ПУТНИЦИ СУ СТИГЛИ

Воз пун путника улази у тунел, иако се није заустављао из тунела излази без путника или, путници не могу да изађу воз се не зауставља ни на једној станици или, путници излазе из воза и виде да у граду нема ниједног становника.

Шта мислите ако воз не крене? Након неколико сати стајања воза у почетној станици путници из њега изађу и виде да су стигли у град у који су кренули.

НА МЕСТУ ГДЕ ЈЕ РАСЛО ДРВО

Шта мислите када бисте се попели на дрво, када са њега дуго не бисте сишли, када би ваше руке и ноге урасле у стабло а из тела никле и пролистале гранчице?

Шта мислите када би се једног јутра, на месту где је расло дрво, видела оргомна рупа и трагови огромних стопала који се губе према шуми?

БИВАТЕ ПРИНУЂЕНИ

У предузећу вас казне. Након тога, чим дођете на посао и удахнете, бол вас пресече у плућима. Док бол не прође, не можете да дишете. Из дана у дан бол све дуже траје, ви све дуже не дишете.

Шта мислите ако бивате принуђени посао да обављате не дишући?

ХАЉИНА ЈЕ ТАМАН

Шта мислите ако вам поклони хаљину, ако не желите да је узмете, ако вас наговара, ако вас моли, ако преклиње, ако плаче, ако облачите хаљину, ако је хаљина таман, ако упитате: Да ли желиш, кад год обучем хаљину, да се осећам непријатно?

Шта мислите, ако сте мушкарац?

ИЗ МОРА ИЗЛАЗИТЕ

Шта мислите ако се окупате у мору,

ако из мора изађете плаво обојени?

Дејан БОГОЈЕВИЋ

ТЕА И МОЛ

I

ПОЛУЖИВА РИБА

Испред те велике воде сјактало је сребрнкасто стење.

Мол је управо застао. Завапио за песмама сличним рађању кужних понора. Није кривио живот. Био је једноставно далеко од свега што је у том часу могло да му значи. Та зрнца вечности били су годови које је наглас пребројавао и никада није био сигуран у број који би искочио пред њега.

Скрама умирања бивала је гушћа.

Мол исправи трепавице и замисли мост. Мост лети над водом. Припитомљава звезде. Сударају се жилице угибане топлоте.

Нестаје мрешкање.

Корача труло ка другој страни моста. Разапет. Пуст. Осећа мирис знојавих тела. Не види никог.

Полужива риба му у цепу.

II

БИНА. МУК. СЦЕНА.

На бини никога. Светла се пале. Пригушена. Боје се преливају. У позадини слика великог формата. Плавичаста... Публика пристиже. Мук и даље влада хладним и тамним простором. Плавичаста слика се лагано њише.

На поду одложен саксофон, гитара, палице. На моменте су бубњеви осветљени. Испред, близу првог реда постављена два микрофона. На њих пада блага, наранџаста светлост.

Ништа се не дешава.

Одједном громогласни аплауз.

И даље се ништа не дешава.

У последњем реду Теа и Мол плачу, тихо...

III

УСХИЋЕЊЕ. ЕХО.

Милује јој тело прекривено морском сољу док спава. Леђа прекрива светлост потопа. На махове вришти. Зарони у њу и уми се. Мол је орао у мраку. Теа је разорна покорица.

Отворена, гњила бресква спремна за угриз. Теа, треперава капљица на иглици бора. Теа, усред срца опружена зев неба; друмовита напупела буктуња. Прозирна рана на усни. На зглобу бледи ластавичији миг.

Мешкољи се, Теа, спремна за замах.

Мол јуриша у мрак; нестају плахте – гужвају се брда, пале се одвећ угасле песме.

Гледа до краја поетичност њених кукова покушавајући да углави иглице смреке у пенушаве јастучиће влажних дубина.

Усхићење. Ехо пулсације.

IV

МАСКА ДРАГЕ СМРТИ

- Дошао си преко моста? – упита Теа.

- Без ожилјака прођох велике воде – одговори Мол.

- Мој загрљај тражи твоје дланове – као у трансу рече Теа.

- Не бирамо потезе – тихо ће Мол.

Разрогачених очију Мол се попење уз степенице. Чула се јака шкрипа. Отвори дрвени сандук и извади маску прекривену најфинијом прашином. Теа му приђе с леђа. Ноктима је исписивала некакве знаке по маски гребући прашину.

Мол је потпуно миран и наг. Има само маску на лицу. Теа обилази око њега правећи све веће кругове. Ритуално кружи набреклим куковима. Мол седа на под. Сада је све ближе његовом даху. Маска мења боје.

Теа је потпуно скровиште његовом нагом телу.

Обгрлила му је лице бутинама. Стеже га. Маска пуца и пада по поду. Теа га прекрива својом хаћином.

Приближавају се драгој смрти.

V

КАЗАЉКЕ КАО ВАТРА

Оставила је играчке давно у тмини суседне зграде. Зграда је гледала на врт. Врт је често био у магли. Магла се спуштала са оближњих брда. На брдима су срне шетале по мекој, младој трави. Траву је волела.

Мол је причао о њеном врту пре много година, сјахавши са коња који је потом нестао са дивљим коњима. Мол је у њеном врту направио стазу од цвећа и каменчића.

Теа је била нема. Није гледала изван зидина. Имала је огрлицу од сићушних сатова. Казаљке су као ватра гутале белину њеног врата. Теа додирује јаву својим телом. Мол огољено гори као душа после праска. Додир светле, друм у очима, руке премештају угљевље из уста у уста; неколико мотива у примитивном роју.

VI

ПЛАТНО. ТЕКСТОВИ.

На платну се ређају нејасни текстови – рече Теа. То су знаци. Крупне и ситне структуре – рече Мол. Још једна рука спремна за поздрав провири из зграде. Крајности потенције. Појавни ум посматрача. Модел сликоване песме поста звучан. Теа и Мол су затворени у једном описаном случају из мудре књиге. Теа и Мол значајно журе испрекиданим улицима које покривају мозаици.

- Видиш ли боје ових каменчића? – упита Теа.
- Запљускује их светлост ореола – рече Мол.
- Сада гледају ка небу.
- Бистре главе. Глас светине...

VII

НЕКАКВА МАГЛА

Тог дана, с почетка јесени, Теа и Мол су паковали кофере. У даљинама дрвеће је трнуло у густој магли. Притисци на чула вешти, скоро стварносни. Теа је стрпљиво ређала памучне ствари. Мол ужурбано скупљао своје списе и одлагао их у тамну платнену врећу. Потом чврсто везао канап, сео на под и ослонио се леђима на преостале разбацане ствари у ћошку собе.

- Теа, да ли тамо где одлазимо има магле? – упита Мол.
- Ваљда. – незаинтересовано ће Теа.
- Знаш, маглу човек носи са собом – закључи Мол.
- Напољу се управо разведравало.

VIII

БОЈЕ. МЕТАМОРФОЗА

Врата су била затворена. По штоковима дрво се расцветавало. Од удараца, од година, од црва. У унутрашњости просторије ширио се благи и истовремено рески мирис неког лака. Слика на зиду се управо сушила. На слици јарко црвени предели. Предели без људи. Без биљака. Предели који нападношћу празнине одбијају да буду виђени. Временом јарко црвена боја тамни и предели постају прво сиви, потом тамне и постају потпуно црни.

Потпуно црни...

Сликашки материјал је одложен по поду без икаквог реда. Пар капљица боје образује капљице налик на слике који пуцају и претварају се у звездоліке мрље.

Теа и Мол чекају да се заврши процес и ове уметничке метаморфозе.

– Видиш да предели постају стварни – рече Теа.

– Такве смо их и запамтили – потврђује њене речи Мол.

– Најзад све пршти у нама. Загрли ме! – повика Теа.

– Најзад тама! – спасоносно узвикну Мол.

Тог тренутка Мол је урадио оно што су обоје желели. Љубио јој је лагано врат, потом груди, па цело тело које је било врело и похотно. Глатко и влажно. Истовремено, младо и старо.

Да ли су се поново нашли у истим пределима? Из детињства и сна. Из снова?

Мол је дохватио посуду са црвеном бојом и примакао је. Чула се заглушујућа скрипа, потом нешто налик на разбијање и расипање стакла, потом мук. Замоцио је руке у црвено. Теа је дубоко удахнула. Лаганим покретима јој је миловао бедра која су постала јарко црвена. Водили су љубав, успорено, лењо и без страсти...

Њена бедра су постала сива, па потпуно црна.

Тек тад су се дивље спојили.

IX

ПОПРИШТЕ. У РУМЕНИМА.

Лишће прекрива крхко грање. Представа о моћи, о правди је на провери. Велике воде. Њени учестали оргазми. Склоност за гацање по сумраку барица.

Теа и Мол машу са груди статуе.

Теа и Мол пију понизно ужарене сокове племена.

Пројектован простор постаје поприште битке. Младунци на нејаким ногама. Урлају одаје. Под језиком камена куглица.

Теа и Мол сврставају слова у колоне.

У цркви постаје светлост ближа поривима брзине. Потоњи јунаци смираја дана. У руменима... У груменима. Сновиделно.

X

ТЕА ЧИТА. КИШУ.

Освануо је још један дан са јаком кишом. Смењивали су се грмљавина и плјускови. У соби је јако мрачно. Откуцаји зидног сата се не чују. Осећа се влага. У ваздуху. Међу чистим стварима. Међу књигама.

Теа не устаје из кревета. Мешкољи се. Покушава да дохвати књигу са прве полице. Бордо корице. Сама се отвара на већ означеном месту.

Теа чита. Замишљена је.
Капљице кише на прозору су крупне. Премрежиле су стакло.
Покушава да замисли лик који је описан у поглављу које је управо прочитала. За тај корак не може да остане у кревету. Уљуљкана. Излази на кишу, полунага. И лик јој прилази све ближе, кроз тмурне облаке.

Неки лик из детињства.

XI

САН (МАМА, ТАТА, БАТА)

Те ноћи Теа није била код куће.

Мол је сањао чуда сан.

Дани детињства. Мајка му је обукла нову одећу. Посебно је поправила ревере на пругастој кошуљи. Пажљиво га је очешљала још више наглашавајући раздвајање на његовој округлој глави. Потом га овлаш пољубила у образ и благо плеснула топлим дланом по образу. Осећао је радост.

Играо се са братом у дворишту, а потом су кренули уским путањом. Ситним корацима ка школи. То је био његов први дан у школи.

Школска зграда је била сива, са полуотвореним прозорима и уским, асфалтираним двориштем.

Асфалт је на појединим местима испуцао и управо на тим местима стварао се живот. Бодљикава, бојажљива, светлозелена биљка.

Мол је причао са мајком о предстојећем породичном празнику и весело коментарисао понашање позваних гостију. Очима је владао спокој.

Ушли су у школу. Чула се цика деце. Мол је одједном постао озбиљан, чак чудно замишљен. Као да су му се мислима врзала разна питања.

Ходници су били уски. До пола зидови су окречени у зелено, од половине до плафона у окер. Није волео те боје.

Прва старија особа коју је са мајком срео у школи била је управо његова учитељица. Одмах му се насмешила. То није приметио.

Ушао је у учионицу. Његови вршњаци су се играли. Мол је сео у задњу клупу до прозора. Није гледао ван. Нико од ученика на њега није ни обратио пажњу.

Од тог тренутка до поновног појављивања учитељице ничега се није сећао.

– Чуо је само питања:

– Како ти се зове мама? – учитељица.

– Мама – Мол.

– Како ти се зове тата? – учитељица.

– Тата – Мол.

– Како ти се зове бата? – учитељица.

– Бата – Мол.

Смех дечака који су то јутро полазили у школу и пролазили поред његове куће га је пробудио и прекинуо или наставио сан.

XII *ДВЕ ОСАМЕ*

Мол дише убрзано.

Теа дише убрзано.

Прозор је затворен. Ваздух зажарен и устајао. Спуштени шалони. Књиге разбацане граде чудновате путање по соби. По њима се усковитлано крећу сенке. Лавиринт...

Мол дише убрзано.

Теа дише убрзано.

Они су у властитој осами. То су две осаме. Заборављени попут смрти у ходу, рањиви попут земље.

Ускоро постају песма.

XIII *МЛОХАВЕ ЧЕЉУСТИ. НОЋ.*

– Зашто су модрице плаве? – упита Теа.

– Зато што немају звук? – одговори Мол.

– Звук је у слаткастом ваздуху – рече Теа.

– Ваздушне опне су свуда око нас. Оне одређују наша кретања.

Нашу спутаност – мирно ће Мол.

Шетајући стигли су до зицина, старих и оронулих. Прекривених пожутелом маховином. Вода је однекуд капала и дубила тврду земљу под њиховим ногама.

Желели су да наиђу на караване који се лагано на мостовима мачују са муњама. Да буду посути плодовом водом док се укопавају у хировите нежности. Да у потрази сопственог соја оргазмички ударају у небо, у земљу, и да не сустижу смерове прогутаних магли.

– Тражим траг – рече Мол.

– Слузаве смрти? – упита Теа.

– Смрти без мириса – рече Мол.

– Закорачивши у смрт млохаве чељусти ти се приљубе уз лице – спокојно ће Теа.

Те разрушене зидине добијају посебан сјај док пада још једна затурена ноћ.

XIV *ПУТЕВИ. ВИТЕШТВО.*

– Људи око нас се исувише брзо крећу – тихо рече Теа.

– Али њихове путање кретања скоро се и не дотичу – гласно ће Мол.

– Задихани су – незаинтересовано рече Теа.

– Зато што су слободни – реч по реч изговори Мол.

Теа и Мол лењо дремају на трави у парку. Та травната површина налази се у самом средишту парка и од ње се рачвају путеви у шест праваца.

Први пут води ка споменику који је обрастао густом маховином. Маховина је потамнела. Вода која се сливала оставила је дубоке бразде у камену.

Други пут, знатно дужи, води до узвишења са кога се види и споменик и град у котлини. На том узвишењу само једно дрво. Јасен.

Трећи пут води до фонтане. Прилично је запуштена. Воде има на самом дну. Натруло лишће бубри. Штрчи покоја шишарка. Парче украсног, сјајног папира у углу.

На путу четвртом – доста расутог камења, светлуцавих облутака, оштрих, сипљивих комада стена. Треба поскакивати да би се дошло до краја пута без краја.

Пети пут мирно кривуда. Стрпљиво преко брежуљака води до видиковца. Са видиковца поглед се пружа ка великим водама. Плаветнило преовлађује. Плаветнило бди над птичјим цвркутом. Амбисно плаветнило. Чистота, несумњиво затрпана цветовима празнина.

Шести пут је широк. Води до напуштене зграде. Грле се благи ветрови, трзаји порозних кула звоне зградом. Никада није била у свом времену. Никад варница, никад тмина.

Трава у парку је уредно покошена.

Путеви – расцветало витештво.

XV

ЈЕЗИЧКЕ ПАЛАТЕ

Нису проговорили. Као да воде исту бригу. И као да брига у њиховом муку бубри и притиска праскаво окружење. То је сасвим у реду. То је њихов интимни пријатељ. Можда други не разумеју – ако ти се свиђају неки облаци то је одобрење за акцију. Рађају се нове пурпуре зенице.

Оне постају начин којим надмоћно чекају јутра. Те исхитрене знаке да без речи не може бити прожет процеп међу карактерима. Мало света на тргу – снима се филм о настанку нових речи...

Теа и Мол ћуте речи.

Речи у њиховом уму постају идентична нага тела. Тела се спајају. Воде љубав и рађају причу.

Теа и Мол исписују причу без буке. Топлим, нагим телима и враћају се у мук. Без дужности. Посвећени и мокри... Схватају терет. Приповедачки...

Теа и Мол обилазе све језичке палате које су изродили.

XVI

МУЗИКА. ПОНОВО.

Чула се гласна диско музика. Мол је хтео да реагује, али му је Теа ставила прст преко усана – што је значило: ћути. Теа није волела музику. Мол се забринуо. Чему таква реакција. Наједном је приметио да Теа цупка, полако, уз ритмове музике...

– Ти си данас чудна – констатовао је Мол.

– Ја сам победница – прошапутала Теа.

– Ти си астронаут близу места космичке несреће – поново констатова Мол.

– Свеједно, не бих урадила то што желиш – сасвим сигурно ће Теа.

Музика је утихла. Чуло се гласно дисање. Али Теа и Мол нису играли. Њихови шкрипави уздаси допирали су из собе у којој су исувише дуго затворени.

Почели су да слажу папире у углу. Књиге да премештају са полице на другу, већу полицу.

Да би поново чули музику, требало је само да подигну ролетне и одшкрину прозор. Прозор није хтео из свог лежишта. Тако су били спокојни као мале сетне фотографије. У раму. Без израза. Нису коментарисали разводњен пламен смрти.

XVII

ПРЕПИСАНЕ ПРИЧЕ. ПРИЧАЈУ...

Мол је читао причу.

Теа је читала причу.

Потом су разговарали о прочитаним причама. Па је Мол своју причу преписао на белом папиру, а Теа је своју причу преписала на ружичастом папиру.

Приче су биле кратке. Са по две реченице. И Теа и Мол испод своје преписане приче су нацртали нешто. Нису показивали папир једно другом. Нису ништа крили. Једноставно, тек тако.

Потом је Мол залепио своју преписану причу на врата. Теа је гледала ка својим рукама. Имала је благу дрхтавицу. Није знала разлог. Ставила их је између бутина и стегла. Мол је пружио своју руку ка Теи. Без речи му је главом показала ка папиру са својом преписаном причом. То је знак одобравања. Мол узео њен папир и залепио поред свог. Као наставак, без размака.

Приче су биле различите. Али линија коју је Мол нацртао, савршено се уклапала у линију коју је Теа повукла. Тачније била је то једна линија која је састављала ова два папира и држала две приче на окупу.

Теа је погледала ка вратима. Дрхтавица је престала. Одвојила је руке од бутина. Потом шаке стегла у песнице.

Била је срећна као да улази у дворца са истуреним белим грудима отежалим од рођења нове приче.

XVIII
БУБА. САН.

Долазио је празник. Стара прича. Повратак у крила са путовања. Звонке посете. Разливен мед. Поклони. Могући осмеси. Сасвим различите жеље. Дивљење иако разлог није познат. Препознат је тренутак.

- Видела сам бубу – рече Теа.
- То је човек из снова – сасвим мирно ће Мол.
- Та буба се укочила – приметила је Теа.
- Снови човека су се вратили у шкољку – равнодушно ће Мол.
- Шкољка је заробљена таласима – рече Теа.
- Једна смела авантура нестајања – склопивши очи, рече Мол.

Последњи вео

Томислав ЂОКИЋ

ЧУМА

Баш уочи Преображења Теодосије се врну са војне, измучен али срећан што је сачувао главу на раменима. Испред авлијског плота у грчу га изљубише голотрба деца и онемоћала жена. Кроз главу му неизбежно сину оловно тешка мисао како ће у тим, тешким временима голотиње и босотиње прехранити буљук жутокљунаца.

Једва стиже да распири пламен на огњишту трошне, ниске плетаре, облепљене иловачом и покривене ћерамидом, кад изненада занеможе. Спопаде га грозна језа, неподношљива дрхтавица. Горео је у страшној врућици. Усне му се осушише, језик побеле, а лице му се зажари. Дечица се збунеше, а престрављена жена поче да крстари ливадама и шумарцима не би ли међу толиким травкама нашла чудотворан лек. Но, Теодосије и не окуси њене чајеве! Само дрхташе као прут, а глава му, од болова, како му се чињаше, беше већа од шиника. Морила га је ужасна жеђ. Ни река воде не би је угасила! Трећи дан увече то паћеничко лице скоро занеме и поче да пљује сукрвицу, а четвртог јутра унезверена жена на слами, сложеној по земљаном поду, опипа га хладног и непомичног.

И разви се први црни барјак у селу! Но, семе зла не мироваше. Тек што се врнуше с гробља, а врућица запали најстаријег сина Теодосијевог и најмлађу шћер. Кашљаху као да им је игла у грлу застала! Очајна мајка кађаше и њих и избу им! Но, не „пољубише“ ни недељу. Још две тазе хумке на лепљивој црвеници сеоског гробља. Лелек мајке, повијене као клас, небо параше. Дођоше Обрен и Станимир, њени девери, да је теше како је то „воља божја“, али још исте вечери и они падоше као снопље. Држаху се за стомак и, у болном грчу, повраћаху. Већ сутрадан то исто чињаху и њихове спарушене жене и мршава дечица. Читав шљивик и авлија њихова смрђаху на усирену крв, на лепљиве испљувке и на црвенкасти пролив. И завијорише се нови црни барјаци, и рађаху се нове раке Јовановића.

Чума прерипи плот, размиле се по махалама и, као троглава аждаја, грабљаше крштено чељаде за чељадетом. Већ после Велике

госпојине читаво Пазариште гушило се у сузама и заударало на гној и лешеве. У многим кућама прво клону најстарија женска глава. Више не имађаше ко проју у врелу црепуљу да положи и посну чорбу да свари. Крај плотова, по прашњавим сокацима, као пребијена змија вукла су се бледа, уплакана деца и вриштала од бола за тек са`рањеним мајкама. Но, и она се брзо проређиваху. Отекоше им препоне, по телу се разлише модрикастоцрвени чворови. Низ та слабашна бића цурила је сукрвица и гној. Ужагених очију, пресамићени у коленима, чучаху крај квргавих шљива, непомићни као пањеви. Црна смрт зобаше их као врана кукурузна зрна дуж свеже бразде. Одавно у селу нестале дечјег смеха и граје, па више не имађаше ко да трчи за стадима која, гладна и зачуђена, блејаху по читав боговетни дан. Нестале дасака за мртвачке сандуке и беше све мање руку за копање рака у иловачи на брегу. Загрцну се утроба гробља, а сеоски поп, читајући и по седам опела дневно, једва се држаше на ногама. Успаничени сељани с муком се пробијаху кроз лавиринт свеже постављених крстача. Сеоске врачаре даноноћно бајаху и трчаху по бреговима трагајући за спасоносним травкама, али морија настави да гута и старо и младо. На вратима празне Теодосијеве куће већ је одавно била засунута реза. Све је више грљаху коприве. Кад се гробље сасвим засити, мртваце почеше да затрпавају по јаругама, забранима и вододеринама. Преживели а успаничени житељи Пазаришта више не имађаху снаге ни праву раку да ископају. Покојнике зачобрљаваху толико плитко као да су туда кокошке обигравале. Ни вечну кућу им више не обележаваху крстачама! Потпуно клонуше, и телом и духом. А у ноћима, дужим од гладне године, пси копаху, тргаху лешеве и чопоративно режаху по шљивицима отимајући се за месо и кости својих дојучерашњих господара. Поп упорно читаше молепствије и нареди да се седам пута на дан удара црквено звоно, а стара Јана, водећа сеоска гатара, пошто схвати да од махања метлом и гушчијим пером нема никакве вајде, пронесе глас да је ова несрећа „божја казна што су многи омрсали Велики петак“. Међутим, њена источинитељка Даринка разгласи по селу да спаса ипак има. То је седмороги камен „куј` се мож` нађе сам` у пећину иза седам горе, одакле Сунце изгрева“. И размилеше се малобројне преживеле мушке главе да траже магични камен. Некакву јазбину нађоше у Соколовој стени, али седмороги црвени камен као да је у земљу пропао! Тророго им не поможе, а ни даноноћно брундање црквеног звона. Смрт се и даље обилато гостила. На више од две трећине сеоских кућа већ беше засунута реза. Све запусте и обрaste коровом, а утвара куге увелико корачаше и по околним селима тражећи нови плен. Беше незајажљива и незаустављива као луди ветар. Малобројни преживили Пазариштани и не мишљаху на бербу пожутелих кукуруза. Проју ионако неће имати ко да једе. Мртва уста никад не огладне!

На Светог Јована Главосека и сеоски поп, исцеђен од повраћања, освану мртав. Заборави Бог и своју десну руку! Последње жртве чуме сахрањиваху ћутке, и без опела и без пресахлих суза. Не имађаху више снаге ни за шта!

Од шездесет и седам кућа у Пазаришту, замреше шездесет три. Дим остаде да се вије из само четири оцака. Не беше више ни стричева да прихватају братовљеву сирочад. Читаво село пресели се у гробље, вододерине и лугове! Буве више не имајаху коме крв да сишу, а преко паучинастих огњишта бесомучно трчаху пацови. Наравно, стока поцрка од глади и жеђи...

Уочи Крстовдана Благоје, спржени педесетогодишњак који имађаше кућерак понад цркве, схвати да је у Пазаришту жив још само његов чангризави стриц Манојло („Неће гром у коприве!“), крезуба Милојка, која је још некад оглувела а сад и обневидела од јада (једина која остаде да црном шамијом ожали најближње) и он, Благоје, са бледим седмогодишњим унуком. У кишној крстовданској ноћи, успаничен, зграби у наручје немоћно дете, умота га губером и побеже ка планини, куд га ноге носе и очи воде.

– Зер и ја да сачекам чуму на кућни праг?! `Ајд`, мо`а глава нек` иде! Но, `во дете ни`е ништа згрешило! Нек` остане семе Лазића, нек` се јутре намложи, па макар иза невидбога!

Те ноћи у бунилу душу испусти и намћораста Благојев стриц. У мркини густој као тесто, у глуво доба, над опустелим селом курјачки злослутно завијаше Благојев пас пошто не имађаше ко да га одвеже. Копаше земљу и очајнички гребаше храпаво стабло дуда. Крезуба и одавно оглувела Милојка није га чула. Ни њега, ни друге сеоске псе из подивљалог хора!

Вео Роберта Розенберга

Иванка Вања РАДМАНОВИЋ

О ГАЛЕБОВИМА, ОПЕТ...

Тог јутра, галебови су се са реке преселили на њиву.

Призор је био неочекиван и чудан. На први поглед, изгледало је да су по мркој преораној земљи, која се чинила још тамнијом испод плаветнила неба, разбацане грудве снега или велико бело камење. Тек је пажљиви посматрач могао да примети, и то само, ако би се још једном загледао, да су у питању живе птице. У том непознатом окружењу, далеко од воде и небеског пространства, галебови су скврчено полегли по ораници, као да су желели да забораве одакле су дошли, одричући се свога имена. Одало их је једва видно померање крила и повремено мешкољење док су кљуновима узалудно разгртали ораницу.

Шта ли их је из оне њихове слободе довело до њива? Јесу ли због глади оставили таласе? Шта би могло да их нахрани у овој пустоши?

Свеједно, ни једна птица није полетела. Из слободе побегли, у свом новом дому у низини, животарили су плитко укопани.

ОКИДАЧ

„У прошлом животу били сте дрво”, рекао му је са изразитим нагласком и сасвим озбиљно старији Индус, пажљиво посматрајући његов длан. Седели су један наспрам другог на прљавом тепиху простране и намештајем сиромашно опремљене собе. „Имали сте снажно стабло и велику крошњу. Отуда, у овом животу, Ваша улога је и даље сервисна. Баш као и дрво, дубоко сте укорени и опслужујете све око себе.”

Затрептао је, накашљао се и промешкољио у неудобном седећем положају прекрштених ногу. Није се осећао нимало пријатно. На ову авантуру наговорила га је његова млада љубавница Шарлота, руска балерина. Индуса је познавала преко чланова ансамбла у

коме је играла споредне улоге. Као и њене колеге, и она је веровала у натприродне моћи и видовитост. Зато му је, помало лукаво, предложила да посети господина Гупту. Надала се да ће старац видети и нешто што би јој било од користи.

Погледао је око себе. У овој луксузној згради, на ексклузивној локацији, било је несхватљиво да се нашао у стану који је потпуно одударао од окружења и својим изгледом и својим власником. Зидови и тепих били су исте жућкастопрљаве боје, баш као и Гуптина кошуља и панталоне. У окружењу су се издвајали само старчева бела брада и турбан. Од намештаја није било ничега осим ниског табуреа пресвученог избледелим плишом. Запитао се да ли видовњак заиста живи овде и, ако му је ово стан, а не само „ординација“, да ли у спаваћој соби уопште има кревет. Затим се сетио уговорене цене за ову консултацију, што га је нагнало да мисао усмери у правцу гласа који је и даље шумео из позадине.

„Да ли имате у стану слику која у себи садржи јаркоплаве и црвене тонове?“, чуо је питање које га је пренуло. „Да“, одговорио је збуњено, присећајући се великог урамљеног постера, репродукције „Булки“ познатог сликара чијег имена у овом тренутку није могао да се сети. Постер је висио на зиду насупрот кревета у његовој спаваћој соби. На слици је доминирала царскоплава позадина, из које су крварили огромни црвени цветови. „*Чувајте се брзе вожње. Наше време је истекло*“, изговорио је Индус, узимајући хитро новчанице које му је пружио.

Изашао је збуњен у врелу ноћ, прошарану смехом из оближњих кафића. Чуо је и реске звукове саобраћаја, ватрогасних сирена и подивљалих таксија, видео око себе шарене одсјаје реклама, узнемирана градска светла. Осетио је истовремено и бес и усамљеност. Био је љут на себе зато што је тако олако потрошио новац на непотребну глупост у коју заиста није веровао од почетка. Истовремено, по мислима му је колало старчево поређење његовог менталног склопа са дрветом. Њутке је неколико пута поновио речи „сервисна улога“. Досад никад није помислио да су отац, мајка, бивша жена, син, ћерка, многобројни пријатељи, баш као и руска балерина, видели у њему само свој интерес и учествовали у деоби крајњег производа његовог рада, без питања, без пружања подршке. Ужаснуо га је сопствени цинизам. Није био ни глуп, ни наиван човек. Његов истраживачки рад у Институту микробиологије потпуно би га професионално испунио, да није био истовремено прожет сталним притиском од стране надређених, комплекса арогантних и недовољно квалификованих колега, непрекидном борбом са финансијерима, недостатком средстава за истраживања, свакодневним стресом и, помислио је сад већ потпуно незадовољно, прениском платом. Онда га је та мисао напустила. Ипак није финасијски могао да се пожали, рекао је себи. С обзиром да је сам себе школовао, да иза њега није стајала моћна и богата породица, да је за сваки пословни успех морао сам да се избори, могао је без обзира на све, да буде задовољан собом. Његово незадовољство је очигледно било емотивне природе. Подједнако није био у стању да удовољи ни родитељима, нарочито оцу, нити

деци. Као одговор на непредвидљиво понашање бивше жене, после развода, упустио се у везу са много млађом балерином. Испоставило се да је лепушкаста девојка била копија његове супруге – самоволна, плитка, заинтересована само за скупе проводе и одећу. Преплавила га је спознаја да живи у трагикомичном животном клишеу.

Под надлазећом главобољом, корачао је споро ка колима. Ушао је, покренуо мотор, упалио фарове, ставио појас. Престао је да размишља о послу, породици, Шарлоти. Мисао му се вратила на плаве и црвене тонове постера. Снажни контраст боја појачавао је главобољу. Слика које се сећао изгледала је као бесни ковитлац узбуркане воде и огромних црвених цветова који су израњали на површину, непрепознатљиви и деформисани крвавим црвенилом које је отицало са њих ка дну слике. И даље је безуспешно покушавао да се сети ко је насликао оригинал. Укључио се готово несвесно у саобраћај. Кад се приближио доковима, у оштрој кривини, одсутно је притиснуо гас.

Сутрадан су га, заједно са колима, извукли из реке. Обдукција је показала да је био мртав пре него што су кола заронила у дубоку, вировиту реку.

СУПАРНИЦЕ

Баба-Стана Чупава прелазила је уску улицу гегавим кораком свакога поподнева, тачно у два сата. Хукћући и уздишући, жалећи се на болове у реумом искривљеним ногама, али без недоумице, настављала је ка породичној кући своје пријатељице Веље. Није било потребе да куца. Врата су била отворена, Веља дотерана и спремна, а велика кућа тиха. Сви стални и повремени укућани знали су да у то доба дана нису смели да узнемиравају две другарице.

Годинама је трајао овај обичај, који су прекидале само ванземаљске силе: повремена смрт понеког рођака, болест или сурова временска непогода. Иначе, две пријатељице су играле своју партију таблића увек у исто време, из дана у дан. Иза затворених врата понекад су се чули узбуђени узвици, у зависности од тога која је имала јаче карте. Једно је било сигурно: Веља је чешће побеђивала. Без обзира што је стално тврдила да је скоро gluva, играјући карте са Станом Чупавом, слух јој је био изоштрен, као и жеља за победом, чак се није либила да вара на картама.

Баба-Стана Чупава, са својственим смислом за хумор, измислила је себи надимак. Ниска растом, у црнини коју више није памтила за ким носи, ногу искривљених реуматизмом, црну косу делила је по средини темена и уплитала у плетенице, које је обавијала око главе. Станина коса је, без обзира на сав њен труд, увек била помало рашчупана. Несташне власи, подрхтавајући на поветрацу или док се кретала, стварале су неку врсту ореола око њене главе. Надимак Чупава користила је да би насмејала унучиће своје пријатељице. Као и Стана, Веља је била онижа и обучена у једноставну црнину, али је

њена сјајна бела коса била беспрекорно очешљана. И једна и друга родиле су многобројну децу, прегрмеле ратове, трагичне нестанке блиских рођака, па чак и понеког детета. Тих поподнева, док су играле карте, Стана и Веља нису причале о мужевима, породицама, деци, нити о проблемима, животима, немаштини. Сваки тренутак био је посвећен искључиво партији карата.

Током лета, када би завршиле последње дељење и сабрале резултате, пријатељице би се спорим кораком преместиле на столице постављене на тротоар испред Вељине куће. Одатле су, руку прекрштених у крилу и длановима окренутих ка небу и цврчцима, посматрале пролазнике и повремене сахране. По обичају у том крају, покојнике су проносили кроз град на отвореним носиљкама, лица огољених пред онима који су тело носили до коначишта, као и пред боговима и посматрачима који су из даљине пратили сахрану.

У једном таквом тренутку, баба-Стана Чупава упитала је, са осетним страхом и тихим гласом, другарицу: „Вељо, хоћемо ли и ми ускоро на онај свијет?“, и сусрела се са одговором: „Виђи, јаде моја, ти како хоћеш, а мени се не жури.“

Како мислиш, тако ће ти бити, кажу стари. Стана Чупава је овај свет напустила, изненадно и без помпе, много пре своје Веље. Не зна се како је Веља ожалила Станин одлазак. Зна се да карте више није играла, а и слух ју је потпуно напустио. За свој судњи час имала је спремну црногорску ношњу. Својим ћеркама је на самрти заповедила: „Ставите ми зубе, да не идем грдна на онај свијет.“

Еуридика

Бранко СТОЈАНОВИЋ

О ПОЕЗИЈИ ЂОРЂА СЛАДОЈА¹

ПОТРАГА ЗА ЗЛАТНИМ ПРАМИЧКОМ

*Тај сан и привид дим и пену
У златни стог би речи да здену*

Из песме „Двори Јованови”

1.

За разлику од толико текстова и неколико књига о Рајку Петрову Ногу (1945), о Ђорђу Сладоју (1954) нисам до сада писао из једноставног разлога што према његовој поезији², посебно оној од *Великог поста* (1984), *Свакодневног уторника* (1989) и *Трепетника* (1992) наовамо, изузев идентификације са оним што ми је у њој било најближе, нисам могао да заузмем отклон који би ми омогућио да о њој пишем и књижевну критику, не само хвалоспев. И што ми се чинило да је песник, у својим ранијим књигама, певао под Ноговим „утицајем”. Иако та импресија можда и није била посве погрешна, али није била заснована ни на текстуалној упоредној анализи, од ње се – бар у озбиљнијим аналитичко-синтетичким текстовима – није ни могло полазити из неколико разлога, међу којима помињем само најизразитије: како је показала теорија књижевности и наука о књижевности, на тзв. утицаје у књижевности, нарочито ако су они вањски (тематско-мотивски), а не унутарњи (поетички, идејни и обликотворни), све више се гледа као на стваралачке подстицаје којима су се оба песника – у потрази за својим песничким ликом

¹Поводом књиге *Силазак у самоћу* (Филип Вишњић, Београд, 2015).

²Истине ради, помињао сам га и уврстио међу песничке појаве у једном давном покушају сумирања доприноса најновије генерације песника из Босне и Херцеговине рођених иза 1940. године. Видети: Бранко Стојановић, „Јединство у мноштву разноликости: Варијације о теми најновије пјесништво у Босни и Херцеговини”, *Дух и кантар*, НИШПРО „Ослобођење”, Сарајево, 1988, стр. 210–215.

– свесно излагала настојећи да саопште свој доживљај света и да своје певање уклопе у једну ширу, општију песничку парадигму; и понашањем и поетиком Сладоје се издвајао из модернистичког хора свога песничког нараштаја, који, сем неколико познатих изузетака [Хамдија Демировић, Слободан Благојевић, покаткад и донекле – Миле Стојић и Горан Симић] није био оштро супротстављен ономе што је пре њих написано, па је некако било логично да се млађи песници приспособљују старијима, који су већ имали колико-толико стабилизovanу поетику, симболику и песнички свет; Сладоје никада није ни прикривао ту сродност са моделом, са типом поезије коју пише и Рајко Петров Ного – него ју је представљао као ствар личног избора, свесног опредељења, ако већ не и отворене симпатије и солидарности, итд. А то је, у тадашњем Сарајеву, у којем су се и Ного и Сладоје идејно-естетски формирали, значило да су, можда и од самог Ного, по друштвени систем социјалистичког самоуправног друштва, братства-јединства и *суживота до истребљења*, опаснији они који Ного не нападају или који, у поезији, следе његову оријентацију, или макар нечим подсећају на његов књижевни свет.

Ного је у *Недреманом Оку* написао антологијску песму „На Каракају”³, састављену од два катрена, а после се тај топоним – у песми симбол сталних размирија, границе/међе/прелаза на Дрини и још понечег – нашао, у друкчијој интерпретацији, у Сладојевој песми „Преко Дрине”, мада га и раније, са симболиком карауле и стражара, затичемо у његовој песми „Ave Serbia” (*Плач Светог Саве*, Београд, 1995: 77), која је – без обзира на све оно што их дели – у ствари интертекстовни одзив на истоимену песму Јована Дучића из *Царских сонета* (циклус „Моја отаџбина”), тако да је свака врста евентуалне сродности између Ногове и Сладојеве поезије већином била посредна и другостепена.

Ево како замишљам то земљачко (херцеговачко) натпевавање: прво Ного, као старији, а бард већ, нешто запевџа на Боријама, а Сладоје то чује, у Клињи, у Горњој Херцеговини, па – по гаврану-поштоноши – врати као ретуширан одјек или као посве нову, друкчију песму, а на руке онога ко смишља песме у Виловом долу на Боријама. (Тамо је и кад је негде другде.) Касније Сладоје, из Врбаса или из Новог Сада, кликне који без метричке фалинке римован дистих – синтаксички је он најчешће једна реченица – а Ного га, на Вождовцу, у престолном Биограду, измени, препева и склопи у сонет. Потом га, препоручено, по истом гласоноши, *лакокрилне* у равницу, одакле је и приспео. Тако траје та врста лирског дијалога.

Али, како ће, много касније, показати Ранко Поповић, прво у, 2005. године одбрањеној, докторској дисертацији, објављеној под насловом *Завјетно памћење пјесме: Стварносни контекст српске*

³Прва строфа ове песме гласи: „Ти који ходиш Српском стани на Каракају / У перивоју митском размирија дуго трају / Непогребени чају и хује душе трском / Да оду водом дринском Летином загрљају.”

поезије с краја 20 вијека (Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2007) па, потом, у више есеја о поезији Ђорђа Сладоја – на уму су нам пре свих текстови „У духу православља: Једна особеност поезије Алексе Шантића и Ђорђа Сладоја”, „Лирска особеност Ђорђа Сладоја” и „Сладојеве топонимске гатке”, објављених у изузетној есејистичкој књизи *Ријечи за сретанье* (Лесковац–Ниш, 2014) – Ного и Сладоје (као да) и немају већих сличности. Осим што деле тематско-мотивску подлогу, усредсређеност на језички израз (на „родну/матерњу мелодију”, али не више ону и онакву коју познајемо из песама или поетичких записа Момчила Настасијевића), што их спајају осетни „одједи усмене у писаној књижевности” (С. Кољевић) и приврженост везаном стиху. (Упркос томе, свако ко мало боље познаје не само поезију ових песника него и српско песништво с краја 20. и почетка 21. века, ову двојицу песника, уз друге, њима сродне лиричаре, непогрешиво ће разврстати у исту или по много чему сличну песмотворну групацију. Али, као и многе друге, и та је типологија склопљена на основу спољних критеријума, чије присталице више држе до лако уочљивих тематско-мотивских сличности/сродности него до бројних, суптилних разликовања у књижевном поступку, тону, мелодији...)

Давор Миличевић је 2004. одбранио докторску тезу „Православна духовност савремене српске поезије”⁴, у којој је читаво (пот)поглавље – „Гријех, покајање и искупљење у поезији Ђорђа Сладоја” – посвећено православном духу, као изразитој особини поезије Ђорђа Сладоја. У ове две научне монографије, уз остале песнике сродне идејно-тематске оријентације, довршена је канонизација и Ђорђа Сладоја као *националног песника лирске и православне осетљивости*. Али и та, као и већина *канонизација одозго*, само је књижевнотеоријски и књижевноисторијски систематизовала, учинила видљивим, распршене, и зато до тада безмало невидљиве, резултате једне друге – канонизације одоздо, коју је извршила (каква-таква) критика с дана на дан. Иако би се о свему овоме дало расправљати, јер све ово, као критичар и есејиста, ипак говорим и *pro domo sua*, чињеница је да је узалудан сваки покушај канонизације ако она није подржана стварним књижевноуметничким вредностима песника и његовог дела. У Ноговом и Сладојевом примеру она је истинољубива. Мада, зна се, и јуче и данас је било толико покушаја прекоредне и ничим незаслужене промоције (антологије, панораме, државне награде, стипендије, наручене афирмативне критике, покушаји идеолошке компромитације, одједи у медијима, књижевне манифестације...) који су одреда пропали, јер нису ни полазили од књижевних, него од неких других (махом дневнополитичких, политикантских и краткорочних) интереса. А толико је енергије, новца и политичког интереса уложено у те покушаје.

⁴Видети: Давор Миличевић, *Плаштаница стиха: О православном духу у савременој српској поезији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2005, стр. 283–300.

Заправо, иако су песнички глас Рајка Петрова Нога и Ђорђа Сладоја два јасно разлучена и изразита лирска гласа, подједнако драгоцене на мапи савременог српског Парнаса, колико год да се уклапају у неке општије (књижевнотеоријске, периодизацијске и њима сродне, чак и оне дидактичке, школсколектирске) поделе – како пролази време – и Ного и Сладоје, као „музикални фолклористи у српској поезији 20. века” (Светозар Кољевић), све су ближи и сроднији у ономе што је (српској) поезији самој данас и те како важно, а то су: употреба лексема, синтагми и симбола из српске националне књижевности и културе, певање из средишњег тока *матичног простора* (Драган Хамовић), приврженост у традицији освештаним песничким формама (ту мислим и на слободне, не само на везане стихове); повезује их – неки млађи текстописци и родомрсци наивно мисле и преживела – народносно-родољубива оријентација⁵ и снажно осећање за историју, затим лирски доживљај света који почива и на тој, у самом естетском акту оживљеној, епској традицији – не, наравно, оној петрификованој, него стваралачки модификованој оштрим личним и лирским обасјањем; критички став према савремености, који је код Нога био лако уочљив у његовим првим књигама, а данас – затомљен због молитвеног тона, као неразлучивог елемента литургијске фазе певања – једва да је видљив, па, можда, делатнији/ефикаснији. Код Ђорђа Сладоја, поготово у његовим потоњим књигама, тај критички став, иако нешто блажи и ефектно прикривен, већ је постао део поетике, а сугерисан је и антрополошким увидима, реторичком и мелодијском стишаношћу. Због тога је – како и треба – донекле друштвено субверзивнији (од Ноговог). И овде опет полазимо од претпоставке да Ногов карактер и темперамент, те његова склоност да стално антагонизује јавност и да, пишући критику, есејистику и полемику, на двобој изазива „читав партер скупа”, на неки начин сметају правичнијој оцени његове лирике. Док сва та вербална пиротехника не прати појаву Сладојевих књига. (И Сладоје антагонизује јавност, али на супротан начин – ћутећи, односно он о томе нерадо говори ако већ није директно питан, јер мисли да је његова поезија речитија од онога што би он, изван поезије, могао да каже.) Мада је, када се исповеда у интервјуима, жесток колико и Ного. Обојица су, заслуживши их, *испонадобили* сијасет највећих књижевних награда – Сладоје једино није добио оне с Бранковим и Његошевим⁶ именом (али је, 2015, добио Бранкову статуету). И Сладоје и Ного засад су остали без Дисове награде. Зашто? – знају они који о томе одлучују.

А кад смо већ код награда, 2015. сам иступио из *Печатовог* жирија за књижевност, јер – уместо да правично буде подељена на равне части, награда је, на последњој седници жирија, којој – због болести и невремена – нисам присуствовао, али сам уредно и на време

⁵О томе видети: Јован Деретић, „Историјска парадигма”, *Поетика српске књижевности*, Филип Вишњић, Београд, 1997, стр. 318–319.

⁶ Ного је 2010. добио Извишкру Његошеву – за књигу *Не тикај у ме* (2008).

мејлом послао своје мишљење, додељена Владимиру Кецмановићу, аутору романа *Осама*.

(Одлучивати између две жанровски различите књиге двојице изразито талентованих писаца, а обојица потичу из Сарајева, увек подразумева неку врсту огрешења, макар оно било за „дебљину чиодиног врха”, како би рекао Богдан Поповић, и та одлука на крају зависи од броја подигнутих руку, не увек и првенствено од аргумената.)

Скроман, тих и господствен, као да је међу нас ушетао из неке Шантићеве елегije, ћутљив али одлучан, Сладоје је после рекао како, због њега, нисам морао да подносим оставку. Па нисам је ни дао само због њега, него пре свега због себе.

Али чему уопште помињање овог узгредног, неважног детаља из *књижевног живота и смрти* (сетимо се само 1977. године – случаја Скендера Куленовића када НИН-ова награда, на крају, није додељена његовом роману *Понорница* него *Дому све даљем* Петка Војновића Пурчара [1939–2017]) у тексту који је посвећен поезији Ђорђа Сладоја? Па због тога што и Сладоје – попут Бећковића, Нога, Хамовића и неких других савремених српских песника – не раздваја моралне од естетских⁷ вредности песме. Напротив. Сладоје сматра да песма – макар била и *цела лепа* – не заслужује да се песмом зове ако нема ту моралну (и, у језичком погледу, народносна) подлогу, на којој и израстају слике чудесне лепоте, тим чудесније и лепше ако не измишљају свет изван овог који нам је досуђен, него га препознају у чину *силаска у самоћу*, али и отварања очију да бисмо разбуцали *те магле свуда око нас*. И оне књижевнотеоријске, назовиучене магле, које би, уместо *усправног човека/песника и исправне земље*, да – по туђем диктату – *прикажу инсталацију исправног човека/песника* и да подметну некатегоријалне доскочице о политичкој коректности и о Другости као првести, малтене и прволикости – те сурогате-деривате дојучерашњих компартијских схватања о морално-политичкој подобности аутора и онога што они пишу/стварају. И све то са циљем да се пригуши шум времена, вавилонска граја око нас и да се забашури постојање различитих (а не само њихових) интереса. А све на овом свету, па и то Друго, постоји само ако постоји и ако га, заједно с песником, оживи „непокретни, први покретач”, онај праузрок свега постојећег, оно божје и божанско у сваком добром човеку и аутентичном песнику, какав Ђорђо Сладоје одавно јесте.

⁷ Поводом избора *Најлепше песме Рајка Петрова Нога* (2001: 9), Сладоје готово аутобиографски пише о томе да је песма и етички и естетски чин, „она тачка отпора у којој се згушњава пјесничка енергија и укрштају силнице које исијава наша традиција и култура”.

2.

Читајући Сладојеве песме, увек сам се питао како он – певајући о дубоко личним трепетима, који понекад и не иду даље од најуже, породичне и завичајне сфере, или се – у виду топонимских набрајалица – заогрћу мотивима из природе и света животиња – успева да алегоријски пева о времену данашњем, о историји и људској природи. Наизглед лако и једноставно, не циљајући високо, надлично и опште, него само оно песнику и свима нама важно из живота свакодневног, он успева да свој говор приближи нечему што је вантемпорално и у великој мери универзално. Његова песничка лексика није богзна како нова, пре би се рекло да је наслеђена из традиције и култре, али – иако привидно једноставан и јасан – Сладојев лирски говор, у чијој се подлози распознају и туђи, покатакд поетички, вредносно и животно супротстављени гласови, увек подсећа на нешто познато а ново, драго и блиско – пре свега зато што је једноставно на онај начин који читаоцу не баца прашину у очи. Да говори тако, помажу му и песнички облици, у распону од дистиха, катрена и сонета, до риме, чија (акустичко-слушна) особеност не би на нас остављала онако упечатљив утисак да није тако семантички прецизна. Али истовремено је тај говор – и то је оно што га чини препознатљивим и особеним у низу сродних лирских гласова – премрежен мноштвом пажљиво бираних синтагми („У грозници да придев с именицом спојиш”, рекао би сâм песник у песми „Скадруљак”). Не спецификујући их по врстама речи које улазе у њихов састав и другим особинама, ево само неких од њих, довољно илустративних за нашу тезу: *несретни Јуда* („Изгнаник из храма”, 15)⁸, *У збег сонета и Кроз решетке риме* („Уздарје”, 17 – предлошко-падежне синтагме, које ћемо убудуће наводити без предлога), *црни компјутер* („Тужбалица за писаћом машином”, 18), *стреха општег казамата* („Јато”, 20), *пусте риме* („Самохрана шљива”, 23), *мастило дуда* („У чуду затечен”, 25), *корота стара* („Снежна душегупка”, 28); *пометеније велико* („Молитва пометеног”, 33), *морнарско одијело* („Двострука успомена”, 36), *каменолом света и ждрело историје; провалије детињства и вртлог заборава* („Пастирске тлапње”, 41), *довоношци худи* („Вучја исповест, 45), *непроходна самоћа* („Непроходна самоћа”, 47), *слово избављења* („Балада о Христовим вршњацима”, 49), *камен станац* („Писмо сестри”, 56), *мајстори расула – урвине царства – јавка гавранова* („Потрага за златним прамићком”), *чаробни брег* (у апелативном значењу; „Боље је на магарцу”, 60), *неутешни целати* („Неутешни целати”, 68), *нујни виногради* („Молитва из негава”, 69), *црна српска хроника* („Памтим како се лети”, 80), тамни вилајет⁹ – *завоји и заставе* („Силазак у шездесету”, 86). Уз све ово треба имати у виду и употребу за Сладојеву поезију карактеристичних, безмало сталних атрибута, по којима је песник препознатљив: уз *Свакодневни уторник* (књига, 1989), у овој књизи то су *тавни петак, пуста среда...*

⁸У загради наводимо број стране у књизи *Силазак у самоћу*.

⁹У књизи *Певач у магли* (2017) читав један циклус сада се зове „Срамни вилајет”.

Честа је разговорна дикција у исказима блиским гномско-пословичном дискурсу, који је цитатно-евокативне природе: „О жали боже оних сребрњака” (15), „Под аренду веру и чапру за аспру” (68)...

Сладојев „луди бој за риму” – једнако у поезији Стевана Раичковића, Милана Ненадића, Драгана Хамовића и у најбољим песмама неких других српских савремених песника, доказ је да рима и њене могућности ни до данас нису докраја исцрпене нити испитане. Али оно што је можда и најзанимљивије, и о чему су тако темељито и полетно писали Ранко Поповић и Давор Миличевић, јесте да Сладоје, у својим најбољим песмама – а њих је подоста у свим његовим књигама, па и у овој последњој, која и представља спољни повод нашем тексту, релативизује властите вредносне ставове уводећи у песму – драмској књижевности и прози својственија – говорна, „дејствујућа” лица, која његову песму чине вишегласном и која, неретко, говоре поенту његове песме. Тај говорни (дво)глас Сладојеве песме – слично увођењу и истурању у први план још једног приповедача у прози – врста је коректива оној линији песме за коју обично мислимо да припада самом песнику, лирском субјективитету песме, аутору. То се најбоље види из поенте песме „Информбиривска елегича” (објављене у књизи *Плач Светог Саве*, 1995): „Ти пиши шта хоћеш, али једно памти: / Свијет још плови на плавој руској санти.” Тиме као да је реализован неки од идеала парнасловаца: *поезија слика, естетска објективност и уздржаност емоција*.

По томе што негује култ форме и кад се о њу који пут огреши да би саопштио оно што му је важније од заводљиве „чегрталке стиха”, по прецизности и нијансираности израза, Сладоје је близак парнасо-симболистима/неосимболистима. (Али те опште етикете једва да шта конкретно значе у Сладојевом опусу.)

3. Силазак у самоћу

Искуљење, о којем су писали Поповић и Миличевић, као једна од темељних одлика ове поезије, није предмет само једне Сладојеве књиге, него једна од идејно-садржајних константи његовог песничког писма. Грешни смо, мање-више, и као људи чиме год да се бавимо, и не можемо се лако искупити упркос томе што – према суштини хришћанског учења у Новом завету – искупљење од грехова тражимо од Бога, и што су Христовим искупљењем од греха искупљени сви људи. Али док, са другим доласком Исуса Христа, не будемо телесно и духовно потпуно слободни, Сатана ће нас – тако пише у канонским књигама Српске православне цркве – свакодневно искушавати и на зло наговарати. Зато искупљење никако не може бити ствар једне књиге, или више њих, таман да су боготражитељски и молитвено интониране колико и књиге поезије Ђорђа Сладоја. Стога није довољно само у једном временском одсечку свога живота и стварања људски саосећати са онима који су поклекли под теретом живота, који су заведени било ратним бубњевима, било неким другим гресима у свом овоземаљском животу. А једна од стаза која води ка

искупљењу, уз благод, јесте и доброта, али и искрено признавање недоумица: „Знадох да се застидим занесем узохолом / Господар не бих ником – слуга хлебу и соли” („Силазак у шездесету”). Готово да нема Сладојеве песме из које се морал не оглашава као неразлучив састојак естетског чина. Вероватно је и то један од разлога што он не пристаје на иронију и на пародију, мада и таквих значењско-тонских сенчења има у његовој лирици.

И док је Рајко Ного, ратове деведесетих превео на небеска знамења закључивши да је – док су они трајали – задремало божје око, Око Које Не Дрема, Сладоје мисли да је Свети Сава тих година плакао колико због тога што ни он не зна где је „корен несреће ове”: или у српској пословичној неслози („Зборих о слози, а видим – још се деле”) или што (Срби) „У цркву сврате кад више не знају куд ће”, а највише плаче „За децом која ме опет славе у рову”.

И у књизи *Силазак у самоћу* (Филип Вишњић, Београд, 2015), која садржи циклусе „Искупљење у покушају”, „Непроходна самоћа” и „Нујно вино” –укупно преко шездесет песама – траје „искупљење у покушају”, што значи да је искупљење, као један религијски појам, али и животни принцип, нешто што траје све док не променимо светом. Јер, оно није само ствар вербалних заклињања, него, пре свега, моралних и животних чинова. Можда и зато, у поезији Ђорђа Сладоја чак је и вино нашег живота стварања нујно, а нујан је онај или ко је *невесео, сетан, тужан или који одражава тугу, жалост*. У његовој песми „Нујно вино” је друго име за „вечну тугу Бановић Страхине”. Просипа се и осипа све што песник срцем брани: „А што оста стало би у вазу / У самоћи стиду и поразу”. Искупљење, „са дна душе грдне провалије” назире се у последњем катрену ове песме, која је и Сладојева поетика у малом:

*Из крстача кидише зловерац
Пукла струна просут десетерац
Тек кроз дистих слеђен од ужаса
Прхне утва утехе и спаса*

И када речи *елегија, молитва* или *балада* нису у насловима Сладојевих песама, оне су често елегичне и баладичне. Чак и када нам се учини да Сладоје пева у по(ла) гласа, будући да је он молитвено стишан, песник многе животне тренутке преводи на знамења која стреме навише.

И у поезији и у цркви – све увек стреми обожењу, а почиње речју и појањем које учас постаје свећа задушница, као у шеснаестерачким дистисима песме „Свећа за моју мајку”: „Не трзам се не отимам док ме земља себи вуче / Јасно чујем њено срце како у мом срцу туче”. Непосредност и снага песничког доживљаја који зрачи из оваквих стихова готово да нам не дозвољавају да приметимо како је у њој

саопштена једна општа, свима знана истина – да су деца слика и прилика својих родитеља. Овде се читава једна осећајност (срце) пресликала на потомка, који је, можда и због тога, постао песник.

У досадашњим есејима о Сладојевој поезији, с разлогом се понавља оцена критичара и писца Михајла Пантића да је Сладоје „нееволутивни песник”.¹⁰ То свакако не значи да је он песник који се не развија, него, пре, да је он зрео песник који је у ранијим књигама достигао онај степен уметничке изразитости који је тешко надмашити. А ако га не надмашује, Сладоје га стално потврђује, и само у том смислу оне је неееволутиван. Другим речима, то је поезија без падова и са аксиолошким константама.

Питање је како је Сладоје достигао тај степен естетичности и етичности (правде и правичности) у лирици. Наиме, многе његове песме и књиге засноване су на једном поступку који, у усменој, епској и лирској књижевности, називамо формулативност. Формулативноост, уз композициону схему песме, било ону градацијску или прстенасту, и изразиту слојевитост (паганско, хришћанско, митолошко и лично овде се неосетно преплићу и претапају једно у друго), скраћују пут до универзализације песничких слика. Сладојеве, као и Ногове песме, пуне су тзв. (временско-просторних и поетичких) *пребацивача*, који песнику омогућује да се из пуког хроноса, из савремености, пребаци у *време вечне садашњости*. Песничком сликом јаким емотивних набоја Сладоје размиче оквире у којима се његов говор креће. Чим се помену формуле: *Био једном један цар* или њима сличне, на које песник покатакд упућује сталним синтагмама или атрибутима/епитетима из усмене књижевности, ми схватамо да је реч о врсти алегорије, друштвене (катакд и карактерне) басне – у песмама о животињама („Наше животиње”, „Вучја исповест”), и да значење песме није дословно него пренесено. Не само пренесено, него, у моралној поуци/наравоученију, и инверзно, јер у неким Сладојевим песмама највећа звер међу животињама јесте човек. (То, као естетска порука, није ново у поезији, али нов је начин на који се све то обрело у песни.)

Један од поступака препознавања садашњости у прошлости у Сладојевој поезији заснован је и на употреби језичких конструкција, синтагми познатих из Библије, затим из усмене књижевности или пак почива на активирању (катакд, у избору атрибута, и делимично преобликованих) фразема: „хлеб и вино”, „Евина јабука”, „трнов венац”; „и јаре и паре”, „сламка спаса”, „лизати своју рану”, „ала и врана” (и алом и враном), „вране и гавране”, „жива рана”, „отвор на панциру” и сл. Осим што нас стално враћају у древна времена, ради поређења са данашњицом као *лошом бесконачношћу*, они доприносе колорисању/патинирању језика по временско-просторној оси и стилематично-стилогеном обележавању лирских слика.

¹⁰Видети текст „Ђорђо Сладоје: лирска историја племена” – у: *Михајло Пантић, Нови прилози за савремену српску поезију*, Приштина, 1994, стр. 166.

* * *

„Извештај из земље веверица” је врста лирског путописа о нашим у Канади. И о идеолошким поделама које су остале и у туђини: „Још само да из крчме и ђед Јовица бане – / Сад сте се сјетили краља црвена копилади”. Ове стихове као да говори нека Ћопићева старина, попут *дједа Рада из Баите слезове боје*. У њима – више него доброћудног и благог хумора – има оне fine, дубоке туге постојања. Можда и елесије због пролазности свега што волимо и у шта верујемо.

Тај исти глас као да одјекује у песми „Шапат Ивана Лалића”, насталој на трагу Лалићеве песме „Шапат Јована Дамаскина”: „И чујем га док пита збуњено ко основац / Колико је одавде и где му дође Столац”. Ова песма (строфа се[к]стина) занимљива је по двогласју којим је испевана: један је Лалићев о Србима стравично уморенима у Глини, у Другом светском рату (1941), други је Сладојев, дат као одјек Лалићевог гласа, само сада у једном другом времену, у другом и другачијем рату и на другом месту – у цркви у Трнову, а црква је „Без олтара и звона без певнице и крова”. Тобожњим признањем да су можда и српски песници учествовали у „здруженом злочиначком подухвату”, песник персифлира начин на који се Србима (свим и свуда) данас суди и пресуђује:

*А кад кренуше опет по Босни да се бију
Признајем носили смо нашим муницију –
Катрене и запаљиве сонетне шаржере
У име предака славних отаџбине и вере
Све лирски ветерани и листом беспозивици
После је судија реко – то су највећи кривци*

У стиховима ове песме „У новембарској ноћи у густој помрчини / И сада чујем шапат о умореним у Глини / Песника чије риме звери и људе кроте...”, Сладоје истиче једну од особина Лалићеве лирике (*песник/а/ чије риме звери и људе кроте*), истовремено их усваја као властито, поетичко начело. У песми „Силазак у шездесету”, која, поред осталог, представља једну аутобиографски и аутопоетички ретроспективни снимак, али, по поенти, и љубавну песму, пева се: „Грађанин нултог реда у настајању врста / Са божјацима клечах у порти Црвеног крста – / Нек му је слава и милост и присно и није – / И од тада још више заволах животиње”.

И док неки данашњи песници пишу песме о песмама, од којих многе или најчешће нису поезија него можда више уопштена поетичка расправа, Сладоје то аутореференцијално радије укомпонује у песму, у стих, као врсту имплицитне поетике: „И прах са тајних крила на речи стреса пчела.” Ефектно, тихо и преосетљиво, као у Дучићевим стиховима: „Као да прах ноћи пада по салону” (песма „Повратак”).

Своја поетолошка схватања Сладоје је ипак најцеловитије саопштио у уводној песми „Шта ћемо и коме”, у којој дистиси чине три сестине, са два дистиха на крају. Песма представља одговор на питање чему данас уопште песници (*шта ћемо и коме*) и да ли је баш неспоран став да су све велике песме (одавно) испеване. У почетку песме, само наизглед пристајући на ову оцену и тезу („Мене ти је лако уверити у то / Ја бих најрадије над свиме заћуто”), песник у тој истој строфи уводи антитезу: „Ал не мари жуна свеједно је сови / Нити хају славуји чавке голубови”. У две наредне строфе, набрајајући и описујући многе, мање-више какофоничне или еуфоничне птичје гласове, песник као да пева о разногласју на широј песничкој сцени. На моменат се учини да је позиција из које пева вредносно неутрална, све док, у другој строфи, не искрсну стихови који најављују преокрет: „Певају и петли – тек што нису трећи / Да га се можеш још једном одрећи”. Ова алузија на једну општепознату причу-легенду из Новог завета (троструко одрицање Светог Петра од свога Учитеља), о којој сведоче Свети јеванђелисти Матеј (26: 69–75), Марко (14: 66–72), Лука (22: 54–62) и Јован (18: 15–18, 25–27; 19: 35; 21: 24), песнику је потребна да – у првој, програмско-поетичкој песми – нагласи моралну компоненту певања и мишљења (нераздвојиву од естетске): не сме се издати морални (и социјални) смисао поезије нити поклекнути пред искушењима која пред песника постављају време, народ и вера. И строги чланови жирија.

У трећој строфи, којој треба придружити поенту из два последња дистиха, песник је демаскирао своју позицију (привидно) неутралног и непристрасног посматрача, са идејом да су данас најгрлатији управо они који најлошије певају, иако се на то грактање не базирају ни шева ни дрозд.

*Поју ждрал и лабуд кос грлица креја
Да посраме песмом Марсију Орфеја
Траје врапчја граја ластавичја цика
Изван историје славе поетика
Што гракћу да све су песме испеване
А чуј како шева дрозд не зна да стане –*

*По томе цвркуту цилику и гаку
Можда ћемо једном стићи на Итаку*

Ова арспоетичка расправа у стиху, која је, прво добра поезија, па тек онда исповедање аутопоетичких начела, врста је лирске басне, чији је један од могућих смислова да су природни пој и пев(ање) вечни и та песма, коју песник Сладоје призива и следи, можда и има шанси да претраје у „ружној граји иначе хваљених птица”, да парафразирамо Милковиће стихове из оне песме чији сам наслов, дисовски, и ја *јутрос заборавио*.

Из свега овога никако не следи закључак да песник пледира само за једну врсту пева(ња): у песми „Шта ћемо и коме” само се ређају многе могућности и претпоставке за аутентичност неког гласа. Разногласје, а не хор. Колико год да постоји самоочигледна разлика међу тим *гласовима* – а сваки аутентичан песник и његова поетика представљају по једну такву птицу певачицу – никада се не зна који од тих гласова – *цврнут*, *цилик* или *гак* – води до крајњег циља: до поново пронађене Итаке. Једино је важно: стићи на Итаку. Коментари ионако следе после тога.

Као и уопште, и у Сладојевој лирици је одлучујући интензитет којим су многе његове песничке слике изговорене, али и којом врстом прикривеног емотивног средишта су подржане. Уз Библију, народну песмарицу, изабране (најчешће: отворене, обележене) цитате књижевних предака и савременика, уз маштовитост и посебну, надмоћну врсту комике, блиске смеху под вешалима, извориште тих слика налази се у детињству и поновном постављању оних „хиљаду зашто”, на које ни знање ни искуство као да немају задовољавајућег одговора. Као и код Радослава Братића у његовим причама из (стварног и митског) Биша (из Херцеговине), и у Сладојевој поезији – говорећи типолошки – један од покретача свега су велике дечје очи, онај ћопићевски *из детињства глас*, онај Братићев дечак (Јаков Микетић/Витковић), скривен негде *иза куће*; невидљив а присутан, он – или неко ко је његов аналогон или лирска префигурација – емотивно колорише слике које подједнако надолaze из митских дубина времена, а подстакнуте су и неким амблематичним *догађајем* или, још чешће, каквим *доживљајем* из савремености. Та, башларовски речено, *сањарија ка детињству* (видети у: Gaston Bašlar, *Sanjarija*, превео Фахрудин Крехо, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982), не односи се само на Сладојево детињство, него, делимично, и на детињство човечанства, а потпуно на детиње у човеку и песнику. Јер, да није тако, како би песник уопште наставио ту *потрагу за златним прамичком*, како би *памтио како се лети*? Да није те дечје (и песничке) радозналости, која граничи са наивном мудрости, зар би лирски агенс Сладојеве лирике могао да уочи како у црквеном календару има датума названих по неком, за нас лаике, релативно познатијем имену мученика, којему се онда дода и оно „и други с њим” (у песми „И други с њим”, написаној, 28. марта, поводом Светих мученика Агапија, Плисија и других с њим[а]): „А они други – / Зна ли се ко су били / Има ли трага о њиховој патњи / Чудима и подвизима / Осим Господа самог / Памти ли још неко / Да су на земљи постојали” (*Силазак у самоћу*). Пре ће бити да је у сликама овакве природе, а њих је подоста у свим Сладојевим књигама, на делу *интуиција тренутка* (Башлар) него да оне припадају сфери *случајних открића* (Милан Кашанин), тим пре јер Сладоје у изврсној песми „Силазак у шездесету” има стих: „Сћердах векове силне у лову на тренутак”.

Иако у овој књизи – бар колико сам уочио – и нема песама у десетерцу: има шестераца, седмераца и осмераца (чак и удвојених,

нпр. у дистисима), деветераца, једанаестераца, симетричних дванаестераца, четрнаестераца, шеснаестераца, песама мешовитог размера, песама у ритмизованом белом стиху, али и оних са повременим, расутим римама; у неким више а у неким мање, као да се осећа подземни, пригушени ритам десетерца или као да му је у њима – генерички посматрано – место. Зашто? Наиме, нека стална и уз то стилски и мисаоно врло истакнута места Сладојеве лирике – од лексике, синтагми, клауза, реда речи у реченицама, реторичко-стилских обрта и до „звука и покрета у језику”, до мелодије и семантике – спојена са моралним и вредносним ставом певача, и нису ништа друго до књижевна и стилистичка грађа на којој почива висока култура епике и десетерца. А од те и такве јапије – преобликоване и примакнуте видном пољу савременика – саздано је оно што је и најбоље у поезији Ђорђа Сладоја.

У једном од својих последњих текстова, а реч је о осврту на Сладојеву књигу *Силазак у самоћу*¹¹, Светозар Кољевић (1930–2016) посебну пажњу је посветио мотивима биљака, звери и раних јада детињства, суровим раскоlima и глобалном тероризму у свету, напоменувши да ова књига „призива чуда у једном духовно и емотивно испражњеном свету” (187): „Укратко, ове песме постављају питање куда из самоће – у скептицизам, у религију, у детињство, или у дружење с биљним и животињским светом, али то оштро постављено питање остаје на крају отворено” (188) – тако се завршава тај осврт.

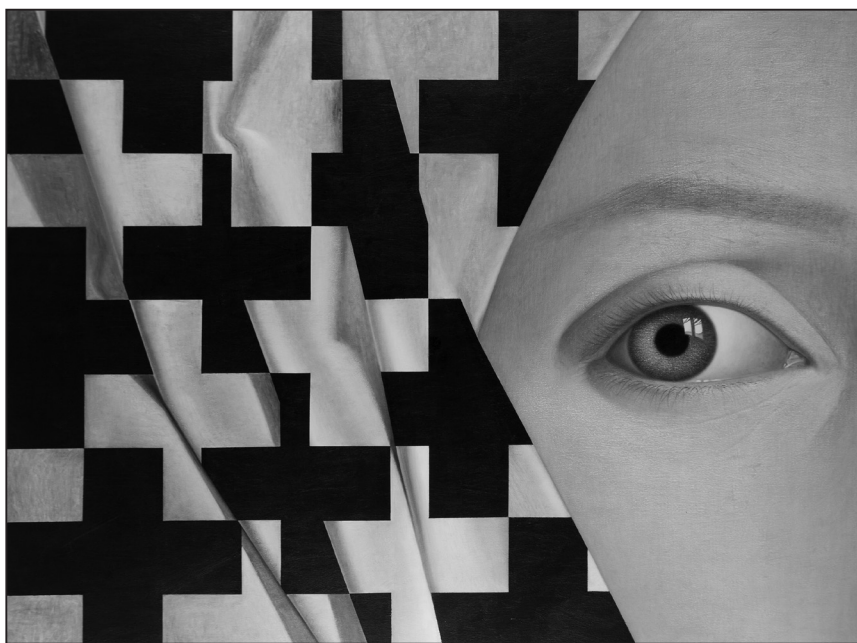
Мада је остало још доста *огромних детаља* из ове књиге који свакако заслужују да им посветимо неколико „аналитичких тренутака”, међу којима су – како песник лепо каже – појам „обескосовљења” у нашој културној и политичкој свакодневици и са њим у вези су – као његова антитеза – шантићевски благе и православном духовношћу обележене песме о Ономе Који Јесте, појава „Иродића” (песникова твореница) који стрепе јер не знају „Прашта ли Отац Небески / Или освету снује” („Балада о Христовим вршњацима”), похвала патријархалној култури и моралу, ишчезла лепота и осећајност из времена писањих машина и емотивно осиромашење у свету дигитализације, употреба експресивних глагола: *мркне* и *свиће* (са екрана), *дрхтури*, *фрцнуо је* (ивер), *згромити* и *смлавити*, итд. – ми ћемо се задовољити оним што је досад речено.

Реч-две о стиховима које смо изабрали за мото овога есеја (*Тај сан и привид дим и пену / У златни стог би речи да здену*). Они су из песме „Двори Јованови”, а помало подсећају на песме из *Стихова* Стевана Раичковића. Будући да се у тој песми – још једној топонимској огрлици Сладојевој – помињу и Борковићи, биће да су *двори Јованови* – завичај Јована Делића, и песма је, ако се не варам, својеврсна посвета овоме професору и есејисти. Његови двори су необичан екстеријер: завичајно пространство. Мада ти стихови,

¹¹Светозар Кољевић, „Куда из самоће?” (Ђорђо Сладоје, *Силазак у самоћу*), *Летопис Матице српске*, Нови Сад, јануар–фебруар 2016, стр. 185–188.

намерно, наводе на крив траг: да помислимо како је песма нека врста одзива на једно од општих места из усмене лирике, нпр. из песме „Друм друмила лијепа дјевојка”: „Друм друмила лијепа дјевојка, / друм друмила крај Јовина двора”. Има, наравно, и других лирских песама у којима се помињу двори Јованови, али и ови су довољно добри. Као и Сладојева поезија у свакој његовој књизи, па и овој – *Силазак у самоћу*.

Из самоће, стварне и метафизичке, Сладоје је закорачио у маглу око нас, да је распрши. О томе је реч у његовој књизи *Певач у магли* (Православна реч, Нови Сад, 2017), о чему ћемо писати у другом тексту.

Вео Казимира Маљевића

Милена КУЛИЋ

*СТАТУС РОМАНА „СЕКУНД ВЕЧНОСТИ” ДРАГУТИНА ИЛИЋА
У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИОГРАФИЈИ*

У српском књижевноисторијском контексту име Драгутина Илића најчешће је спомињано и тумачено у вези са његовим млађим братом Војиславом Илићем, чије је песништво на свим структуралним нивоима окарактерисано као „поетички отклон од преовлађујуће реторике Омладинског романтизма и његових бројних маниристичких, за то време већ анахроних варијација“.¹ Упркос неправедном маргинализовању у српској књижевној историји, у новије време је посвећена темељнија пажња књижевном стваралаштву Драгутина Илића (по навођењу С. Дамјанова, најзначајнији проучаваоци Илићевог дела су Павић, Леовац, Палавестра, Деретић).² Таквим проучавалачким опредељењем у српској науци о књижевности учињен је „тек први корак ка потпунијој реafirмацији Драгутина Илића (...) из перспективе данашње рецепцијске свести“.³ Иако је име Драгутина Илића, можемо рећи, (неправедно) маргинализовано у историји српске књижевности, неопходно је нагласити да Драгутин Илић, упркос томе, није заборављен писац. Овом врло смелом и, чини се, истинитом тврдњом Жељко Милановић је започео своју студију

¹Бојана Стојановић Пантовић у књизи „Распони модернизма“, даље, истиче да су „многи проучаваоци српског песништва – како они старији – нпр. Милан Савић, Љубимир Недић, Јован Скерлић (...), тако и они савремени, све до наших дана (у првом реду Драгиша Живковић, Миодраг Павловић, Милорад Павић, Јован Христић, Душан Иванић, Бојана Стојановић Пантовић, Радослав Ераковић) указивали на Илићев револуционарни положај за конституисање модерне српске поезије на преласку из 19. века у 20. век и њених различитих тематско-жанровских могућности“. Видети: Бојана Стојановић Пантовић, „Лаза Костић и Војислав Илић – два неочекивана песничка сродника“, у: Распони модернизма: упоредна читања српске књижевности, Академска књига, Нови Сад 2011, 75-76.

²Сава Дамјанов, „Драгутин Илић, писац фантастике“, у: *После милион година. Секунд вечности* (фототипско издање), приредио и поговор написао Сава Дамјанов, Народна библиотека Србије, Београд 1988, поговор, 4-5.

³Исто, 5.

Од слика о другоме ка поетици (*Стваралаштво Драгутина Ј. Илића*), истичући да је упорност са којом је истицано да је Драгутин Илић (1858-1926), син Јована Илића и брата Војислава Илића, заборављени писац, „успела да створи слику заборављеног писца“.⁴ Вредновање и тумачење дела Драгутина Илића често, својом слојевитошћу, доводи до једне проучавалачке замке – најчешће се о њему говори као о писцу „који је тек случајни део контекста далеко славнијег брата и оца“.⁵ Трагом идеје Ж. Милановића, покушаћемо у овом раду са се дистанцирамо од присутног дискурса заборава⁶ и да аналитички приступимо његовом делу (пре свега роману *Секунд вечности*), да идејом ослобађања стереотипа о заборављеном и маргинализованом писцу, ослањајући се на врло темељну, иако не обимну литературу, која се, често, тумачећи сличне феномене у потпуности разилази. О Драгутину Илићу никако не бисмо смели да говоримо као о књижевном куриозитету, што показује и зборник радова *Породица Илић у српској књижевности*⁷, где је понајвећи број истраживача као своју тему истраживања бирао управо књижевно стваралаштво Драгутина Илића, показујући тиме свест о значају овог српског ствараоца. Упркос томе, тумачење Илићевог обимног књижевног опуса у великом делу се своди на аналитичко проучавање феномена фантастичне књижевности, што представља несумњиво интересантну и врло важну актуелност, посебно данас „у епоси када фантастика представља један од главних путева за превазилажење миметичке уметности“⁸, али Илићево стваралаштво, како нам се чини, нуди још значајних слојева за тумачење и књижевну анализу.

Жанровски врло разноврсно књижевно стваралаштво Драгутина Илића наилазило је на потпуно различита дефинисања и смештање у различите књижевне правце.⁹ Иако постоји (несумњиво

⁴Види: Жељко Милановић, *Од слика о другоме ка поетици: Стваралаштво Драгутина Ј. Илића*, Службени гласник, Нови Сад, 2009, 5-6.

⁵Исто, 5. Тако, на пример, Марта Фрајнд, истиче: „Навршило се већ шездесет година од смрти песника и драматичара Драгутина Илића а да се већина његових дела није у том раздобљу појавила пред читаоцима. Дrame *Краљ Вукашин*, *Јаквинта* и *После милион година* објављују се овде стотинак година, а *Саул* осамдесет година након свог првог и јединог издања. У међувремену су издавачи, критичари и књижевни историчари углавном заборављали Драгутина Илића, следећи у томе пример Јована Скерлића, који је Илића изоставио из своје Историје новије српске књижевности” (Марта Фрајнд, „Драгутин Илић или драма између историје и фантастике”, у: Драгутин Илић, *Изабране драме*, Нолит, Београд 1987, 5)

⁶Један од значајнијих текстова за проучавање књижевног стваралаштва Драгутина Илића има управо такав наслов „Један заборављени писац: Драгутин Илић“, његовог савременика и пријатеља Божицара Ковачевића (Књижевност, 1958, бр. 10, Београд)

⁷*Породица Илић у српској књижевности*, уредиле Марта Фрајнд и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2004.

⁸Сава Дамјанов, наведено дело, 5.

⁹За Радомира Константиновића (*Философија паланке*, 183) Драгутин Илић је

оправдано) уверење у науци да је Драгутин Илић свој најзрелији и пунозначан *интелектуални завичај* пронашао управо у драмској књижевности¹⁰, где је оставио највећи стваралачки допринос. Врло високе уметничке домете Илић је достигао, по мишљењу критике, како у драми, тако и у кратком роману *Секунд вечности*. Роман *Секунд вечности*, који је хронолошки последњи објављени роман Драгутина Илића, објављен је 1921. године, у периоду који П. Палавестра у својој *Историји модерне српске књижевности* именује као „златно доба“ српске књижевности.¹¹ Исте те године, као што је познато, објављени су и *Дневник о Чарнојевићу* Милоша Црњанског, *Бурлеска господина Перуна бога грома* Растка Петровића, *Громобран свемира* Станислава Винавера и *Кроз буру* Станислава Кракова. Романи *Песма једног живота* (1916) и *Секунд вечности* (1921) Драгутина Илића несумњиво се сврставају у „најважније и најзанимљивије примере фантастичних остварења у српској књижевности“, по мишљењу Саве Дамјанова, који, даље, истиче *сличан миље уводне повести (будистички манастир Неврити Марго) и сличан филозофски предложак као темељно исходниште фантастичног дискурса*.¹² Два наведена романа, поред драме *После милијон година*, представљају дела која заслужују озбиљније и темељније тумачење историчара и тумача књижевности, јер је тим делима, како се након читања Илићевог дела може учинити, обезбеђено једно од значајнијих места у историји српске књижевности крајем 19. и почетком 20. века. Међутим, упркос несумњивим квалитативним успонима и литерарним вредностима, по изводима из критика, наука о српској књижевности је, ипак, остала дужна поменутиим романима Драгутина Илића, чије је постојање у историји српске књижевности у прво време једва и евидентирано, што после Скерлићевог прећуткивања, представља можда и највећу неправду која је учињена јединственом ствараоцу какав је Драгутин Илић.¹³

Јасна је и позната чињеница да је Драгутин Илић, док је писао ове романе, био у потпуности посвећен изучавању и романтичар. Марта Фрајнд у драмама Д. Илића препознаје извесне елементе модерности европских оквира. Јован Детерић, пак, у Историји српске књижевности, смешта Илића „између позне романтике и реализма“. Са друге стране, Бојана Стојановић Пантовић свој преглед експресионистичких романа започиње романом И. Секулић и романом *Секунд вечности* Драгутина Илића. Наведено према: Жељко Милановић, наведено дело, 20-21.

¹⁰Написао је преко двадесет драмских текстова, који су, у протеклих неколико деценија били врло интересантни проучаваоцима драмске уметности. Један од значајнијих прилога о драми Драгутина Илића написала је Марта Фрајнд, која у Драгутину Илићу препознаје „централну личност наше драматургије у последње две деценије деветнаестог века“. Марта Фрајнд, „Драгутин Илић или драма између историје и фантастике“, у: *Драгутин Илић, Изабране драме*, Нолит, Београд, 1987, 6.

¹¹Предраг Палавестра, *Историја модерне српске књижевности*, СКЗ, Београд, 6.

¹²Сава Дамјанов, наведено дело, 14.

¹³Види: Исто, 19.

списатељском истраживању езотерапије и мистике, о чему сведочи његов пријатељ Реља З. Поповић, у делу *Драгутин Ј. Илић*.¹⁴ Оно што је, такође, врло интересно, јесте и да је пред сам крај живота Драгутин Илић у потпуности стварност заменио сновима, овеземаљске лепоте оностраношћу; о чему говори и његова белешка у издању сабраних дела Војислава Илића, у којој „са увереношћу догматског верника препричава сан свог покојног брата који се понављао пет година заредом и који је најавио његову смрт“.¹⁵ У том контексту би требало да разумемо и „готово идентичну мистификацију на којој су засноване поменуте уводне повести“, а не као *пуку литерарну игру*, која ни у ком случају не одговара квалитету и слојевитости списатељских способности Драгутина Илића.¹⁶ Роман *Секунд вечности* (1921) је, на неки начин, привлачан читалачкој публици и због специфичне духовно-амбијенталне везе са индијском културом (не само са будистичким струјама, већ су јасни трагови и староегипатских религијских учења, као и европског херметизма¹⁷), што је, посебно у последњих неколико деценија, стекло не само културолошку актуелност, већ је читалачка публика са наших подручја постала врло заинтересована са друге културе, стране и непознате цивилизације; те отуда и велика популарност међу читаоцима имају и писци који долазе са тих подручја. Књижевни критичари су, у неколико наврата, о овоме писали као о улазудном покушају једног *старог романтичара* да привуче пажњу читалаца. Да ово није само насумична селекција староиндијских теолошких и филозофских учења са циљем повећавања читалачке публике, показује необјављени рукопис Драгутина Илића *Моја исповест* који је настао током његовог повратка из избеглиштва. *Моја исповест*, по закључку Радослава Ераковића, представља „материјални доказ да присуство староиндијских учења у *Секунду вечности* није само насумично тумарање у мраку прецизног аутора“.¹⁸ Драгутин Илић је,

¹⁴Реља З. Поповић, *Драгутин Ј. Илић*, Народна штампарија, Београд, 1931, 18.

¹⁵Драгутин Ј. Илић, „Последњи сан Војислава Илића“, у: Војислава Илић, Дела, Свесловенска књижара, Београд, 1922, 3-4. Наведено према: Жељко Милановић, наведено дело, 171.

¹⁶Исто, 14.

¹⁷Без обзира о којој је религији или филозофији реч, сличности евидентне су одређене реплике у роману које су сталне истине, без обзира на религијски контекст. Један од таквих циљева јесте ослобађање духа од терета телесности и греха тела. Овај део то јасно показује: „Сандошан, сандошан, еп-потам (радост, свагда радост) – изусту он полугласно изреку мудраца записану у прастарим Упанишадама. – Која се на земљи не постиже – добацих ја овлашно. (...) – Постићи ћеш ако успеш да познаш себе оделито од свога тела. Савра сахти (апсолутно сазнање наше стварне суштине) у нама је, потруди се да од свога вечног бића оделиш видљиву обману у коју се душа, доласком на свет, уплела и ти ћеш постићи“. Види: Драгутин Илић, *Секунд вечности*, наведено дело, 4-5.

¹⁸Радослав Ераковић, „Хронотоп Златног града: историјска инверзија у

по свему судећи, био интензивно заокупљен теолошким питањима која су присутна у *Секунду вечности*. Упоредна анализа *Секунда вечности* и *Моје исповести* захтева темељно и стрпљиво изучавање, које је већ, у неком делу, обављено; и несумњиво представља битан проблем када говоримо о *Секунду вечности*, којим се, због обима рада, овом приликом нећемо бавити.

Давши свом роману поднаслов *источњачки роман*, Драгутин Илић је недвосмислено покушао да укаже на значајне особености жанра романа, које у потпуности садржајно и тематски одговарају овом делу. Наратор овде, између осталог, преноси *пронађени рукопис*¹⁹ („што исписа својом руком његов добри ученик“) који садржи историју принца Пањати Сахиба, будућег гуруаа и легенде манастира Неврити Марго, оног који је „на своме земаљском бићу осетио како је сав овај видљиви живот што га до наше смрти сањамо, само једна обмана у којој се душа наша заплела, како и двадесет година живота нису ни мало дужи од тренутнога проблеска оне бубе-светлице“²⁰. Младом принцу Судбина ће подарити највише просветљење Спознајом/Истином, доказујући да је живот само сан, стварност – нестварност, материјални свет само привид, а Вечност једина релевантна константа у животној пролазности.²¹ Иако је централна прича уплетена око судбине Пањати Сахиба, овај роман, по мишљењу Радослава Ераковића, „није само егзотична источњачка бајка о лепом и несрећном принцу, него и сублимисани мантрички запис који би требало да промени духовну суштину читаоца“.²² Простор овог романа је дислоциран источније од хришћанских центара и исламског Истока, а Драгутин Илић, својим последњим романом одлучује да се тематски одвоји од песама за род и државу и креће у потрагу за идентитетом, путем духовности и религијске мисли.²³ Пре саме приче о Пањати Сахибу, што представља литерарну окосницу овог дела, налазило се неколико његових изрека којима је велики мудрац хтео да објасни суштину живота. Једна од тих изрека управо говори о пролазности људског бивствовања: „Јер нема ни Јуче, ни Сутра. Има само једно Сада, које је без зачетка и свршетка, једно свеопште сазнање суштине, знања, блаженства, сједињенога у

роману *Секунд вечности*“, у: *Роман Драгутина Илића*, Библиотека Мала Академија, Панчево 2004, 104.

¹⁹Ова структура пронађеног рукописа, има свој историјски претекст у европској књижевности: од *Отрантског замка* Хораса Волпола, *Рукописа нађеног у Сарагоси* Јана Потоцког и *Украденог писма* Е. А. Поа, до *Бодолина* У. Ека. Видети: *Радослав Ераковић, наведено дело*, 90.

²⁰Драгутин Илић, *Секунд вечности*, 6.

²¹Исто, 16.

²²Радослав Ераковић, наведено дело, 90.

²³Види: Жељко Милановић, наведено дело, 22-25.

Брами.²⁴ Што ће рећи: Сат шит ананда Брама“.²⁵

Условно речено, овај роман (односно *континуирано-линеарну нарацију* о Пањати Сахибу) можемо поделити на три дела. Та три дела, можемо лако уочити, представљају три основна сегмента овог романа, али оно што је посебно занимљиво за даље изучавање сижејне конструкције овог кратког романа јесте да у сваком сегменту постоју по једна жена, једна изабраница несрећног принца, а која је у ствари *инкарнација исте женске суштине*, представљена кроз мистерију руже, у којој се крије јасна флорална симболика присутна у индијској традицији.²⁶

„То беше необичан цвет једне руже као сребрнаста боја девојчаних плећа, а тако светла и прозорна, да се чинило, да кроз њу небо прозире. Ружа је била свежа и толико миришљава да га тај мирис опијаше као топло миловање до дна душе. (...) А у истом часу, кад је пољуби, око њега се разли чаробан надземаљски мирис ружиног цвета“.²⁷

Та ружа, бела као „сребрана боја девојчаних плећа“, чинила је да све око њега буде провејано чудноватим мирисом. Осећање љубави лако је сливено у прозрачни цветић, који, такав како је описан, представља врло значајан мотив у овом роману.²⁸

Дискурс књижевне фантастике, као што смо већ споменули на почетку рада, свакако је најрелевантнији када приступамо роману *Секунд вечности*, те по неким тумачењима, можемо упоредити ово дело са фолклорно-фантастичним моделом бајке, имајући у виду да се такав тип фантастике најчешће манифестује кроз чудесна понављања

²⁴Брама се сматра врховним хиндуистичким божанством, извориштем и отелотворењем постојања, суштином спиритуалности и првим чланом тројства коме још припадају – Вишња (спаситељ) и Шива (рушитељ).

²⁵Драгутин Илић, наведено дело, 7.

²⁶По наводу Саве Дамјанова, у есеју *Драгутин Илић, писац фантастике*, истиче врло темељну поделу романа, и истиче фигуре жене у сваком сегменту. „Најпре је то тајанствена девојка са језера, која егзистира негде на граници између привиђења и стварности, девојка чији је једини материјални траг једна необична ружа чудесног мириса: први период Сахибовог живота завршава се увенућем руже-невесте. (...) Тај дух оваплоћен у младој Дамајанти принц непогрешиво препознаје, и од тог часа почиње други део ове приче; Дамајанта је стварнија од руже-невесте, но њена душа везана је за ружу, коју ће, као амајлију, поклонити Сахибу, када овај пође у рат. (...) Међутим, ружа вене и Дамајантин живот се гаси заједно са њом, али девојка не жели да се Сахибова љубав такође угаси и заветује га да се ожени њеном посестримом Радхом, верујући да ће у Радхи наћи исто што је нашао у њој. То је заправо почетак трећег, последњег поглавља овоземаљске судбине принца Пањати Сахиба, будућег гуруа: после Дамајантне смрти он искрено тугује, али, започиње све више препознавати умрлу драгу у Радхи.“ Види: Сава Дамјанов, наведено дело, 16-17.

²⁷Драгутин Илић, наведено дело, 12-13.

²⁸По изводима из *Речника симбола* „према ф. Порталу руже и ружичаста боја симбол су препорода, већ из семантичке сродност латинских ријечи роса (ружа) и рос (киша). *Ружа и њезина боја биле су симбол првог ступња препорођења и иницијације у мистерије* (...) Ружин грм је слика препорођеног, као што је ружа симбол препорода“. *Речник симбола*, Београд 2004, 229-230.

и тајанствене подударности и реинкарнацијске метаморфозе, које се, у већини случајева, прихвата као правилност и основна књижевна парадигма.²⁹ Пањати Сахиб, као привилегована личност у овом роману, има и све одлике надмоћности у односу на наратора и читаоца (огромна физичка снага захваљујући којој убија тигра, ратовање против великог броја непријатеља, нерањивост, лепота), а такви јунаци се према класификацији Цветана Тодорова сврставају у жанр легенде или чешће бајке.³⁰

„Раца је имао сина јединца, Пањати Сахиба, младића о коме кумбаконски старци говораху, да ни сам Ишвари, када се олицетвори, не може боље ни лепше изгледати, него што је то стасити и моћно Пањати Сахиб. Ватром очију својих саживео је срца кумбаконских лепотица, које, као птице опржених крила, тужише за њим; снагом своје мишице обарао је најснажнијег момка у очевој области, а лакоћом у преној стизао брзе хатове. Стари раца волео је безгранично свога дечка који је тада већ навршио 19 година. Али једно само недостајаше младићу па да постане савршен међу свима људима. Он не љубљаше никога, никога, па чак ни оца свога, кога је дубоко поштовао, али коме није хтео никада да испуни једну једину жељу, да се ожени“.³¹

У том смислу, не би требало да заобиђемо тумачење Славка Леовца који *Секунд вечности* чита као „романсирану бајку у којој, уместо чаробне поезије, запажамо само вешто, каткад занимљиво причање чудних догађаја и небулозних доживљаја, и то у објективу некакве источњачке филозофије“.³² Посвећен фантастици Д. Илић ствара дело које се „удаљава од матрице реалистичке прозе и у потпуности овладава културом Другог“.³³ Елементе фолклорно-фантастичне бајке уочавамо кроз цело дело, овом приликом наводимо само један репрезентативан фрагмент који илуструје такво тумачење:

„Средњи стуб је имао главну фреско-фигуру, жену, широких бедара, снажно развијена струка и склопљених руку на груди којима хоће да покрије *девет дојака* из којих избијаше *девет млазева* као кристал бистре воде што падаше у пространи басен по коме је пловило *мноштво златних и сребрнстих рибица*“.³⁴

Пред гробницом Пањати Сахиба, која представља најистакнутији топос у овом делу, гуру Рамасвами госту са Запада³⁵, наратору *Секунде вечности*, даје записе о Пањатијевом животу. Живот Пањати Сахиба је доказ да је живот обмана коју сањамо. За

²⁹Види: Сава Дамјанов, наведено дело, 18.

³⁰Види: Радослав Ераковић, наведено дело, 93.

³¹Драгутин Илић, *Секунд вечности*, 9.

³²Славко Леовац, „Разноврсно дело Драгутина Илића“, *Књижевне новине*, Београд, 1976, бр. 504, 7.

³³Види: Жељко Милановић, наведено дело, 147.

³⁴Драгутин Илић, *Секунд вечности: источњачки роман*, у: Драгутин Илић, *После милијон година: Секунд вечности*, приредио и поговор написао: Сава Дамјанов, Београд 1988, 4.

³⁵Ова двојност Исток/Запад даје могућност за имаголошка тумачења овог дела, што можемо прочитати у споменутој студији Жељка Милановића

гуруа човеково тело је само тамница у којој је заробљена душа, до истине се долази само ако човек одвоји своје биће од његове љуштуре – тела. Пањати долази до спознаје да је све што постоји обмана, „сан душе, заплетене су своју властиту лаж из које би да се испетља“.³⁶

„И ма колико му је друга мисао говорила противно, његова љубав и чежња за увелом ружом неодољиво га утврђиваху у вери да сан није ништа друго но продужење онога сна што га будни на земљи преживљујемо и да овај живот што га испавани проводимо често јасније покаже истину него ли што је можемо икада видети у будноме сну нашег живота“.³⁷

Јасно уређена композиција романа, заокружена структура (и почиње и завршава се на гробу Пањати Сахиба) формално демонстрира идеју Драгутина Илића о враћању на исто и веру у сталност и уређеност промена у животу.

Поред дискурса фантастике у књижевности, изузетно битно за овај роман јесте и идилична слика природе, односно приврженост приповедача лепотама и просторима Индије, што „суптилно антиципира опис хармоничне заједнице, потпуно у духу предромантичарског наслеђа“.³⁸ Такав опис природе раније смо сретали код Атанасија Стојковића (*Аристид и Наталија*), а такав идиличан приказ природе представља „парадигму у свакој визији апстрактног земаљског раја“.³⁹ У овом опису митског златног доба, хијерархијска уређеност је такође у таквим оквирима. Раџа је отац свом народу, како подсећа Р. Ераковић, поданици га воле као што деца воле своје родитеље (без обзира на врло строг кастински систем тог времена⁴⁰).

Књижевно дело Драгутина Илића, можемо закључити, ретко је у целини улазило у видни дискурс књижевне критике и анализе, те је могуће да је и због тога наилазило на „изразито амбивалентан однос књижевних историчара и критичара“ (Р. Ераковић). *Секунд вечности* је увео велике промене у српски роман, те је отуда и врло значајан статус који има у српској књижевној историографији. Било да приступамо овом роману у потрази за жанровским блискостима

³⁶ Драгутин Илић, *Секунд вечности*, 51.

³⁷ Исто, 21.

³⁸ Радослав Ераковић, наведено дело, 91.

³⁹ Исто. Аутор, даље, у истом тексту наводи да је проблем историјске инверзије, односно ретроградне утопије, изражен до те мере „да би овај роман могао да носи поднаслов *Повест Златног града Кумбакона и његових благословених житеља*“

⁴⁰ Имали су 4 касте о којима темељно говори Мунџи Бхарата у делу *Натјашастра*. То су *Брамана* – у које спадају аристократе и свештеници, *Киастра* – у које спадају припадници војних кругова, *Вишиња* – трговци, занатлије и земљорадници и *Шива* – у које се убрјајају најбеднији на најнижој друштвеној лествици. Могуће су интертекстуалне везе између романа *Секунд вечности* и *Натјашастре* Мунџи Бхарате, упркос чињеници да се у литератури најчешће истиче утицај *Упанишада* и *Махабхарате* на *Секунд вечности* (Р. Ераковић у Роман Драгутина Илића, Бојана Стојановић Пантовић у есеју „Секунд вечности Драгутина Илића и проблем експресионистичког романа“, у књизи: *Линија додира*, 1995, 203-213)

искушења Пањати Сахиба са моделом легендарне приче, упоређујући *Моје исповести* и *Секунд вечности*, или тумачећи староиндијске књижевне и филозофско-теолошке елементе у роману – једна је чињеница константна – роман *Секунд вечности* је неизмерно интересантан и занимљив роман, који новим приступом поетичком плану увек пружа компоненте које, првобитно, нису уочене.

Литература:

Бидерман Ханс, *Речник симбола*, Београд 2004.

Дамјанов, Сава, „Драгутин Илић, писац фантастике“, у: *После милијон година. Секунд вечности* (фототипско издање), приредио и поговор написао Сава Дамјанов, Народна библиотека Србије, Београд 1988.

Ераковић, Радослав, „Хронотоп Златног града: историјска инверзија у роману Секунд вечности“, у: *Роман Драгутина Илића*, Библиотека Мала Академија, Панчево 2004.

Илић, Драгутин Ј., „Последњи сан Војислава Илића“, у: *Војислав Илић, Дела*, Свесловенска књижара, Београд 1922.

Илић, Драгутин, *Секунд вечности: источњачки роман*, у: Драгутин Илић, *После милијон година: Секунд вечности*, приредио и поговор написао: Сава Дамјанов, Београд 1988.

Леовац, Славко, „Разноврсно дело Драгутина Илића“, *Књижевне новине*, бр. 504, Београд 1976.

Милановић, Жељко, *Од слика о другоме ка поетици: Стваралаштво Драгутина Ј. Илића*, Службени гласник, Нови Сад 2009.

Предраг Палавестра, *Историја модерне српске књижевности*, СКЗ, Београд 1986.

Породица Илић у српској књижевности, уредиле Марта Фрајнд и Весна Матовић, Институт за књижевност и уметност, Београд 2004.

Поповић, Реља З., *Драгутин Ј. Илић*, Народна штампарија, Београд 1931.

Стојановић Пантовић, Бојана, „Лаза Костић и Војислав Илић – два неочекивана песничка сродника“, у: *Распони модернизма: упоредна читања српске књижевности*, Академска књига, Нови Сад 2011.

Фрајнд, Марта, „Драгутин Илић или драма између историје и фантастике“, у: *Драгутин Илић, Изабране драме*, Нолит, Београд, 1987.

Стојановић Пантовић, Бојана, „Секунд вечности Драгутина Илића и проблем експресионистичког романа“, у: *Линија додира: студије и огледи*, Горњи Милановац 1995.

САВРЕМЕНА СЛОВЕНАЧКА ПОЕЗИЈА

(избор и превод Душан Стојковић)

Зоран ПЕВЕЦ

РОЂЕЊЕ

(смешак) (климање) (оправдање) (ћутање мушкараца)
(получујни позив) (путник) (заборављена невеста)
(убрзано дисање) (невреме) (остарела мисао)
(глас посебне туге) (опојна поспаност)
(фијукање међу мисаоним узорцима) (клизим у збркане
паузе намењене одморима)
(узимам у наручје туђ бол)
(са привеска узмем кључ и откључам се)
(што ме притиска насликам у поодмакло вече)
(дивља мора) (не попусти) (сећање на властито рођење)
(питах се) (ко сам ја) (нема ме)
(како би рекао да бог није ту) (истовремено)
(ничега нема) (има свега)
(путоказ је) (нема га) (на небу где је међу џеповима звезда)

*ДИБУК**

(мртва душа) (жива душа) (празна чаша) (пуна)
(све је слично) (за узорак другачије)
(завртела самоћа)
(ти себе лишен) (у теби други неко)
(звезде истрајавају на небу) (далека свака себи)
(продужавају да гледају)
(нечисти дух) (замршен измењен предео)
(где јесте) (где сте били)
(обоје у мраку) (два потомка)
(плачно срећна заробљеност једног)

(у огртачу положеном на рамена)
 (појасом опасана) (окружена цвећем)
 (у тамној тихој влажној соби) (одједи)
 (један дух који су обоје уловили)
 (неки давни грех међ очним наборима)
 (мртва душа) (жива душа)
 (два суседа) (сплет околности)
 (скривен у једном лику) (пробуђен у другом)
 (заробљена имена из изгнанства)
 (заборављени мирисни дах) (зашто тај свет мирише)
 (разбијени смо на хиљаде комадића) (у сваком је делић нас)
 (у сваком ја и он) (у сваком сам и сви)

*Дух умрле особе који уђе у тело живог човека и подвласти га.

ДОБРО ЈЕ БИТИ САМ

(добро је бити сам)
 (ватра наде)
 (ко зна колико људи
 се у том трену слива
 градским улицама)
 (колико непрекидних аутомобилских колона
 прикочених уз сирене у саобраћају)
 (у том времену)
 (за неке је касно)
 (за друге прерано)
 (у том тренутку добро је бити сам)
 (нијансе света су ближе)
 (позиви у помоћ)
 (стрпљиво чекају)
 (неки други час)
 (месец је помало
 помакнут улево)
 (осећам се као Господар времена)
 (човек прође мимо)
 (рече)
 (Ко хоће бити више него што је
 несумњиво биће мање)
 (како добро је понекад бити сам)

ДРАГЕ ЗАТВАРАЈУ ОЧИ

(драге затварају очи)
(седају на постављене столице)
(путевима шетају се мушкарци)
(из мисли им виси тиха збрка)

(кристални шапати застају
на раменима летећих посета)
(камење) (потопљено у реку)
(трчи једно другом)

(можда задува ветар)
(можда се нека жена
ћутећи упути кући)
(можда су нам понуђени ужици снова)

Зоран Певец (1955), словеначки песник, критичар, есејист и уредник. Песничке збирке: *Orbis pictus* (1986), *Белешке заборављених* (1996), *Под силиконским небом* (2000), *Мушкарца у соби* (2004), *У некој тачки* (2006), *Хасидски певач* (2011), *Педест изабраних песама* (2014), *То није Мишел Фуко* (2015).

Есад БАБАЧИЋ

WANNSEE

Четири кобасице је себи натоварио,
четири бриге мање појео.
Свет је увек горе.
Кад је јео
доле је гледао,
дисциплину је умакао у сенф
и вечно о својој бризи размишљао,
само да хлеба
не понестане.

ТРАНЗИЦИЈСКА

Мани се поезије, сине,
нема ту новца,
никаквог.
Нека је пишу
Белоруси,
они и онако немају
шта да изгубе.

ФАТИМА И ПЕСНИК

Пут на Запад био је мучан.
У Постдам је дошла из Франкфурта:
rekli су јој да за њу нема посла,
она је тражила било какав.
И горко су јој признали
да је WC на железничкој станици
једина прилика.
Ништа, дајте ми тај клозет,
а ја ћу га тако средити да ће
свако хтети у њега.
Прошло је двадесет година од тада
и дошао је к њој песник из Љ.
Увече је позвала пријатељицу
из Франкфурта и рекла јој:
био је данас код мене онај
наш песник из Словеније.
И шта је казооооо?
Ништа! Исро се и платио.

ВУКОВИ

Воле вас,
воле вас

Гризу,
гризу вашим зубима,
гладни су као ви,
плаше се као ви.

Воле вас,
плаше се,
чезну као ви,
вукови.

Есад Бабачић (1965), најпре певач и писац текстова за панк групу *Via Ofenziva*, песник. Збирке: *Lying poet* (забрањена), *Кавала* (1986), *Малом боксеру* (1988), *Анђео окрзнутих крила* (1989), *Ветар у венама* (1994), *Black Jack* (1994), *Китови се не надувају* (2000), *Диван* (2006), *Свако дете је лепо када се роди* (2011), *Слонови плачу поштено* (2012), *Доласци, одласци* (2013), *Китула* (2015).

Примож РЕПАР

ИМАГИНАРИЈ ГРОБА

Скрушено сам стао пред твојим гробом,
премда још никада нисам био тамо.

Глинена опорост ми се у устима скупља,
тескоба је бржа од страха,

чак и више од тога – једва приметно дрхтање
тела, симфонија пулсирајућег континента –

мирис другог пола,
животињски силовита власност запушених уста.

Из њих капље крв, нешто друго
желео сам рећи, зато не пишем стихове.

Ни теби, драга, која мој свет ниси.
Мој свет је самотан, сасвим далек,

кад се загледа очима
и ћути.

Ништа више.

СРЕБРНА ВЕВЕРИЦА

милујем те
и лижем наше ране

крв

што тече
по нечистој води
додира
по привиђењима

попут гиљотине
пререже врат

ушће густе реке

ново је јутро

други дан

заветни ковчег
у бразди

мора
и снег

срастао с маховином
свих твојих теснаца

крв

кад
дођеш

након неког трена
нестане

БЕЗ НАСЛОВА

узгред си пао
у тај однос

ти угрејана маховина
под мојом распламсалом одећом

љубавни пламен нас олиже

без труда
без мириса
без трага

тако је тужна симфонија
у моћном финалу
тресу се
отворени љиљан
шамар
и лавина

успут ти је случај
понудио спор
привилеговани простор
за твоје лудорије

ГОЛА ПРИПОВЕТКА

Пре него што си написао
песму
нацртао си
голуба

Пре него што си нацртао
голуба
зауставио си
птицу

Птица није голуб
већ дивља песма
с отвореном линијом
насред чела
галеба

Бела вода
насред беле голети
брише бели столњак
на крвавом
платну

мирно је
када си убио
птицу
у себи

Примож Репар (1967) песник је, философ, преводилац и уредник. Објавио је следеће песничке збирке: *Крст и чекић* (1992), *Накрај света крхка је научина* (1994), *Молитвеник* (1995), *Mors barbariorum* (1996), *Алхемија срчаног била* (1998, 2012), *Шуме, иконе* (2004), *По жеравици* (избор; 2006), *Стања дарезљивости* (2008), *Три дана у Истри и дан уочи њих* (2017).

Јуриј ХУДОЛИН

ШАКАЛВРАНА

Погледај шакалврану
заиста је погледај
у химен је погледај
помириши је богзаштитом намазан
погледај трулеж старе шакалвране
у девојачки химен јој погледај.

ТАСМАНИЈСКИ ЂАВОЛИ

Увек изгладнела њушкала
пијанци који муте крв на губицама
тражећи плен тресу се од преждераности
халапљиво једу најтрошније кости
понекад им трбуси ропћу
од прогутане цркотине
а онда када ноћ засвира химну
тестерице њихових похотних губица
почну плашити своје сенке

ЈЕЛЕНЦИ

Самосвојни становници житнице
безнадежни који знају како
спасења за животиње нема
који знају како свако рођење гура
у самицу
јеленци о самоједи
што слините око њушке
зато што се божјем пиздуну
нисте посрећили

ЖДЕРАВАЦ

О ждеравче дивљачко твоје
страшно име што је славно
по стрвиноједству
посебно онда када одвратно
захропћеш песму о лоповлуку
о тргању туђег мяса с кожом скупа
о ждеравче ти ти
стрвинарчићу само шта је с
твојом моралном мачком
када ти из задњице отпроливи
туђе месо

Јуриј Худолин (1973), песник, романиста и преводилац.
Песничке збирке: *Ако је лаж краљ* (1991), *Хајдбог и птица вукмија*
(1992), *Бештије* (1993), *Дивљање* (1993), *Привићења немирног чудака*
(1998), *Жена говори* (2001), *Љубави* (2008), *Животиње и лакеј нађене*
љубави (изабране песме) (2009), *Чекање револуције и мудрости*
(2013), *Приштински дневник* (2015).

Давид БЕДРАЧ

ПРЕЛИВАЊА

Топлота се свлачи
изнад заљуљаних бродова,
у грму додира се распрсне,
на топлим куглама твојих груди.

Море је на длану:
на њега су сливени моји прсти
што се преливају кроз твоје
кад се твоји прсти преливају
поново у моје.

Такво је то вече:
преливајући прсти
и сланкаст језик
што кружи
око мора
у твојем пупку
док галебови не ослободе
јутра из вреће ноћи.

ЗАПЛУСКИВАЊА

Заљубљени пливач сам
који плива краул по твојим венама.

На небу су мишице љубави
које пробија завеса галеба
који лете преко тебе –
расипају се
по власима јутра,
таласи се увезују
у грм сланих морских стрела.

Све је дубоко
и тихо потом,
док не кажеш:
„Данас обзорје има
такав облик
као да се стврдноло
у бескрајност...“

НАНОШЕЊА

Време твога тела
ливадска је висигаба
којој сам малопре
сунце обесио
језиком
међ беле груди.

СПАВАЊА

Кад спава,
океан не пушта звук,
има око
отворено на површини
да гледа звезде
као прибадаче
забодене у црно благо,
да окуша флуор месеца
што тече из њеног
зеленог грла.

Кад спава,
планина се успиње нагоре
и још више утискује у тло
међ маховину
да је склизне међу каменим прстима
на стопала љубави.

Кад спава,
листам своју косу
као телефонски именик
и тражим број
у којем спаваш.

Затим те у сновима призивам,
преко свог тела,
да се тргнеш,
уснама намигнеш
у мој ноћни говор
и још снажније се уз мене стиснеш.

Давид Бедрач (1978), песник, есејист и критичар. Збирке: *Бескрајност* (1998), *Молске песме* (2001), *Песме са стакла* (2006), *Центиметри света* (2010), *Танка ћутања* (2013), *Корпа у самопослузи* (2014).

Немања ДРАГАШ

ПОЕТИКА ДИСАЊА АРТИФИЦИЈЕЛНОГ У ФИЛМУ
„КОЖА У КОЈОЈ ЖИВИМ” (2011)

“Кожа у којој живим” (2011) је Алмодоваров филм специфично конструисаног емотивног набоја уз оживљавање естетике оног артифицијелног, али истовремено, потпуно есенцијално, оправдано и аутентично. Прича надилази филм и обузима све поре нашег радозналост унутрашњег бића које дише сопственом кожом, брже од маха крила муве.

У уметнику као што је Алмодовар, егзистирају истовремено живахно дете и интелектуално зрео човек, који један другом служе на част, онда када сценарио треба претворити у филм. Ово дело није пука опсена нити једноставна ониричка компонента неке димензије подвести. Он је грађен од стамених елемената који делују готово опипљиво и провоцирају чула. Игра бића, коже, форме и суштине, позадински профилисаних прича као потпорних зидова, по живот опасног здања. Ерос и Танатос укалупљени у време, способни и да из њега изађу. Са невероватном лакоћом се све одиграва и чворна места, испоштована факторима изненађења, увлаче нас дубље у језгро уметничке визије. Чини се, све се то може без проблема догађати у суседној кући.

Ако је у нашој – још боље. Проклето је занимљиво. Насупрот наше приче, негде даље, људи живе сасвим досадним животом. Таква импресија је постојана након упливавања у психолошко-естетске аспекте овог филма. Морална питања нису нешто на чему се Алмодовар предуго зауставља. Он негира дефиницију морала. То исто чини наше суштинско биће када се препусти чулима, ван норми и неписаних правила. Апстрахована животна од непотребне енергије је кључ. Тешко је намаштати истину довољно лажну да сви други поверују у њу. Овај филм је далеко од мадридске комедије. Са врло мало хумора, наративни ток градира и кулминира. Улоге тумаче: Мариса Паредес, Антонио Бандерас, Елена Анаја, Бланка Суарез и Јан Корне. Неки маестрално, неки довољно добро.

Предложак за ово дело је заправо дело “Тарантула”, француског писца трилер романа Тјерија Жонкеа. Иако смо навикли од Алмодовара да, углавном, сам пише своје приче, надахнуће је овај пут дошло са другог извора, као што је то био случај са филмом “Живо месо”(1997) заснованом на роману Рут Рендел.

“Фабула романа разиграва се у неколико одељака који наизглед нису ничим повезани: у једном успешни естетски хирург води са собом на монденске забаве своју нову “креацију”, дрогира је морфијумом и хладно посматра док се други мушкарци над њом сексуално иживљавају.

У другом, неки младић буди се наг и везан у хладном подруму и не може схватити зашто су га заточили. У трећем, нека девојка дословно вегетира у санаторијуму, а у четвртом ситни криминалац лamentsира над несталим пријатељем са којим се некада добро забављао.”¹

Ако подвучемо паралелу између Алмодоваровог филма и филма “Очи без лица” Жоржа Франжуа, приметимо сличне појединости, што нам указује на још један ниво надахнућа. Међутим, Алмодоваров манир је по природи ствари, аутентичан у довољној мери да све учини претерано личним, препознатљивим и да баратајући минималистичким и кич елементима, оправда своју вредност.

Када говоримо о елементима “свакодневног” контексту реалног, овај филм је играоница за нас, велику децу. Постмодернистичке филозофске теорије Дерида, Фукоа и Бодријара, говоре о стварности као опречној конструкцији, испровоцираној од стране људи и када је филм у питању, отварају се бројне полемике о феномену “уобичајеног и реалног” на филмском платну. Прича је конструисана из мноштва мањих и већих канала са запањујућим бројем симбола, који се читају са великом пажњом. Неке од њих, доживљавамо најпре емоционално, а затим их рационализујемо. Тако се успоставља критички баланс. Из свих тих токова мисли и тумачења значења, можемо извести судове о употреби мотива духа и коже, маске, љубави (са бројних аспеката), болести, освете и песме, као емотивног окидача. Сваки Алмодоваров редитељски поступак има покриће. Он са лакоћом барата и занатским и идејним, на свим нивоима. “Кожа у којој живим” нема заједничких везивних тачака са мелодрамом његових осталих филмова, па чак нема ни назнаке, а још мање ону иронију кемпа, коју смо навикли да видимо код њега, а чије постојање на већем нивоу савремени шпански теоретичари у потпуности негирају.

¹<http://www.jutarnji.hr/novi-film-pedra-almodovara---koza-u-kojoj-zivim---neobicna-veza-estetskog-kirurga-i-njegove-kreacije/987708/> (21.7.2015)

Један од најпознатијих шпанских критичара савременог филма, Јорди Коста, изузетно поштује Алмодоваров рад и мишљења је да “коктел жанрова” у овом филму није одјек постмодернистичких тежњи да се нешто наметне као актуелно по сваку цену, већ је продукт сасвим природног дисања намахтаних елемената и токова делања.

Одлика Алмодоварове режије је и отварање филма занимљивим детаљима, али су и у самој причи, ти детаљи изузетно важни, естетски и функционално. Иначе, овај филм је својеврсни омаж уметности и уметницима, што вешто, зналачко око, не може да не примети. Вера (Елена Анаја), проводи сате у соби, медитирајући и креирајући разне артефакте. Наиме, у почетним њеним кадровима она прави скулптуре од глине по узору на дела Луизе Буржоа, познате скулпторке. Сече комадиће од тканина које им облачи у духу Пикасових фасета, као што то чини младић у бутику, непосредно пред отмицу. Ту је и књига Алис Манро, коју јој Марилија доноси са доручком. Сценографија је у духу Алмодоварове естетике. Сlike на зидовима су класични, али и апстрактни актови раскошног колорита, а дела су различитих уметника, од Тицијана, па до Гиљерма Переза Виљалте. Сценограф је чувени Висенте Дијаз, а костимограф – Пако Делгадо. Беспрекоран је и избор костима, који на нивоу симбола и кључних елемената приче, игра значајну улогу. Он је штит природне и вештачке коже, али и средство постизања естетских варијација, конкретне професионалне детерминације и сјајно одражава дух Алмодоварових ликова.

Када су у питању Алмодоварови филмови, музика игра значајну улогу. Композитор који његовим филмовима увек да “посебне ноте” је Алберто Иглесијас. Он се и овога пута, показао као маестралан уметник. “Мали цвет” је композиција којом се, преко детаља инструмента, отвара сцена на забави. Баланс је постигнут у хармонији и атмосфери. Пажњу привлачи и композиција са доминантном употребом виолине која голица нерве снагом великих дела Никола Паганинија. Позната шпанска певачица Конча Буика изводи песму „Por el amor de amar” на забави, која Норму (Бланка Суарез) враћа у тренутак из прошлости који је кључ њене душевне патње. Док је певала ту песму, њена мајка је извршила самоубиство.

Та композиција савршено интонира чворно место. У њој се утапа сва комплексност љубави и битисања. Није ни чудо, зашто је редитељ одабрао баш ту композицију. Језик који Алмодовар користи у комуникацији са својим блиским сарадницима, јединствен је у погледу стварања дела. Текст ове песме, са сигурношћу дочарава атмосферу која карактерише унутрашњи свет лика, грађеног по мери психолога и генија, какав редитељ мора бити.

Да би боље разумели филмску истину, која може бити и наша лична, важно је разумети и текст песме која је коришћена. А ова, једна је од оних која се мора запамтити.

“Желим сунчеву светлост, такође желим плаветнило неба у мору, желим више бескраја, да се неке ствари никада не би завршиле. Као цвет који се радује новом цвету који се рађа, данас се моја сенка распада као ветар. Ко жели да ме воли, волеће и оно најгоре у мени, са жаром. Срце света пева у мом срцу, моја стопала непрекидно плешу, откад те нема, све је славље и сви болови су нестали. Желим да волим. Такође, желим да будем светлост која љуби цвет. Желим да волим. Бићу цвет који се даје само са страшћу.”

Саша Маркуш се у својој другој књизи “Пародија у постмодерном филму” бавила визуелним језиком и стиловима као конструкцијама које су самосталне или потпорни елементи. Она наводи да је визуелни језик у филму “Кожа у којој живим” постомодернистичка мешавина дискурзивних садржаја и стилова. Изражајни елементи типични за савремени филм, овде нису толико примењивани, па и када тумачимо оно “свакодневно” у филму, немамо кадрове који дуго трају, у том смислу.

Она истиче занимљивост флешбек секвенци које Алмодовар користи, а нарочито оне дирљиве и пажљиво разрађене секвенце које илуструје причу о Вери и начину на који је она дошла у собу у којој смо је и упознали на самом почетку филма. Она је заточена, посматрана, у процесу метаморфозе, контемплира, медитира, пише по зиду, ствара. Феномен самоће у процесу промене, присутан је. Ми Веру најчешће видимо као смирену, упркос ситуацији у којој се налази. Од заступника филозофије бунтовног, она постаје “тиха вода која брег рони”.

Алмодоварове филмове нужно је гледати више пута због прерушених симбола и нечега што зовемо “космичка правда”. Када упознајемо Висентеа, видимо да му се допада Кристина, али она воли жене. Иако не са интенцијом, он пролази кроз процес метаморфозе у жену. У последњим кадровима филма, видимо како он/она убија Роберта и Марилију, бежи и враћа се у мајчин бутик. Кристина је још увек тамо. Алмодовар, крајње мудро, оставља простор за наша лична размаштавања у виду специфично отвореног краја. Ми не знамо да ли ће сада, када је Вера, Висенте бити са Кристином, нити чак да ли му се и даље допада, али нас не спречава својим редитељским ставом да размишљамо о томе, напротив. “Кожа у којој живим” је несумњиво филм посебног квалитета, са завидном психолошко-естетском и продукцијом снагом.

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*МЕТАФИЗИЧКА ВРТОГЛАВИЦА ПРЕД
ТАЈНОМ ЛЕПОТЕ СЛИКАРА ВЛАДИМИРА ДУЊИЋА*

Универзум ликовне уметности је толико сложен да га обичан посматрач може поредити са оном чувеном библијском метафором о „загонетки у огледалу“. Мој други разговор са уметником Владимиром Дуњићем (Чачак, 1957) првим добитником недавно додељене награде „Момо Капор“ који се, по оцени критичара, током три деценије „потврдио као аутентични уметник у српском сликарству“ започињем на истом месту, у његовом лепом атељеу у улици Јурија Гагарина, на Новом Београду, најновијом вешћу да је слика Леонарда да Винчија „Христ Спаситељ“ управо продата за 450 милиона долара.

Питам Дуњића како он као сликар реагује на ово дело славног мајстора који и после пет векова изазива дивљење и недоумице?

– Тешко је Леонада анализирати, људи су фасцинирани ценом слике, рекао бих да је продато његово име, и свака друга његова слика достигла би ту цену.

Подсећам Дуњића да уметници ренесансе мењају однос према средњовековном црквеном предању, да њихов мецена, Јулије Други, руши базилику цара Константина посвећену Светом Петру, што ми никад неће бити јасно, да би саградио своју, већу катедралу, да није било лако ни уметницима да испуне захтеве Јулија Страшног.

Владимир Дуњић налази праву реч којом означава промену која је настала са ренесансом: *заокрет*.

То је време велике промене курса, погледа на свет, религију, уметност. За разлику од православља које чува средњовековни поглед на Бога и божанско, икона се ради према строгим канонским правилима, у западној Европи долази до раскида са хришћанским уметничким изразом. Нашем сликару кажем – саблазан: овај мало познати Леонардов Христ делује андрогино, познато је да је 1476. сликар био јавно оптужен за хомосексуализам, што је тада била јерес

у цркви. На грудима Леонардов Христ има обрнут плави троугао, опточен браон бојом, мистични принцип, симбол стварности иза ума.

– Можда хомосексуализам јесте било анатемисан у цркви, али није толико у народу, те оптужбе је пресекао Лоренцо Величанствени, рекао бих да је то време у том смислу било далеко толерантније него ово данашње. У крајњој линији та промена правца се може посматрати и као заокрет према човеку, његовом односу према свету, свемиру. Слика Бога се замењује сликом човека. Ренесанса је и време великих научних открића.

Леонардо то ново време најављује. Мислим да на овој слици Леонардо не слика Христа већ себе. Слика аутопортрет и кад слика Мона Лизу. То кажем као сликар овог времена где су такве ствари престале да буду дилема. Погледајте слике мојих четрнаест портрета, маски? Сликајући све те маске по мало сам сликао и самог себе. Не скривање, претварање, већ у смислу да ја могу бити било ко.

Реагујем: нема два писца „Злочина и казне“, два сликара „Тајне вечере“ у цркви Санта Марија дела Грација у Милану ни два Шекспира. Невидљива суштина бића се не мења.

– Наравно. Сликати Христа као себе чини се сасвим blasfемично, али у суштини није. Ради се о другачијем приступу уметности. Можда ослобађајућем.

Свако доживљава божанско на свој начин, кажем, али би без обзира на супротно поимање апсолута, и једни и други би могли потписати Леонардове речи: „Ако види лепоту свемира, око посматрача може да живи задовољно у људском затвору“.

Очаран овом мишљу великог сликара Дуњић кликне.

– Ето вам мојих маски, далеко од тога да се поистовећујем са Леонардом! Објаснио бих то потребом да сликам мачке, заљубљено гледајући у тај свет. Кад уметник наслика животињу осећа се као канибал, она постаје део њега, као што то постаје и доживљај природе.

2.

Дуњић ме подсети на то што ми је рекао пре седам година – да своје осећање света и уметности повезује са сфингом и тајном. Портретише жене и мачке, а мачка је египатски симбол Сета, тајне. И мој пријатељ Цветко Лаиновић, кажем, није могао, да замисли живот без свог црног угнутог мачка. Лубарда би о томе рекао: „Уметност је само симбол и ништа друго“.

Говоримо о симболизму коме на извештан начин припада и Дуњић, а поред нас у фотељи лежи уметников пас Еди, који ме је освојио на први поглед, и који, додајем, такође може бити и симбол?

– Често ме људи питају зашто сликам мачке, а имам пса? Мени је то потпуно свеједно, могу да сликам пауна или неку другу животињу. За мачке смо моја жена Марија и ја везани још од времена студија када је десет мачака живело са нама у кући. Излазиле су и улазиле у нашу собу, хранили смо их, било је супер!

– Значи да сте добро упознали карактер мачака?

– Одлично познајем мачке.

Смејем се а Владимир одједном устаје са столице, одлази до библиотеке и отвара преда мном добро опремљену енглеску књигу у којој се, поред највећих европских сликара, обожавалаца мачака, међу којима је и Леонардо, налази и његова слика жене са мачором на грудима.

Да ли је црни мачор симбол тамне стране модерне уметности? Ту је и чувена Балтусова слика „Краљ мачака“, са мачком који се умиљато чеше о његове панталоне боје жутог песка.

Сваку похвалу заслужује ова енглеска књига, и прелиставајући је питам Дуњића о разлици између Балтусовог шареног и мачака на многим његовим сликама? Показујем као „Теетет“ подозрење према уметниковој жељи да све оно што је супротно учини једним, слици мачке црне главе и белог тела, која ни мало не личи на наше домаће мачке што нису украс већ знају да тамане мишеве. Грли је жена са љубичастим очима. На белини мачијег тела женина рука са љубичастим ноктима.

Да ли постоје такве мачке или су оне плод уметничке имажинације?

– Постоје, тврди Дуњић, објашњава да слика такве сијамске мачке и наставља:

– Нити би слика била добра нити би мачка била симбол да не полазим од те двострукости људске природе. На слици „Укротитељ“ показујем да је немогуће држати мачку на повоцу.

Одговарам: ни смрт се не може држати на повоцу.

Мачка је у хришћанској традицији симбол те тамне слутње, а у Египту је симбол заштите рогате богиње месеца.

– То је оно што је код симбола најлепше јер може да симболише две потпуно супротне ствари. Моја мачка је у односу са човеком истовремено и умиљата и неукротива. Мачка и њен укротитељ имају сличан ужагрени поглед. Асоцира ме на јунака једне приче Александра Грина.

– А да ли су сви симболисти помало дивљи као сијамске мачке? Слушајте како Бодлер, пева у „Les chats“: „Страсно заљубљени

и строги научници / воле подједнако у свом зрелом добу, / мачке моћне и благе, понос куће... Ереб (бог подземља и пакла прим. Ј. Р.) би их узео за своје посмртне хате“. Мачије очи га подсећају на месечеве мене које шаљу своје искре звездама.

– *Симболизам је реакција на реализам. Заћох у шуму симбола,* одговара Владимир.

Реч „шума“ је такође симбол, то више није појам, него елеменат разлике, истичем.

Владимир се задржава у оквиру спољашње спекулације о тајни, каже:

– *За мене је шума симбол тајне. Свега што је на неки начин сенка, сеновито, тамно.*

3.

Наводим Владимиру примере из књижевности: Јован Дучић, један од наших највећих песника, нешто о тајни запажа, кад пише: „Зашто ноћас тако шуме јабланови, / Тако страсно, чудно? Зашто тако шуме?“

Поред свих похвала поезији симболиста, којима и сам припада („Слушам у мирној љубичастој ноћи / где шуме звезде) он доцније критички пише: „симболизам није нов духовни покрет, колико један нов манир“. Боја тајне је и за Црњанског љубичаста. Боја пустиње. Мени се свидео, рекох Дуњићу, његов Фибоначи, јер води до перспективе, Архимеда, кога нису занимали ратови него кругови, и ми ни данас не схватамо зашто је убијен, као што не знамо зашто је Платон истерао песнике и уметнике из идеалне државе? Да ли могу бити варалице читалаца и посматрача?

– *Може и тако да се посматра тајна односа између живота и уметничког стварања. Многи писци и уметници, глумци, воле да се уплићу у питања политике, економије, расправе о тајним заверама као да морају да буду прваци у свим категоријама, а онда се открива сва гротескност њиховог незнања. И Фибоначи је био један од великих математичара. Познат је Фибоначијев низ који је основа Златног пресека 1:61. Кад се визуелно, геометријски представи добија се слика спирале, галаксије. Оно што је мене импресионирао је легенда како је Фибоначи дошао до свог сазнања. Мислим да је важно нешто што нам говори интуиција.*

Дуњић је међу српским сликарима препознатљив по својој слици „Еуридика“. Мени је интересантно да сазнам како је дошао на идеју да на јединствен начин прикажете Еуридику са хаћином од лептира, кад знамо да тема Орфеја и Еуридикe инспирише многе писце и уметнике од античких времена до Рилкеа, песника „Сонета Орфеју“.

– Не знам да ли је ико пре вас на такав начин обрађивао тему Еуридике?

– Вероватно није. Љуба Поповић је желео да направи омаж сликару Густаву Мороу и позвао је десетак наших сликара да припреме своје радове за ту изложбу. Мучио сам се размишљајући шта бих ја то могао да насликам. Мороова слика Еуридике ми није била најбољи пример његовог мистичног еротизма. Пре тога сам направио један „вео са лептирима“, то је била једина моја слика са тим инсектима и сматрао сам да не треба даље експлоатисати ту тему. Онда ме је Марија у једном тренутку запитала „Зашто не направиш једну велику слику целе фигуре са лептирима?“ Ја сам одједном имао јасну идеју шта хоћу да направим, а онда сам почео да размишљам о композицији. Прву слику сам урадио и бацио јер нисам био задовољан. Онда сам почео другу слику и схватио да треба да је насликам из ваздушне перспективе. Лептири на њој, посматрани из далека, изгледају као цветови, али кад се приближите видите да на Еуридици делују монструозно. Орфеј се окреће, а није смео да се окрене изводећи Еуридику из Хада. Желео сам да је насликам у том тренутку док она лежи на граници између живота и смрти.

– Безброј пута сам се враћала причи о прекрасној Еуридици као романтичном миту, данас долазим на помисао да се Орфеј, који је својом песмом чинио да трепере звезде, играју животиње и биљке, освртом жртвовао Еуридику, рекох сликару јеретичку мисао, јер се мит данас тумачи и као одјек древних сукоба цивилизација. Можда је Орфеј на тај начин спознао самог себе, као што је то у Делфима, некадашњем Гејином светилишту, тражио његов отац Аполон?!

Владимир ме пажљиво саслуша и одговори:

– А ја бих рекао да Орфеј не може да се одупре судбини која нам је унапред зацртана. Грчка митологија садржи једну црту меланхолије, јер је схвата човека као барку у олуји, немоћног да се одупре судбини, тако да и прича о Еуридици и божанском певачу остаје једна неостварена љубавна прича. Већина сликара које је Љуба Поповић позвао у Ваљево насликали су нешто што је повезано са Густавом Мороом, сликаром који има ту мрачну слику Еуридике. На мојој слици лептир је већ земља. Чинило ми се да је можда требало да је насликам другачије, живљу, али кад сам слику завршио престао сам да се бавим тумачењима ове приче, остављајући сваком да је доживљава на свој начин. Најлепше у уметности је читање из интуиције јер ништа није једнозначно.

Радознала сам где су неке уметникове слике које сам запазила на изложбама?

– Продате! Уметник мора од нечега и да живи. Доста времена сам се бавио симболичким ликовима и у једном тренутку осетио сам да треба да радим нешто друго, да слика не изгуби смисао, осетио

потребу да се вратим људском лицу, да преиспитам оно што сам претходно радио.

Откривам да је то Дуњићева нова уметничка фаза по сликама за које су му као модели послужиле жена и ћерке. Видим их леже на трави велике цветне ливаде, ако би ветар дунуо у то паперје маслачка око њих, поље би се забелело. Каже: „Понашале су се као модели, па шта испадне“.

Једна од најлепших слика из овог циклуса који је назвао „Вртоглавице“ налази се у Скупштини Србије. И бледолика „Еуридика“, са подигнутим рукама, спуштених капака, која је лепотом изазивала Офејеву вртоглавицу припада овом серијалу. Сликара као да је у ваздуху, на плафону, доживљава вртоглавицу гледајући са висине, доле, себе и бића која воли.

Дали, Бејкон, Шејка су узорни Владимира Дуњића.

Прича да је обожавао Шејку док је био млад, „врло енигматичну и чудну појаву у нашој култури“. Разумљиво ми је то јер је Шејка био и уметник и мислилац широких интересовања. А онда га је у једном тренутку „мало превазишао“, окренувши се Балтусу, кога сматра „Пикасом модерног времена“. „Слика божанско“.

Кажем Дуњићу да сам гледала један француски документарни филм о Балтусу из кога сам сазнала да је овај сликар волео да за моделе бира лепе жене и знао да на својим сликама представи њихову рефињену унутрашњу и спољашњу лепоту.

– *Потврђују то и Балтусове белешке о сликарству које је објавио „Градац“, примећује Дуњић. Преузимао је неке идеје од старих мајстора као што је Пјеро дела Франческа, сликара који је знао за перспективу.*

– Мени се од Пјерових слика највише свиђа његово мистично „Васкрсење Христа“, са белом подигнутом заставом, браон крстом, док апостоли спавају.

– *Ја бих изабрао „Христово крштење“ и изванредне пејсаже.*

Многе портрете сместио је Владимир Дуњић у дрвене, мање црне кутије. На једној је насликао насмејаног Цона Кенедија и његове убице, такође насмејане, Хари Освалда и Џека Рубија, на другој, њихова лица из периода дечаштва.

– Вели: „Онда се црна кутија затвори, а трагедија постаје историја“.

4.

Целог живота је, прича затим мој сабеседник, сликао осећање тескобе због немогућности да оствари истинит додир са другим људима.

Овом темом се бавио у циклусу „Прокрусовог архива“ који сам ја прекрстила у „Прокрустов злочин“.

Ту су Лењин, Бредли Менинг, осуђен на тридесет пет година затора због одавања података Асанжу. Владимир је поклонио, рече, РТС шест Гадафијевих портрета, у часу његовог бруталног линча, пред камерама целог света, које је насликао као учесник колоније РТС, спаковао их у белу кутију, али му их је моја некадашња кућа вратила.

Толико језиво изгледају да ми је потпуно разумљиво што су враћени аутору.

У погледу на свет Владимира Дуњића, Франц Кафка, писац који симболима и алегоријама човека европског тла опомиње да дубље размишља о свом опстанку, има истакнуто место. Кафка је јунака своје приче, Грегора Самсу, претворио у кукца, а Дуњић га претвара у зрикавца.

– То није исто, рекох.

– Није, рече Дуњић.

Гледајући портрет тужног Кафкног јунака поред бројних зрикаваца питам уметника да ли зна за оно место код Платона где је по легенди Бог Грке за казну претворио у зрикавце јер нису чували свој род?

– *И Лоренцо Величанствени, син банкара, моћни владар Фиренце, говорио је највећим сликарима ренесансе који су били на његовом двору да „ником није сигурно сутра“. Леонардо, син кавгације, умро је далеко од Фиренце, али његов „Христ Спаситељ“ показује да за посвећене постоји „сутра“.*

Ранко РИСОЈЕВИЋ

СЕЋАЊЕ НА ВЕЧНОСТ

(Никола Страјнић: *Песме једне године*, Задужбина „Петар Кочић“,
Бањалука – Београд, 2016)

Наши су дани закоровили вечност

Никола Страјнић,
(*Прсти срца којима бојиш крила лептирова*)

Пјесник је првосвештеник ријечи. Сваки пут кад се дохвати пера, он једино зна да мора служити богу ријечи. Заборавивши све оно што је до тог тренутка знао. Још сведеније казано, он је митска преља што из невидљивог повјесма, сачињеног од ријечи и знања покупљеног што рођењем што касније, дакле, он је преља која извлачи своју нит знајући да она није само његова, него стиже као порука вишњег ума. Он је посредник, сасвим посебан, рођењем одабран. Рекло би се да од њега самог и његовог труда не зависи много у тој нити. Такав је и пјесник о чијој збирци желим да говорим, тачније још да с њом разговарам, да јој се помало и удварам како би ми открила сву своју љепоту. Она то свакако има и сав мој труд заслужује. Стога, ово и није уобичајен приказ, него продужетак неких стихова и пјесама у мени, читаоцу магијом тог несхватљивог уплитања божанства у наш живот.

Преда мном је збирка пјесама које се настављају једна на другу, као у поеми, укрштају двије теме, вријеме и сан, додајући вјечност као несхватљиву основу тог ткања. То настављање није једносмјерно и прогресивно, ту се пјесничке слике-мисли враћају, да још мало погледају оно раније, што је само споменуто а сада би требало да му се још нешто дода, мало анђеоских крила лептира и дах јутра које не смије да поништи снове.

Једна година, људског живота, је све вријеме које је довољно да се проживи вјечност. Јер је у сваком тренутку распрострањено. Као једна од димензија, али и само за себе. Његово трајање постоји само

за човјека, чак и кроз апстракцију која наводи еоне и еоне прије нас. Суштина је у томе да прије нас нема ничега. Свијет почиње са нама и с нама ће отићи у Нигдину.

Годови вјечности значе милост коју пјесник осјећа према свијету. Обраћајући се себи у другом лицу јединине, себи чије биће пјева, говори једину истину до које може и жели да дође:

*Јер ти претвараш у звезду камен
снег је језик љубави небеса
ветру си свегао руке које руше –
он сад лелуја косом пуном цвећа
анђела који на космичкој лири
свира тишину*

Рекло би се да је то све. На сву срећу није, јер је потреба пјесничка да говори даље. Пјесник се сјећа. Чега? Вјечности. Као Рембо. То је ухваћена вјечност, кад се умије да види, да се осјети у неком одбљеску, али понајвише и понајбоље у тој најави *будућих стабала у цвету*.

Тако се стиже до *СЕЋАЊА И СНА*. С ове или оне стране стварности? Јер стварност је нешто што не постоји. Стиже се, и одмах измиче, пошто ђурнос тако хоће. Пјесник се смјестио на сам руб сна, одакле види, или тачне, осјећа обје стране. Ту може да га посјећује само биће вјечности Ти што не постојиш и у којој је смрт у живот удомљена. Ванредно! Ту пјесник наставља пјев Костићеве Плетисанке, али и Рилкеових елeгија, којима је посветио једну своју једнако надахнуту књигу.

Анђели су ближе јави него сну је први стих пјесме *ОБЛАК НАДЕ КОЈИ СЕ СЕЛИ У СВЕТИШИНУ*. Да, овјде сама питања траже и налазе одговоре, који су само нова питања. Светишина је храм. Другачије не може. Али онај рилкеовски храм, у природи, гдје он осјећа-види олтар у сваком жбуну. Једно на таквим мјестима могу да се јављају анђели који нису страшни. То је мјесто у које ће се сабрати све, смањујући се не мијењајући своја својства. Светишина!

Тај стални унутрашњи разговор душе са драгим пјесницима и њиховим пјесамма наставља се најављујући *Звоно што нас опомиње са „Час је“*, ријечима које пјесник шаље самом Светворцу – *Нeг es ist Zeit*. Тако се једино службује само ако се ступи у *радосну баштину нашег сна*. Јер *Вечност света је у тренутку кад се његове латице отворе у башти*. Да, ту се постиже пунина, сврховитост, суштина постојања.

А шта си ти ту? Ти који пишеш, ти који читаш, ти коме се ријечи обраћају јер су њему намијењене. *Жеђ која се венчава са тишином или си се претворио у песму жеђи која се венчава са тишином?* У чему је разлика? Наравно, у активизму. Сама жеђ је осјећај и потреба, док је пјесма жеђи савршено створена метафора.

Да би се бродило треба бити неко други, неовдашњи, *Бешимна подморница снова*. Овдје је и упутство како њоме бродити, јер она мора имати *весла од ћутње и речи*. Густа је ово метафорика, али свака се ријеч наслања на другу симбиозом сна, и тако јој се мора и прилазити ако се жели докучити смисао. Она јесте смисао и изван ње нема другог смисла – филозофија ту не користи.

Поступак се повремено чини надреалистичким, али није, унутрашња кохезија постиже се великим искуством. Ту станује вјечност, која је сва стала у један тренутак. Ту се мудрост ствара као оно мало воде из суве дреновине, да би потом *зарасла у бесаницу*. Кроз ту бесаницу то унутрашње пјесниково осјећање обасјано је *светлом таме*. То је темељна потреба да се душа изокрене, да се таква изнесе пред свијет, али само кратко, у одређени трен, и више никако. Напросто немогуће је стално гледање *свезнања чудеснога*. То се не би могло издржати. Попут пољског пјесника Збигњева Бјењковског, он успоставља нове односе близине и даљине:

*Ти си толико далеко од свега
да се чини да си ми на длану
толико си близу мојој крви
да ти је било у трептају звезда*

Све је то виђено у мудрости сна, јавља га *зауларити* и показати онако како се прима у овом свима видљивом свијету. Ако се пјеснички свијет уопште може посматрати без сновиђења. Само тако видимо и овај свијет као чудо. Све што цвјета, све што зри и потом мре, само се назире у сну што полако прелази у јаву. Како их учврстити, како да трају баш тако крхки? Као Лагерквистов *Вјечни смијешак*? Упутство је у три кратка стиха:

*остени снове
озелени сумњу
одглади очи од хлеба свезнања –*

да би пјесник у овој изврсној пјесми поентирао завршном терцином:

*О сузо трена одбљеску нигдине
сачувај отменост једне боре смешка
која те сажима у тишину*

Свака је пјесма истовремено и кретање и уставом сна начињено језерце ноћи. Ноћ је чаробно вријеме пјесниково. Ноћ и сан су у сталном спорењу, али и савезништву. Само она, ноћ изнутра освијетљена, безгласно говори о вјечности.

*И сваки час је грам вечности
кап ноћи вреди вруктак светла*

Повезујући поетски сан, кућу, грлату ватру на згариштима, пјесник ствара своју малу вјечност. Оно што истовремено истиче, као вруктак, и *садашњост која клија*. Јесам ли ја, читалац ових стихова што траже дијалог, чије се метафоре отварају као невидљива врата сна и времена, у њиховом процјепу постављена као у светој књизи, сасвим уска, кроз која не улази свако. Треба свијет погледати другачијим погледом, придјевима ставити напријед не, па ћемо бар понекад задрхтати.

Довољан је трен, да би из њега ријеч исцвјетала, уз упутство *ћутња је прареч речи*, последице чега би се могло:

*О испловити без циља
бити отменост крезих жеља
замонашити уздисаје*

Сав поетски свијет сачињен је од срећних тренутака у којима је могуће све, па ће и *медна кап тишине / надгрмети прасак грома*. То је жуђена тишина, испуњена смислом чекања и ослушкивања. Обично ће све значајно да се деси у *твоме сну / твојем крчагу самоће*. Јер, не сумњај у то што ти се говори да су дани у *раљама Ништа*. Твоје трагање, хтио не хтио, иде само према сну. За тебе је, јер си предан читалац, као и за пјесника који је преносник, медијум, она добро угођена рилкеовска струна на инструменту званом душа, једина истинска стварност – *стварност снова*. Зашто истинска? Зато што је она једино дјелатна у овим рубним случајевима. Оксиморонским, посвуда, гдје *само занемело прогавара*, а анђеоло, што се одомаћио у свијету пјесниковог свебића, тај анђеоло успијева да *одмлађује крило једне пахуље снега и засењује вечност*. Тако се кроз сан отимаш времену, осјећаш вјечност која је у сваком трену способна да створи нови свијет, сасвим супротан свијету свакодневице, свијету тзв. реалности. До њега се прије стиже стваралачком ћутњом, иза које мисао иде *насупротив*, како је код нас преведен наслов познате књиге француског провокативног писца Уисманса.

Пјесник Страјнић пише:

*Осоколи језик ћутњом
нигдином душу
срце сузом –*

да би стигао тамо гдје пљуште (звезде) / низ обронак вечности твог сна.

Поетска мисао стално иде супротним смјером свакодневне логике, коју пјесник напросто заобилази, тако да је и наслов једног циклуса *ШТО ТЕ РАЗОКОВЉУЈЕ ОД НЕСТАЛНОСТИ*. То је

удаљавање од тзв. здраворазумског а прихватање сновидног свијета, што је *плављи од неба санији од сна*. Како су то само смјела, готово дрска продирања у несазнајно, често и преметафорично, тако да постаје и прехерметично. Али кад се усредсредимо на те метафоре, препуне необичних поређења, стижемо до себе, откривамо своје снове који *позобају* стварност, *оно што престари сели се у песму*. Ту се тек дешавају чуда, гдје *дан је нота вечности, а километар се милиметром мери*. Ту се упорност исплати, стиже се до невиђеног и непознатог *вишњика*,

*који одрођује ноћ од њене таме
године од седих
и лед од хладноће.*

Тешко је то и именовати познатим ријечима, јер *сан је оповргао у сну себе сама*. Зато му пјесник наређује *Буди гром што размнажа тишину и главоломно из ништани ништа што не ништи*. Да, не поништити Ништа, али не вјеровати да је Ништа ништа. Само тако ће се спасити жеље, оно, дакле, што се сматра и добрим и лошим. Јер све креће од жеље. Када је нема, нема ни постојања. Поготово у времену, кад *Шапат је лета на седилама*. Може ли се поново чути *танки сопран љубичице да продре у зидине самоће*. Мора да постоји тај глас што разбија вријеме, показује вјечност и непролазност, бар нечега у нама, у *оку ону ситну жеравицу гдје шума вечности беласа*. Да ли је то *нигдина* што се проткива кроз многе пјесме ове збирке? Да, *нигдина* је вјероватно крај, мјесто гдје не постоји ништа, па ни поезија.

Шта се дешава с човјеком у времену? Човјеком који је, можда, пјесник. Да ли се повукао у кулу од слонове кости као кинески мудрац? Све је видио, све доживио, сада је сам у својој вјечности из које поништава пролазност и ништавност. Нема *ишчезнућа*. Постоји вјера да *између сна и неба... бди једно анђеоско крило... Што те разотковљује од несталности*.

Ја овдје разговарам с једним самосвојним свијетом чије принципе полако откривам. Они нису до краја јасни ни самом творцу, условно речено пјеснику. Тај свијет има своје аксиоме, своје дефиниције, своје теореме. Математички језик је неумољив, он не допушта недореченост. А читаоцу ненавиклом на загонетност свијета који је пред њим, таквом читаоцу углавном већина измиче па му се чини да та недореченост постоји. У чему? Гдје? Што се више примичемо крају, ми читаоци, осјећамо дах смрти, суочавање с њом као с крајем неког времена. У чему? У свему? Нарочито у сну о вјечности.

Тишина је сестра смрти

...

Вечност је само сланик наде

...
*Па ипак вечност је у даху
у капи сунца
у зрну смеха
и на крају, као темељ овог аутентичног свијета
У оном млину твојих жена
у ком се брашни светлост сна*

Као што је тумачио Фројд са својом сабраћом, жеља је темељ сна. Само што се она јавља у загонеткама и параболома. Па лутамо њеним шикарама и прашумама, понављајући вјечне заблуде и ријетко налазећи она обећана *уска врата*. Само код оног који успије да прође кроз та врата *бол свлачи црнину* и он гледа *беле ливаде тишине* и јелисејска поља вјечности.

Година вјечности приводи се крају. Али апсолутног краја нема, као што нема ни почетка. Крила анђеоска увијек су ту, јер *Вечност се склупчала у трен*, а крајње сазнање утискује се у заустављени сан

*И нестајући
обнавља се.*

Управо кроз тај ритуал, једном одигран у свачијем животу успоставља се *прадревно стење Постојања*. Зато и нема краја. Зато је све само трен вјечности, а вјечност се распрострла кроз све твоје тренутке. Она је увијек била ту. Јадна утјеха је да

*Када позоба наше дане
анђео утисне име наше
на подлактицу свога сна.*

Ова пјесничка збирка, несвакидашња у сваком погледу, обogaћена је непјесничким гласом младе Луне Градиншћак која је написала четири писма на маргинама пјесама које је професор Никола Страјнић слао својим студентима и пријатељима а они му одговарали својим асоцијативним реченицама. Луна је филозофски образована, и сасвим природно, ослања се на филозофе и теоретичаре књижевности али и пјеснике. Њене су реченице о неким стиховима ових пјесама изузетне. То осјећање времена, пролазности и вјечности је несвакидашње. Али и Лунина скромност. На крају преписке она додаје: *Ја ипак у свему овоме о чему пишемо, видим антику, старине, неизбрисиве вредности*. Да, Луно, ово и јесу неизбрисиве вредности.

Давид КЕЦМАН ДАКО

ЖАРОМ ОД ЗВЕЗДАНОГ ПРАХА

(Верољуб Вукашиновић: *Свети жар*, Графомарк, Лакташи, 2015)

Близу свим својим лирским коренима, науку што је од давнина, свим извориштима, а надасве оном што се у његовој речи прима на начин како се удише зрак и пију капљице меда из трмки властитог пчелињака, од предака наслеђеног и очевим погледом научен да с пчелом, без страха, о свему што је вечни бруј, оком, једва чујним шапатам о свему што одгонета једино с њом тајан и кајан збори, песник Верољуб Вукашиновић (1959. у Доњем Дубичу, код Трстеника) и сâм је у тишини завичајног, моравско-љубостињског мира израстао у лирика самосвојног печата, „потписника“ дела што је од мелемног лирског бисерја какво настаје у духовном сродству са светлосним бићима, попут оних што су попут њега, бића из пчелињег роја, тамо где се једино бистрином и упорношћу, отпорношћу на сва ледена доба увек изнова успоставља и траје, над вечношћу бдије „небески ред“. И доиста, ако (и) чему овај лирик од готово монашке привржености песми, што је сва од молитвеног склада и од тишине, са непрестаним осећањем зебње услед тежине греха, ал’ оног греха у мисли, греха који би тек да се догоди, ако и чему без остатка припада, тада је то онај песников молитвени трен, трен за вечност. Трен за реч коју у светлој срми словенској, све кап по кап, или све нит по нит, слива, везе, збира, у песму своју с нежношћу и мудрошћу, али и брижљиво, вешто, ал’ увек и са опрезношћу, уграђује, нежним ткањем слива/уплиће у само своје љубостињско повесмо, то повесмо што је од пчелињег ума.

По властитом избору и са логичним разлогом, са непосредним узрочником који се показује смисаоним, јер и ранијим поетским делом је потврђен, а књигом „Свети жар“, што је од сабраног лирског мноштва у чвршћу једини сад сливено, тако (и толико) обелодањен, наглашен управо тим метафоричким насловом са акцентом на речи *жар*, у први план је стављен као знак/кључ за све проходе у његов поетски свет. Новим избором у једну књигу све је у целину сабрано

тако као да јој ништа није претходило. Њоме је Верољуб Вукашиновић, по овенчању врхунским признањима и наградама за поезију (Милан Ракић, Печат вароши сремскокарловачке, Јефимијин вез, Србољуб Митић, Кондир косовске девојке, Кочићево перо, Змај огњени Вук, Бранко Ћопић, Петровдански вијенац...) узрастао до своје, можда, и зенитне тачке, до међашке књиге изванредно одабраног имена „Свети жар“.

Књига је то одабраних и мноштву придодатих тек десетак нових песама, а сачињена регруписавањем из претходних самосталних збирки и песничких избора овог аутора. Подељена је у шест поетских кругова које пажљивим критичким сагледавањем доживљавамо и као аутокритичко предочавање оног најбољег, или оног до чега је овом песнику, након свега из трмки-кошница изврцаног, данас највише стало при осврту и одбиру лирских белутака /медних капи светлосног трага за собом. И све са идејом која је од трајности и коју најпре избором песама, а потом и пажљивим формирањем шест лирских кругова (у Настасијевића један је више) доследно остварује: да у сваком од тих поетских циклуса/заокружења тематизује свети жар „као жар са огњишта старе куће, жар молитве и тамјана, жар светих места и путовања, жар поетског надахнућа и песничке посвете, кроз укрштај са скраћеним и прекомпонованим обликом збирке песама „Изнад облака“ (2012), која је награђена „Петровданским вијенцем“ 2013. године. Песничке збирке с таквим мотивом, књиге таквог тематског избора с тежиштем на *светом жару*, у српском песништву кроз векове, све до Верољуба Вукашиновића и његовог у пчелињем брују трена (до)садашњег, не имасмо.

Избором песама п(р)оглед у сав тај простор оивичен светосавским живим златокругом, у дело саздано жаром који исијава из свих шест лирских кругова насловљених тако као да су свим сабраним, па само тематски раздељеним мноштвом истовремено и књиге у књизи, са „нужним“, одговарајућим насловима: *Стара кућа*, *Света места*, *Морам на Мораву*, *Мајчина душица*, *Мало стадо* и *Изнад облака*. Строгим самокритичким избором из властитог опуса, са тежиштем на појму *жар* који се управо овом књигом нескривено показује и као песников лични печат, заштитни знак, као оријентир и трајна мисаона преокупација, отклоњени су њему самом приметни недостаци, али су остале видљиве и све у процесу стварања и преображавања, током стваралачког зрења, неизбежне осцилације.

Остварењем „Светог жара“, наста и дубинско и смело (а још је рано за одговор на питање да ли је то и коначно) обимом и искристалисаним квалитетом изабраног, потпуније заокружење једног лирског концепта заснованог на класици, на традиционалној основи, махом у сонетној форми или другим облицима везаног стиха, писаног умешном и брижном руком.

Концептом коме је својствена доследност, како у погледу форме, тако и тематике, односно садржаја, поетског ткива, што

такође бива / настаје као одраз времена садашњег, остварена је и веома изражајна доследност вештина и прецизност Верољуба Вукашиновића у примени класичног лирског израза као свог, рекли бисмо и господског, племићког руха, а не пука употреба, примена класике као калупа, као манира. Лирски концепт остварен зналачком синтезом класике и модерности, без ризичног, а песнику оваквог и соја и кова, доиста и непотребног искорака на било коју страну. И надале је то непревазиђена форма, концепт близак нашем духу, словенском и хришћанском – светосавском осећању света, а у садејству са оним што је, (неминовно је то при синтези/прожимању старог и новог гласа), одраз и захтев времена садашњег. Тако настаје песма Верољуба Вукашиновића која је сва добра и *цела лепа* (термин Богдана Поповића), јер је сва од живог ткива, од лепоте таквог лирског ткања, мелемна, звучна, танана и питка... Песма која душом песника, тим жаром у себи светлосним, зрачи мудрошћу и топлином. Таквим жаром прожети су сви лирски-светлосни кругови на страницама књиге “Свети жар”.

У многим песмама, готово у свим лирским круговима на страницама ове књиге реч *жар*, или је ту, у песми, слово о нечему што је од сродног јој смисла и значења. Слово о оном што се *светиошћу* и *светлошћу* кроз све тамнине оврхунило и са трајним је значењем светионика/светилника наше вере, оне вере што је од искона и с којом дочекасмо и прихватисмо/примисмо Христа. Што је из наше историје удесима изровашене, са значењем свега оног што је све до трена садашњег и само из незгаслог жара, било видно ил’ невидно, чујно ил’ нечујно, макар да је испод вулканског пепела под каквим и Помпеја вечним сном снива, једнако и прошло и будуће, али значењем је, дејством заиста жâр. Жар и свето светлило што и при најгушћој, најнепрозирнијој тами, и у магли, и по мрклини, увек искри, што у најжешћој студи греје. Што нас изнутра открављује и теши нас у неспокоју. Што при туробном трену свежим дахом подјарује наду незгаслу, макар да је та *света искра у жару* који тиња где год да се задеси. Жар са напушеног огњишту, оног испод пепела по којем песник пише. Попут оног жара у студени којом је испуњена Вукашиновићава песма „Стара кућа“: „Зврји празно огњиште/ Око њега се/ Скупљају преци// Ја који угасих ватру/ Стојим над њим / Наднесен// Пишући нешто/ По пепелу“ (Стара кућа, 22).

Жар је, иначе, честа реч у свим тим песмама које се и доживљавају као најприснији ехо дубинског дослуха са звуцима из прапостојбине, тамо где је „*Праотац/ певао ватри/ Опчињен божјим/ Даром//*, да би открио, или песмом „само“ признао управо оно што је у самој сржи његовог личног печата којим је прожет, па с тога тако и насловљен избор за књигу „Свети жар“. Јер, казује песник: „*Праотац / Певао ватри / Опчињен божји / Даром // О ватри / И ја снатрим / Над запретеним / Жаром //*“ (О ватри, 21).

Ватра, отац, преци, дуб, руј, пчела и пчелињи бруј, праг, дрво, а надасве жар, најучесталије суречи у песмама Верољуба Вукашиновића. У њима, као и у речима из биљног, географског, из духовног света (и свести) српских земаља, најчешће при слову о православним светињама, из дослуха са оним у њима дознатим, свуда је свети жар. Путовања, боравци, тиховања, лирски записи при походима манастирима Љубостиња, Савина, Добрићево... Песме као одраз свега доживљеног путовањима по Херцеговини, Пивским пределом („са дна допиру давни звуци, / Чују се косци са ливада, / Епски чобани, митски вуци, / Чувају прасловнска стада.“), у светилиштима манастира Годачица и Дубрава, где му се шапатом обраћа монах Данило: „Ослушни себе, пронађи темељ, / И откопаћеш скривено благо“; у Петковици, („Благо онима који освану / И лице умију бистром водом. / Тешко онима који застану / И не пробуде се пред Господом“); у манастиру Милешева, где: „Над главом што је грумен / Пун земаљске грехоте / Анђео сав је румен / Од васкрсле лепоте // Из Милешеве смањен / Али анђелом снажен / Идем милошћу рањен / И мало преображен/*“); стварносним, али лирским ходочашћем по Русији, Темишваром, са Црњанским, Сремом, на Стражилову са Бранком Радичевићем, или путовањем по Банату, у Идвору са Пупином, у манастиру Жича („У песми сричем песму о Жичи, / Да не заборавим матерње итиво, / Вирус разара потку у причи / И ослабљује везивно ткиво / (...) Па и ја тражим знак благослова / У твоје имену седмобрата, / И жијсна твоја четири слова / Имену мом су потајна врата/*“; током ходочашћа на Косову, у манастиру Соколица, задужбини Бановић Страхиње, где песник с побожношћу стиже у августовском дивном дану и кад бива; „Са истањеном лирском пређом, / Свирач на одсвираној ноти, / Стојим пред Тобом, као међом. / Да ли ме има на Божјој коти? // Кадар ни стићи, ни утећи, / И препун светских сагрешења, / Не знам пред Тобом шта ћу рећи. / А знам да мост си до спасења/*“; у Мостару, на празник Мала госпојина 2008, опет до међе покидане пређе, песник је пред лицем Богомајке и при дослуху са песником Алексом Шантићем, горчина истине, једним треном два по тузи истоветна бола: „Овде где се збило претпразничко вече / У песничкој души, рука која руши / Срушила је свети подупирач неба. / И просула грке залогаје хљеба/*“ ; или „Ноћ на Острогу“, треном кад:

„Реч је о чуду: Хиљаду људи
На топлој земљи надомак небу/
У оку библијски приказ руди/
Костретне мисли душу ми гребу.
(...)
Реч је о чуду: на топлој стени
Из сна се буди хиљадеу душа.
А један трав се шеза по мени
и откуцаје мог срца слуша/*“

/Ноћ на Острогу, 55/

У лирским записима ванредно складног лирског склопа, доследна ритмичност, чујност сваког трептаја у крошњи липе, а најјприснији су му они трепатаји из порте љубостињске, са којом се у сваку даљ креће и с чежњом јој се, као и завичајној Морави, увек враћа, ехо зуја и бруја у плелињаку; призвук сваког лахорног шума над маслацима и међу јасикама... Музика и трептај зрачка који бди над напуштеним и затрављеним кућним прагом, а све то захваљујући најпре песнику присном дослуху са изворном мелодијом (питкошћу, лиричношћу) која је, у ствари, изворна мелодија матерњег, српског језика, све са посебностима мелодије у говору моравског човечанства. Дослух са оним најпре у себи добро разазнатим и за песму од сваког зла, па и од прекомерног утицаја и „срцеломног“, од празног заноса ослобођеног, тиме од патетике одбрањеног и за срце присније сраслог. Тиме, том мелодијом, тим брујем и тим сазвучјем у својој песми, или у песми на свој начин остварен, песник Верољуб Вукашиновић је још изражајније свој, са свим особеностима лирске посебности.

Садржајем и бојом свог певања од прејаког мноштва, од теретног многогласја издвојен, самим собом довољно заштићен на месту и у времену које му само таквом може и припадати. Као посебност у поетици Верољуба Вукадовића ваља истаћи и то да је управо та изворност матерње мелодије, та и таква присност доживљаја песмом остварена захваљујући звонким и непотрошеним римама грађене најчешће једнословним речима (*Ври ми кроз крв врв Вавилонa / Кад отворених очију сним, / Снимцима тајним душа склона / Тражи да над тим сликама бдим* – стихови из песме „Вино Париза“, чиме нас понајвише подсећа на мелодичност у поезији Лазе Костића): речи: руј – бруј, бор – двор, жар – мар, дар – чар, брид – зид, стид – вид, бос – ос, кос – гост, хуј – струј, сам – храм, прах – страх, чврст – крст, трап – зјап, лист – блист, прх – врх, пев – сев, тло – зло, трен – плен, стих – тих, твар – квар, мрав – грам, мач – плач, крај – сјај, длан – гнан, мех – смех, свлак – лак, трн – стрн, мех – смех, крст – прст...

И задуго после затварања књиге „Свети жар“, темељне као стара кућа, као она тврђава што је над Моравом и данас сва од камена, па траје ли траје, бескрајем што је од искона, од прапочетка, ехо песникових речи из песме „Ливада и стрн“, на крају књиге, којом се окончава и ово путовање све за „Светим жаром“. Оним жаром-жишком у себи и светлости што је свуда, па и тамо где га без молитве на свом језику и са својим знаменом нигде нема. Речи настале тренем, можда и причином, кад: „Ново је вино и мех, / Ново је рухо и трн, / Нова је суза и смех, / Нова ливада, и стрн. // (...) Пред тркачем је писта. / Пред песником су влади, / Пред молитељем је крст. // Неко, ко књигу листа / Из које реч се злати / Ка мени упире прст. / (Ливада и стрн) /

Књигом „Свети жар“ песник Верољуб Вукашиновић сав у светлој срми словенској.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

ТО ЋУ, ПОМИСЛИХ, ЈА!

(Славен Фатић: *Хавана*, Народна библиотека Данило Киш, Врбас, 2017)

Права читалачка радост долази нам из библиотеке „Данило Киш” и њене едиције *савремена поезија* коју већ годинама успешно уређује Бранислав Зубовић. Реч је о књизи „Хавана” песника из Црне Горе Славена Фатића. Професор књижевности у гимназији у Даниловграду, својом се поезијом огласио почетком деведесетих на Фестивалу поезије младих у Врбасу, а потом и на другим манифестацијама, такође у своје три књиге поезије (*Сан под олтаром*, *Поноћни театар* и *Писмо у покушају*) и страницама периодике. Као уредник *Обале пјесника* која се одржавала на обали Зете пред више стотина грађана, годинама је окупљао песнике и писце, глумце и уметнике. Чинио би то и надаље да нису стигле две незване гошће: приватизација и транзиција, којима је негде, некад, некако речено да се осећају као код своје куће. Па и у нашим кућама, ако треба. У међувремену радио је као новинар и публициста. Поједини његови ђаци, данас студенти, јављају се на конкурс Фестивала поезије младих, да их прочитамо, упознамо и сретнемо.

Нове стихове смо нестрпљиво очекивали и срели их управо овде, у Трагу, прошле године. А онда је библиотеци „Данило Киш” поверио свој рукопис са рецензијом одличне Нине Кадић Јововић. Магија издаваштва и радости читања могла је да почне.

Славен Фатић је новом књигом несумњиво досегнуо ону поезију коју називамо *антологијском*. Без сумње, реч је о најбољој Фатићевој књизи. Више од седамдесет песама које су настајале последњих година и следствено томе би требале да сведоче о периоду настанка, протоку времена и сагледавању прошлости, ипак нису такве. Извиру једна из друге, настављају се, надопуњују и теку. Немају крај. Бескрајне песме. Догађају се ту, пред нама, и ми у таквој поезији живимо, узимамо главне и споредне улоге, утапамо се у тугама и радостима, предајемо се, али и побеђујемо и постајемо бољи људи. Лирика је тактилна, разиграна, јасна. Фатић има, и то још од првих, давних песама, интелигентан дух. Приметиће читалац да у неким

песмама стих хоће да се насмеје, искочи или преврне очима на све око себе. У песмама које вуку у бездан, тај стих хоће још зрака да узме или да се врати натраг и постане наслов. Поетски верс Славена Фатића избрушен је до савршенства. Читаочево задовољство је потпуно. Не игра се Фатић поезије и поезијом, иако у неким песмама управо такав утисак пролама странице. То је само на први поглед. Читалац се, потом, враћа прочитаној песми и надаље је све суштина.

Фатић пише за оне који имају довољно знања, искуства и стрпљења. За интелигентног читаоца, пре свега. „Начитани” читалац овде ће узалуд тражити сличности са овим или оним песником, правцем, школом. Такво својеврсно „етикетирање” обитава у свим сферама живота да би начитани имали шта да раде. Апропо, песници генерације којој припада Фатић избегавају укалупљивања и проистицања одавде и оданде. Узори су значајни, али је поезија субјективна. И треба да буде таква.

Хавана није место безбрижја и смираја у коју песник склања себе пред бурама ових невремена, нити је дестинација са које се безбрижно промишља љубав, стварност, будућност. Хавана је само град у коме је песник, и који нам о том граду и том делу света пева таквом лириком да постајемо његови сапутници:

*Светковаћемо сваки ведар дан
Снаваћеш у мојој песми
а ја у твојем сну
и као вечита деца Хаване
све што немамо
измислићемо*

У антологијској песми „Писмо” тананој и вечној по интензитету и снази, песник каже:

*...Пожелим да се изгубим
у његовим улицама
и да ме та иста деца
са стрепњом траже
по целој Хавани
као куче
Пожелим понекад
да отпловим из њега
само да бих му писао
као самоубица који се
предомислио*

Хавана је и место одакле се промишља онај део света из кога смо дошли. Не зато што смо научени сентенци да је у овом граду време стало. Човечанство има ту потребу и жељу да удовољи свом робовању тако што је у неким градовима време стало, негде није ни почело, негде протиче брже него игде, негде живи ноћу. Никада краја етикетама и објашњењима. Фатићева Хавана сасвим је другачија.

Песнику се чини да је доласком овде време стало код нас, да нам дани личе један на други, и да су идентични у свом идентитету. Зато и каже: „Носећи ватру / јездиле су дуго / на неком другом сну/ све док им није/ понестало земље”.

Други циклус у књизи „Хавана” Славена Фатића има наслов *Лидо*. Овде срећемо поезију која рефлектира ствари из прошлости и песника који покушава да одгонетне и одговори на оно што се збива са оним што се збило. Колико је прошлост заиста прошла, поготово лирска прошлост? И колико нас кошта прошлост, ако је прошла и ако није? Да ли је прошлост притајено зло које живи са нама, дише наш ваздух и ужива емоције или је ми разиграмо и разговоримо када нам се пружи прилика само да не бисмо живели у садашњости? На ова питања песник одговара, рекли смо то већ, снажном вољом и духом, интелигентим, домишљатим стихом, не пуштајући себе стихији непочинутог. Прошлост има своје име, казује нам песник реализмом. Подсмева се и шали најпре на свој, а онда и на рачуне неплаћене и непотписане, оне без крчмара и без гостију. Сви их имамо. Сујетни или сујеврени питање је сад. Славен Фатић одлично познаје човека и нечовека, као и оног у покушају и још неке друге људе. На ту и такву прошлост сваког од нас, песник одговара мудро, из реализма, домишљато:

*Наш савршени дан
могли бисмо чувати у формалину
а можемо га
према претходном упутству
препарирати
као фазана
...У једном писму каже:
Чудна ми чуда, чамиш у тој недођији
и сањаш лаке ствари
на другој страни света.
Боље да си трчао пред биковима.
У једном кревету каже:
Бог којег ти познајеш
не познаје мене
и престани да ме спасаваш.*

Циклус *Лидо* књига је у књизи, поетика модернизма и реализма, разбокорена, речена, неугасла. Лидо потврђује све оно што знамо на тему шта је то поезија?! А зове се Лидо, место које сваког часа може каква бујица да однесе, поплави и премести. Лидо није вечност као стена. А бави се вечним у нама на одмерен начин, релаксирајући нарочито она места на којима смо изгинули више пута. Узалуд, разуме се.

Сидриште је трећи и последњи циклус књиге „Хавана”. Славен Фатић свог читаоца преко далеке и промишљајуће Хаване, неизвесног лида у нама и око нас, доводи до сидришта где се, како очекујемо, завршава наше путовање по сопственом животу.

Очекивања су једно, а нарочито ако су велика. Последњи циклус ове књиге доноси нам поезију која живи у садашњости. Овде је Славен Фатић сасвим отворен. Песник у овом циклусу доноси један нови и другачији живот, овде су слике неочекиване, стиховни призори богати, мисли ведре, а сваки стих засебна мудрост: „...Помен пристојном свету / носталгија за пристојним људима / доноси олакшање као / после болног намештања зглоба”. Фатић је рационалан, уман песник. Ирационална стања, тумарања по овом и оном свету, заумне теме, окамењене, необјашњиве, које су доста исцрпљивале нашу поезију и њене читаоце, Фатић објашњава смислом, лако, као када се какав поток прескочи. Упућује на библиотеке и њихово бескрајно знање, јер умрежено свеопште знање управо је највеће незнање. Једно од оних да испод неког цитата можете потписати било кога и да ће мало ко приметити грешку. Поиграва се Фатић са том врстом „знања”:

*...Занимљиво
мишеви су грицкали
само по маргинама и,
као да су отровна,
нису куснули ни слово.
То ћу, помислих, ја*

Читалац ће дуго и надахнуто бити Фатићев сапутник. Отвараће се пред њим бројни светови са свим својим бојама, намерама и стварима. У оној мери у којој себе отворимо над овом књигом, толико ћемо је освојити. Поезија нас води, и отвара нам познате светове на сасвим другачији, лирски и хуманистички начин. И такав би крај требао бити. А на том крају, након много миља, песник каже:

*Откад сам чуо
да смо дошли са неке звезде...
...све чешиће ми се дешава да
гледајући пре починка небо
кроз прозор моје собе
удахнем и прошапућем
– хоћу кући!*

Олга СТЕВАНОВИЋ Сјеклоћа

УЗ ПЕСМЕ САВЕ КРНЕТЕ

(Сава Крнета: *Кућишта*, Бранково коло, Нови Сад, 2017)

Привременост појединачног живота, подразумевајућа је и прећутна толико да се на њу заборавља, све до појаве неке опаке болести, или до заласка у дубљу старост. Као да се човек помирио са том чињеницом и више јој се не опире. Можда и зато што му смртност и једнократност постојања, у овом, како се верује, самом од себе некако „заживелом“ свету, дозвољава да олако и безобзирно користи своју надмоћ над осталим живим врстама, од којих су неке већ затрпе, и да се и у сопственој неупитно препушта својим отимачким и рушилачким поривима које, и овде, кроз читаву историју у своју корист подјарују велики светски ништителји.

Наслов ове књиге песама Саве Крнете „Кућишта“ у ширем, а и у дословном значењу, одраз је таквог стања света. Јер пошто пошести протутње, како би се живот олакшао, сећање на нестале и опустела боравишта, склањају се изван свакодневне свести. Али оне се, ко у јаму шапнута тајна о козјим ушима цара Тројана, оглашавају у неочекиваним тренуцима и местима. Тако се и овом књигом песама пробила узнемирујућа истина. Пред њом, а и не само пред њом, Сава Крнета као и многи, налази своје упориште у призору јутром обасјаног сјајног крста на црквеној куполи, поводом којег каже: „Због тог тренутка /не мењам место боравка“ („Прави разлог“).

Као да је тај крст симбол могуће величине човека, која смислом превазилази сва значења и вредности овог света. И управо је због тога, по захтеву великих инквизитора свих времена, свет одржава изван хоризонта свести. Јер оно што је највредније, вредније од живота самог, и ради којег се у живот рађамо, треба заборавити, заувек ако је могуће.

Песмом „Мој град“ Сава Крнета означавајући место свог пребивалишта: на обали где се људи одувек настанују, недалеко од далеког у времену, „Лепенског вира“ у којем су хиљаде година, које под земљом, које на њој, опомињући ћутали, и даље ћуте, риблики људски ликови утиснути у заобљене каменове и облутке. Све оно о

чему се и под овим небом тако дуго ћути, не прожима ли воде наших двеју великих река и воде њихових сливова и све што оне у свом кружењу „памте“: судбине и постојање овог дела света? И протичући кроз овај град и песму о њему, лебди око два њена стиха:

*„Ту где Дунав се посави,
Ту где Сава подунави.“*

Можда би се тако дала објаснити она упечатљива изјава да писац живи од ненаписаног, од идеја, слика и осећања, од заборављеног и непознатог, што одасвуд и одувек струји према њему, од ишчекивања да му стигне, макар у несаницу, ко „запењен талас/далеке обале“.

Песме ове *Савине књиге* садрже више него што је читалац у првом маху спреман да осети и схвати. Углавном су с мало речи саздане, али у њима је, ко у цвркуту птића који скакуће по тлу, сажето искуство висине и ширине многих крилатих душа. А и полегла туга многих поткресаних крила. И зато забриди строфа тишином хитајуће стазе која се губи у сумраку, забриди пробуженом давнашњом зебњом:

*„Речи из далека,
где си се затекла?“ („Урок“)*

Је ли то бол услед дугих периода неживљења иначе кратких нам живота?

Камо ћемо, у алкохол, дрогу, у секс, у похлепу, у ратове?
Има ли друкчијих лекова за хроничне болести неживљења?
Ко је установио законе и поредак овог света у којем:

*„Плик непостојања
нашим именом
се зове“ („Свешир језа“)?*

Да ли је то осврт из поодмаклих година и припрема за неминовни одлазак из оног што је сачињавало, макар у жељи, овај свет, или је свељудско постојање исцрпљено и усахло и у којем се, најсвеснији „свешир језе“, са горчином питају: „додир ико /ишта, што ли /себи /приписати?“

Овде на земљи где „Претачу се /неживљења“, потамнело постојање у суженој свести свело се на слепу реч за коју се заборавља да „бјеше у почетку у Бога, ...у којој бјеше живот, и живот бјеше видјело људима“. Беше али као да није више. Дух, Логос, Тао можда више и не гледају из човека, услед неживљења запалог у немушто стање, у:

*„Насукано Ово
од пре океана,
пре облака плавна,
пре сузнога ока.“ („Са Олгом уз кафу“)*

Јер шта ће шишмишу и критици очи кад због хране зађоше у мрак? И онима који за све већу корист, не дижући поглед, преоравају земљу, или бомбама свет, осим обиља залогаја и моћи над другима, шта ће њима смиреност, чак и сећање на тренутке озарења, па и жеља за њим?

У тесном „задатом кругу“ где влада закон јачега и где се, тајно или јавно, боре сви против свих, све је мање оних који „инатом /

згажене боквице / и жаром коприве“ у ситним домаћичким покретима варјачом препознају спирално кретање звезда и планета у свемиру, успињање свести-чаробног грашка уз невидљиву притку-осу. И да схвате како:

*„Ред божански
витичасти
увис тежи
да предочи
ко мајмуни,
ко човечи“ („Варјача“)*

У ускомешаним лавиринтима вишемилионских градова у које се слежу свеколике жеље и страсти, страхови и притајена осећања узалудности, иоле свеснијем појединцу не преостаје друго него да свом снагом и чежњом за избављењем из „сновиђења страшног“, узраста уз ос поледњег зрака. И да, ко у Савиној песми, попут некадашњих прелја, из сопственог и свељудског искуства, извлачи нит за коју се и не може поуздано знати да ли из лавиринта изводи или све дубље у њега увлачи. Да у стању навика и принуда, у кухињској или већ којој врсти тескобе, потискиваној и увек изнова потиснутој, ослушкује звуке далеких непрегледних степа, не би ли се отуд огласио његов сопствени живот. Или да му из изгубљених простора дострује значењски одједи старозаветних Мојсијевих давнина:

*„Уђи у своје
етерско стање
и не враћај се
с бескрајних поља
небеске хране“ („На се се“)*

Најнежнија, сама бит тог „етерског стања“ истинског постојања, за којим се трага, о којем се сања, утрнула би и замукла сасвим да по неко, као Сава Крнета, не преже „вилаина коњица... у каруце“:

*„сребрн конач
да разнесе
и развезе
разговоре
са три воде
у глуваку
што ћућоре.“ („Варјача“)*

И да песмом, као што је „Сан“, не отвори прозор кроз који се види приказ одувек сањане лакоће сопственог бестежинског, ако не и бестелесног стања, заљуљаног високо над шепавим животом по земном тлу.

У средишњем циклусу ове песничке збирке, као што његов наслов „Кућишта“ и подразумева, привременост и одласци тема су већине песама, а уобичајеним животним невољама придружили су се, и овог пута, похлепа и свирепост људске природе које се периодично, из тињајућег стања, распомамљују у злодела паклених размера. У Савином крајишничком искуству, уз утисак да „хитрије од нас су године“, одлазак у завичај суочавање је не само са гробовима

родитеља, сродника и пријатеља, него и са траговима зверских „послова“ – опустелим и запуштеним кућама и кућиштима побијених и протераних. Као што она каже у песми „Пругом завичајном“, родни крај је постао само „локација“, лишена ореола носталгије, неретко и жеље за повратком. Пустош и патње избеглиштва, које кроз сву људску историју у непрекидним колонама путују у неповрат, песмом „Попис“ сажимају се у судбину једног од скорошњих овдашњих прогнанника који Петровачком цестом стиже „до у неког / Орловачког / метар са два / подстанара“.

На питање шта је остало од великих очекивања и светле будућности у коју су из детињства јурили осветљени вагони ноћних возова, у одговор израња из некадашње „веселе сете осмака“ све јаснији лик дечака из друге школске клупе, будућег пилота, чији крст на гробу и „бело крило / boinga“ надлећу „Лептири / ластини репови“. У епиској граничарској Крајини где пречесто се ратовало и ратује, крвава историја и мирнодопски животи слежу се у векове сетне еписке лирике, у женско трпљење и стрпљење, у великодушје спрема човекове немоћи да мења себе, свој живот и свет:

„У треперу јасенова

шапат сеја

Мандушића, Смиљанића,

Јанковића...

Молитвама перу грехе

са два брата

Манда с Баје Пивљанина,

Јања с Дмитра Николића.

Упесмљена златна Јела

спири крвицу са Илије,

свог девера,

и Завише,

понајвише

са Стојана Харамбаше“. („Пругом завичајном“)

У ретким тренуцима додира са „попоноћном хармонијом/ свега жива“, горчина и грч који су се усталили и постали „нормално“ људско трајање, преображавају се у кајање, измирење и саосећање са свим живим, од травчице до мрава, у одазов

„Да у гнезду

испод греде

старе куће,

да се врате

на пролеће,

благословиши ластавиће“. („Јуродива“)

Из таквих тренутака светле стихови песме „Бабића језеро“ свежом лепотом росе у пустињи, сјајем бисера из морске дубине:

Ко год,

баш њега

чекало.

Помиреност

*из виших
разлога.*

*Слеп
кад прогледа.*

*Огледало
звездама.*

Цела ова песма је, као у њеној последњој строфи, „Водена завеса / земнога / прозора“ кроз који – где, у који свет? - гледа „Слеп / кад прогледа“?

И након свега, и мимо свега, и из свега што се стиче у прешироко значење човека и његовог постојања, изронила је вишеслојна и згуснута песма „Последњи гост“. У њој Сава са искуством и стрпљењем преткиња, преља и плетиља, „прибрано немарна“ у ишчекивању „незвана госта“, ко са преслице, из древне тишине извлачи танак конац и као да од њега, намотаног у клупко, отпочиње не знајући засигурно шта се то плете „с игала пет у круг“. И једна приметна – да ли на рукопис? – је ли то сад игла, или оловка? А при крају песме, као да је реч о неком магијском поступку – једном од оних под назнаком „ваља се“ – да се нешто намерно и под контролом опара како би се избегло касније осипање друге врсте које неће моћи да се спречи:

*Осипаш,
крај ћапаваш,
ваља се.*

А ипак, „крај се / омаче“, и као да је и тада тај покушај био безуспешан.

Поетско плетиво као да је изношење на видело ткања овоземаљског живота, песме коју, углавном нечујно, свако отпевава на свој начин. „Последњи гост“ гласом дубљег слоја бића, у тренуцима надахнућа проговара о својим дубљим истинама: „Знај да / знала си да / гост си ти.“

Она која исписује стихове ове песме, тек завршном строфом израћа из скупине бивших преља и плетиља под светлошћу лампе и вантекстуалним продужетком, њен лик заједно са њиховим, и свацијим, путује у невидљиво присуство „неуморне плетисанке“ која плете – Лазе Костића, и свације – плетиво „међу јавом и мед сном“.

У наслову првог циклуса „Слепи Виде“, у две речи са великим почетним словом друге, стала је још неиспричана прича о свевидећем словенском богу Световиду, обневиделом након губитка људске моћи прозрења, у тами њихових живота без сржи и светлости:

*„Оздрављени
кратковиде,
што сад вајаш
измишљене
успомене?“*

Песме отисци тзв. стварног живота овог времена, сврстане су у прва два циклуса чији му називи, „Слепи Виде“ и „Кућишта“, значењски и садржајно одговарају. Друге, у последњем кругу, носе

утиске и слике из завичајне прошлости, из још увек зрачећег искуства оних који су поузданије познавали и осећали свет неупоредиво шири и сложенији од поједностављене данашње представе о њему.

Свежина и снага некадашњих људи навирала је из њихове саживљености са својим сродницима, народом и свим живим и неживим светом око њих. Праћени облацима, сустигани мраком, олујама и снежним мећавама, изложени, мразу и врелини летњег дана, наши преци су обитавали и у простору изван узаног захвата чула, у тишини међу навештајима отуд које су ослушкивали, наслућивали и тумачили. Неки стихови ових Савиних песама побуђују сећање на приче о оном што се више не осећа и не види и што зато за нашу свест више не постоји, а наспрам којег се и помоћу којег се људско „збитије“ појима и изражава, чак остављајући могућност да су узајамно повезани.

Она коју „Виор однио је“ враћа се, не однекуд, него однекад, из неког доба ноћи, дана или хиљадулећа – све то дозвољава реч *однекад*. Као да се из оваквог нестанка и долази *однекад*. Ова песма налази већ постојеће очекивање у нама да оно што се снажно доживљава у посебним околностима, „за пуне мјесечине“ на пример, осећању времена даје предност над осећањем простора, и *однекуд* се може прометнути у *однекад*. Повратком отуд, „виором однета“, ма шта тај виор означавао, није она виором понета. У двосмислености ове песме, смисао ближи уобичајеном тумачењу не укида онај иза, само делимично изронио из осећања неодређеног и неизрецивог. Може се одгонетнути ко је „она“ и шта је „виор“, али ова песма, као и свака загонетка, не своди се на то познато и могуће, него, пошто снесе одгонетку, одлеће даље, у видике ширих и теже доступних значења:

“Пуна мјесечина.

Нестаде је неће.

Валач провидио:
виор је однио.

Кад,
однекад,
дође.

Али канда
она прва
није ова вође!“

Грађанин више није, или је врло ретко, насамо са водом река и мора, са звездама које се огледају у његовим очима и од којих „понека осећа да је гледаш“, како је Рилке записао. Са растућим ступњем рационализације сужава се простор доживљавања и човек све мање наслућује оно што, ко зна којим све начинима, пребива у пространству нерационалног. Али у друкчијим приликама које уметност или Случај приређује, општија и дубља људска искуства, наталожена у лагумима укупног живота, огромном привлачном снагом увлаче сваког појединца у унутрашњу сферу заједничког непролазног трајања. И тај

свет снажно и препознатљиво одјекне у њему удаљеном, распршеном и обездушеном у туђини вишеспратних и вишеслојних градских настамби.

Тајновитост постојања која пребива у простору изван граница његових спознаја и осећања понекад у необичним околностима, избије отуд на најнепосреднији начин, не марећи за „естетику“. Као што вулкан бљује лаву, као што облак сручује плусак, као што се дете рађа, као што човек умире. Док ми, из незнатног исечка свеукупности, захваћеног са пет телесних чула, прибављамо вести и податке о њему и на основу њих умовањем склапамо слике и исцртавамо мапе нашег света, који сматрамо непорецивим и јединим могућим. Иако се обликује као што се, по описима-утисцима никад довољно поузданих сведока, исцртава лик злочинца помоћу којег га тек треба пронаћи.

Нешто од непосреднијег додир са недокучивошћу Бића, чија подврста је човеково биће, сачувало се у изворним „примитивним“ облицима народног стваралаштва, као што је коло, на пример. Иако је већ постало замућени одливак, копија бројних копија, подређено материјалистичком схватању стварности – јер се и не зна друга – чак и тада тај играчки облик садржи у себи моћ призива оног којим јесмо и ми тамо, у истини невидљивог одакле се, као у тишини „глувог кола“, јавља ритмичним ударима ногу о тло. Играчи који се, поређани у круг, држе за руке, трупкајући и на одређен начин поскакујући, призивају сопствене духове из даљине тог света.

Неке Савине песме, као што су „Глуво гламочко“, „Плавањски Тандркаш“, „Виор однио је“, „Бабића језеро“, „Дозови се“, „Јуродива“, провиде се у тренутке када се овде појављује то чудо непролазног истинског постојања којим се „и гора и вода преобразе“. А да би се то десило треба само неколико правих речи праве особе, на правом месту. У краткој, сажетој песми о колу „Плавањски Тандркаш“, тако поспрдно названом због зла на које се односи, реч је о обреду којим „вукодлаке рашћерују“. У давној унутрашњој магли могуће је назрети нејасне обресе те драме:

*„Вукодлаке
рашћерују
до крај краја
према југу.“*

Ни о растеривачима, ни о злим силама ништа се више не каже, него се простор уступа прастаром заједничком искуству које их препознаје:

*„Они јопет,
ови јопет.“*

Слути се да је то нека одбрамбена борба, да су снаге су уједначене а исход неизвестан; ипак непријатељски чопори бивају одбијени од граница људског боравишта, тамо у дивљину одакле су и дошли:

*„И љумају
уз јаругу“.*

Али се не зна када ће „јопет“ насрнути. Јер у том и неистраженом и једва слућеном пространству, ништа није довољно

одређено. А онај који је довољно свестан, зна да није код куће него је, као што се у неким бајкама зна, на путу кроз ничију земљу, и само се привремено улогорио.

Чини се да је некадашњи човек био у ближем односу са свим што обухвата појам природа, са силом која, у његовом искуству и схватању, још није била разлучена и именована по задужењима за посебне појаве. А и он сам као да је био биће пре каснијих подела и одређења, зачуђујућа жива сила између других исто тако зачуђујућих. И као да из искустава тих времена вуку порекло поједини облици магијских обреда, међу којима су нека изворна народна кола. Њиховим спиралним кретањем, унутар спиралног кретања свеопштег постојања и успостављањем симболичне везе са безграничним и вечним, људско заједништво се ритуално обраћа врховној моћи у циљу оснаживања узајамних веза и осећања уочи неке пресудне битке или догађаја.

У свету овог времена спирално кретање у играма око заједничког покретног средишта, као вид нехотичног усаглашавања са кретањем укупног света, више не постоји, изузев „стилизованих“ фолклорних приредби у оквиру одређених пригодних програма. Нема више ни грађанских „окретних игара“ у којима се двоје по двоје окрећу око једне невидљиве осе која се помера и води их. У бучним и препуним диско-клубовима, под унакрсним флуоресцентним светлосним хицима, појединци се клате и врте око себе једни наспрам других, или независно, свако за себе.

У Савиној песми „Усесрби ијук самотаки“, са поднасловом „Уз „Глуво гламочко“, коло је национални облик обнављања снаге и самопоуздања: окреће се у ритму трупкаћа ногу играча о тло и уз звецкање накита – цекина, цванцика, талира – као обележја историјских слојева њиховог трајања:

*„Јечерма
нек звечи,
токе и гајтани,
цекин,
цванцик,
талир,
усесрби
ијук
самотаки!“*

Сигурно је да се током времена то коло мењало, али његова бит је остала иста: обнављање силе и воље да се потчине непријатељске снаге „нетрева“, да се време одмота унатраг све до тачке од које је свет скренуо на криву страну и да се одатле заокрене крма Нојеве лађе.

У сабраности сваког играча и посматрача околу, навире призвана моћ, не зна се да ли на радост или на страх. У концентричним круговима из средишта невидљивог поретка, у навирућем осећању припадања препознатој свеукупности, обнављају се предели уоколо, планине и „легла сур-сокола“, и воде „точила /из кремен камена“. У јачању осећања и свести о ширем и вишем сагласју, најављује се исконско јединство човека и света – и на радост и на страх. И

неко из тог успостављеног дубоког јединства гласом равнатеља кола издаје обредне заповести и колу и сваком играчу у њему: да се тако пробуђеном снагом, на огољеном позорју Пост-постојања, поново успостави изворно Адамово стање, уз упозорење да се овог пута не препусти прародитељском искушењу. А што би значило „Нека буде што бити не може“:

*Нетрев трев,
сведаљ прежи.
Вргни нови
врт у рају,
кад дозори,
ти одоли загрижају.*

Песма „Дозови се“ из истоименог циклуса, као да допире отуд, из последњег времена, опомиње човека да се сети заборављеног свог порекла и изворног стања, занемарене своје моћи и њене сврхе, да се сети сопственог достојанства и посланства. Ми нисмо они који јесу, зато нас је Исус назвао окреченим гробовима. Не познајемо себе ни своје право лице нити имамо на памети поруку старих мудраца: „Упознај себе“. Јер наши умови у које једино верујемо, створили су овде, у материјалном делу универзума, замену за жива бића и, по својој мери, овај свет у који су нас затворили. И, како се каже у једном афричком предању, наше душе су због тога морале „да оду далеко, чак до предака“. У песми „Дозови се“, као да се она која ју је записала, заклетвом и прећутном претњом њеног прометања у клетву, себи обраћа, себе из неке зле омаме дозива:

*Кад кунтена
њеси била
из кундира
ман из шака.*

*Дозови се
из чивита
имрековога.*

*Дозови се
с вр тиморја,
у сурдук се
не скрала!*

Старе и скоро заборављене завичајне речи многих песама Саве Крнете сведоче, као и сачуване речи својствене другим говорним подручјима, о већој блискости човека са околним светом и вишој мери животности, а самим тим и о његовој јаснијој свести о свом постојању у њему. Мешањем људи и стапањем у шире заједнице, прихватањем туђих, потискивањем и заборављањем својих језичких израза, свепрозрачни, живи дворац-језик, баобаба свих баобаба, лист за листом, реч за речју, губи прозирност и појаве у њему се муте и све теже се разазнају. Отежава се увид у дубину порекла, спарушују се сродничке значењске везе међу појавама, ишчежавају симетрија и саобразност, делови се једни са другима не уклапају, једни друге заборављају и све

мање се осећају и разумеју. Самим тим животна моћ више не кружи без прекида и застоја и не стиже од корена до врхова, а човек све површине доживљава и схвата своје постојање, себе и свет.

Уклањати засторе и препреке између човека и живота, навуцене страхом, обманама ил' очајем, то и јесте ваљда сврха поезије и укупне уметности. Читати нечије песме, на пример, значи имати проницљивог саговорника о најбитнијим појавама и чињеницама постојања, у дубљем смислу то је разговор човека са својом душом. А у суштинском, то је ослушкивање онога шта о томе, најдубљом људском тишином, говори неко ко је много више и виши и од човека и од његове душе.

И на крају, још једна важна песма, која није последња у овој књизи, али као да је сама одабрала да буде завршница овог разговора. То је песма на важну тему, ако не и најважнију: о одласку са овог света. О одласку драгог бића, о сажимању читавог живота, свих живота и њиховом сучељавању са смрћу, о смислу који се тада рађа. О свести која томе присуствује, о свечаности пуне свести. Која као да се успела на Хималаје, изнад туге и страха и у једном тренутку као да види обе стране. Али оно што „види“, ко ће испричати? Доле, у свакидашњој низини, то је неизрециво.

Оно што је Сава видела и снимила с друге стране „Хималаја“, то је велика свечаност тамо, спреман дочек и нестрпљиво ишчекивање оног кога она „како ваља“, с пажњом и љубављу испраћа.

Ово је песма о томе како се самопрегором надилази туга растајања на граници овог света и наслућује приспеће одлазећег у љубав, можда безграничну, која га дочекује првим пољупцем. И зато јој је дат наслов „Други први пољубац“

Све ово забележено навире уз Савине песме, уз које се раздробљени делови света и нас самих узајамно препознају и поново срastaју у неку складну и баснословно обећавајућу Целину.

Ово је био мој разговор са Савом Крнетом, разговор двеју особа свесних сопствене пролазности у овом смртном свету, у којем величина живота и видика који се њиме отварају, далеко превазилазе моћи схватања и израза појединаца.

Маја БЕЛЕГИШАНИН

ОСТРВА, САМОСПОЗНАЈА, ПЕВАЊЕ

(Борис Лазић: *Канонске песме*, БКЦ, Ново Милошево 2016)

Песник, прозни писац, есејиста, професор књижевности и преводилац који својим преводима повезује српску и француску књижевност, Борис Лазић (1967) објавио је 2016. године своју осму песничку књигу *Канонске песме*.¹ Подељена у четири циклуса, збирка плени разноликошћу тема и мотива, посебном мелодијом слободног стиха и звуковним истраживањима на плану сонета, учесталост дијалогског тона² (без обзира да ли је адресат сам лирски субјект или неко други), као и даром да, путем песничке нарације, употребом цитата и успешних слика, дочара далеке земље или давна времена.

Први циклус, *Звездани плашт*, који садржи седам песама, доноси песникова сећања на боравак на Маршалским острвима, где је предавао 1993. и 1994. године. Додуше, прва песма „Нестало је“ може се посматрати и као целина која не припада строго овом циклусу о Острвима, будући да пева о зрелости, самоћи и чежњи за песничким дописивањима која су престала, те је тако она повезана са два песмама из циклуса *Мале службе* (то су песме „Певати, чезнути“ и „Будан“). Иначе, песма се наслања на *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића (које је Лазић и превео на француски и објавио у својој Антологији српске средњовековне поезије); цитат „Опет да се окупимо, опет да се угледамо“ јасно призива речи аутора *Слова љубве*. А лирски субјект³ песме „Нестало је“ позива песнике-пријатеље да

¹“Ова књига објављена је као награда аутору најбоље песме, на конкурс 6. Европског Фејсбук песничког фестивала 2015. године, Борису Лазићу за песму *Stick charts*, у конкуренцији од 496 песника из 22 земље света“ (Предговор Редакције БКЦ-а, стр. 5)

²Интересантно је то да је улогу првог лица једнине, при говору о себи, у већини песама преузело друго лице једнине и форма дијалога.

³У збирци су изједначени лирски субјект (као књижевно-теоријски ентитет) и стваралачки субјект (односно песник Борис Лазић), стога ћемо даље

приступе песми, али позива и себе: „Приступите песми, вените у њој, о сви ви, о моја многа, / Мени самом, непозната, непрепозната, и непризната, ја (...)“ Тако се овде дотичу мотиви песме и самоспознаје, што ће се јављати и у другим песмама Лазићеве збирке.

Остале песме првог циклуса дочаравају боравак на Маршалским острвима, сликају атмосферу далеке егзотичне земље, доносе увиде који се тичу њених политичких прилика. Тако песма „Јарболи, заставе (1993)“ говори о подређености ове државе најпре Јапану а затим САД-у. А управо политичка ситуација намеће и паралелу са Балканом остварену у овој песми. О подређености, о колективу и „правилима игре“, о односу центра и периферије говори и песма „Лице, Немезис“. И она осликава ситуацију мале океанске нације подређене Великој сили, али уводи и песниково виђење те мале земље насупрот виђењу које има Империја: „Но Архипелаг за тебе тад (1993/94) није периферија – Империја га у то преодева – него / средиште, једно од могућих средишта самоспознаје. / Твоје средиште самоспознаје, твој простор самоизградње, за Империју тек је војно / постројење“, као што песник још каже: „Док ти другог правила немаш до правила властитога, до властитога раста, / Самоизрастања властитим силама и стремљењима / Да бдиш над собом, над светом тим, у затонима, на крају света / Ма шта писало на твојим документима(...)“ Тако се у овој песми повезују Острва и самоспознаја, а простор далеке мале земље постаје нешто блиско, постаје унутрашњи простор лирског бића.

Унутрашњи простор и позорница интимних сећања јесте и звездана ноћ на Острвима, у песми „Звездани плашт“, а мотив самоспознаје на тлу далеке земље јавља се и у песми „Вулва, бездан“, где је Архипелаг „(...) идеја и могућност другачијег живљења, другачијег кретања кроз себе, / Кроз пут самоспознаје“. Обилује еросом ова песма која слави бакарну девојачку пут, да би се на крају песме томе придружио и опис војне ситуације овог подручја: на атол Квађелејн устремљују се америчке ракете које „зароне у вулву, у бездан, у спас“.

Како је реч о држави под америчком управом, речи у песмама (наслови: „Stick charts“, „Upstate New York“) имају и улогу да укажу на доминантну културу (енглески као службени језик). Али доминантна култура није успела да потисне древне навике и обичаје староседелаца. Тако песма „Stick charts“ означава тршчане мапе помоћу којих староседеоци плове по Океанији читајући таласе. Трска која одређује правац и шкољка која одређује сазвежђе или архипелаг јесу мотиви из којих у овој песми израстају прелепе слике тропских предела, где се укрштају онирично и путописно... Песма „Upstate New York“ је лирска прича о пријатељу Њујорчанину који је хуку Мегалополиса заменио за постојбину, за атол Рој Наму, и постао столар посвећен „себи самом, посвећен песми коју слуша у себи“. Ово је песма о столаровом стварању кроз које досеже самоспознају.

Други циклус *Let us share mythologies*, иако има само пет песама, обилује разноврсним темама које потврђују песникову ерудицију (присутну у целини књиге), а саме песме су дуже лирске творевине, неке грађене и од по неколико сегмената, што подсећа на поеме. Таква је песма „Песник у Никеји“, где се песник обраћа давним прецима који су градили цркве, а то је и песма где он говори о себи, о свом схватању певања и о читању других песника. Аутопоетички став исказан је у стиховима: „Изразити себе, удевати се у вишеслојан стих, / У вишеслојност тих покрета, / И једнако певати коб наде и сласт / Гацања по блату (...)“ „За разлику од предака који су са „Једном књигом“ хитали у храм, песник признаје да му је потребно више унакрсних читања јер је саздан „од неколико бића / И више велова их скрива“, да би ову самоспознају повезао са својим писањем: „Свакоме од њих дароваћу глас“ и открио: „Што дубље задиру, то чедније износе ствар на површину“. Песник наводи и лектуру коју је читао у маслињаку на врху горе – збирку грчких епиграма, а вештину певања грчких песника описује на начин есејистичког коментара или запажања у неком предговору. Таква места, есејистичка, књижевно-теоријска, срећу се и у другим песмама ове збирке кад песник размишља о песништву. Тако у песни „По читању Роберта Фернандеза Ретамара (Апокриф)“ пишући о кубанском песнику револуције објашњава сличност Песништва комунизма са Византијском службом, при чему се складно допуњују ови научни коментари и мелодичност стихова.

Завршетак песме „Песник у Никеји“, где он каже да је „себе расклопио за нов живот, / За малу, палу браћу, за луде људе заведене и чедне“, може се схватити и као најава следећих песама у овом циклусу. „Сан о снегу“ је сан о старцу са села који у зимској ноћи пева у празном храму, а песма „Узалудност, Алцхајмер“ говори о умирању Јохана Фројда Славонца, далеко од завичаја, као и о животу његових родитеља; усамљеност и узалудност снажно боје ову песму дугих стихова и посебне синтаксе... „*Let us share mythologies*“ садржи преплитање теме Христа и песничког стваралаштва, односно обликовања Христа у песниковом стиху.

Трећи циклус Згрушавање садржи тринаест песама, сонета. Сонет (настао у Италији у 13. веку) као сталан песнички облик представља једну врсту канона, али током историје сонета јављале су се бројне деканонизације, различити песници су уношењем формалних новина стварали и своје карактеристичне сонете. Сонетном формом експериментише и Борис Лазић. Певање у сонету у овим песмама има улогу стишавања тензија при анализи двојног идентитета (српског и француског), у откривању самоспознаје и бројних других питања; чврст облик штити од распрскавања. Али и поред чврстине, Лазићев сонет није строг. Не постоји строгост у погледу броја слогова у стиху: смењују се стихови различитог броја слогова у целој песни (нпр. „Стран(ац)“, или се у катренима смењују стихови дужи и краћи („Додир“), или су у терцетима стихови краћи у односу на катрене („Међа“). Нема строгости ни у погледу риме: у неким сонетима

присутне су праве риме на нивоу целе песме („Непознат себи“), али је чешћа ситуација у овим сонетима присуство неправих, граматичких рима (у једној песми и таутолошке риме), док је песма „Стишавање“ – неримован сонет.

Али и поред ових специфичности, Лазићев сонет звучи мелодично, а такозвана сонетна напетост на прелазу из катрена у терцете остварена је у свим сонетима. Узмемо као пример већ поменути песму „Стран(ац)“. У катренима: свест да за песника нема повратка у завичај, и услед тог сазнања – осећај мира. Али у терцетима, са обманом ноћи, кад „сан те у Дом зањише“, пристижу немоћ и немир... Па и кад нема овако изразитог сонетног прелаза, Лазићеви сонети имају своју музику и дијалектику која потиче из преиспитивања и саморазговора, из увида до којих песник долази, било да су то увиди везани за немире, болове или ћутање („Руб, ругалица“, „Мах“, „Мук, згрушавање“), било осећања и мисли који су нашли склад у мир („Љескање“, „Сито/врело“, „Додир“, „Стишавање“), или су спознаје везане за двојство језика и идентитета, за певање и превођење („Међа“, „Служба“). А тема самоспознаје, присутна и у осталим циклусима, самостална или удружена са темом песништва, јавља се и овде: „Певаш из језгра, / Певаш са међе, / Несвесно разодеваш“ (сонет „Међа“), или у песми „Служба“, која пева о служењу духу, о посредовању између два језика путем превођења, песник каже: „Бити – чисто претакање“, док се сонет „Сито/врело“ завршава строфом: „И река си и њено корито, / Вир и увир истоветно. / Тамо и отуд те сито / Неко чисти, чисти неосетно“.

Занимљиво је да се овај сонет завршава катреном као што катреном и почиње, док је песма „Пан“ обрнут сонет: два терцета – два катрена. Значи, Лазић тиме нарушава утврђен сонетни распоред (4+4+3+3) и тако постиже очуђавање.

Четврти циклус Мале службе чини осам песама. Песма „Певати, чезнути“ посвећена је песнику Радивоју Станивуку, пријатељу, који певање схвата као врсту литургијског чина, а ова Лазићева песма и сама је прожета свечаношћу службе и садржи песму у песми, што јој даје вишеслојност и тон литургијске узвишености. У њој се и преплићу обраћање песнику-пријатељу и обраћање себи, а важна је и тема писања и отуд сродност са првом песмом у збирци, „Нестало је“. Песник спознаје следеће: „Јер писати, певати, отворити се, то захтева подједнак напор као и када / Се отвориш за ближњег, као када у тебе навре Различитост“. О писму и чежњи за дописивањем говори и песма „Чежња“: насупротив писању писама стоји дописивање путем рачунара које, будући привид, не може да одагна пустош.

Као што је песма „Певати, чезнути“ посвећена песнику-пријатељу, тако је и песма „Будан“ посвећена пријатељу и песнику Станиши Нешићу. Ова песма о односу сна и будности такође је писана дијалогски и обраћање песнику укршта се понегде са обраћањем себи. Дисова песма Можда спава „позајмила“ је цитат „са очима изван

сваког зла“ завршетку Лазићеве песме протканом једном спознајом и самоспознајом: „Постоје простори среће, / Када их се дотакнеш, као да будиш давнога себе, заспалог себе, / као да се будиш, / И, по речима песника, са очима, са унутарњим видом, сад већ изван сваког зла“.

Литургијски тон, тон похвале и слављења, присутан је и у песми „Уз читање Паладаса“, као и у песми „Икос“. Читање стихова уз подвлачење, где подвучени стих као да оптаче „неке пределе твојега ја који ускрсну уз стих“, и читање Паладаса, позногрчког песника из 4. века који је писао епиграме, буди у песнику као читаоцу посебан доживљај: и разумевање за песника који је певао на преласку из паганства у хришћанство, и блискост са њим, јер Паладасов стих из давнина тиче се и песника у овом тренутку. Завршетак песме је у знаку слављења: „Стих који те именује, даје ти одређење, место и значење / Твојој жеђи за песмом, за животом посвећеним певању“.

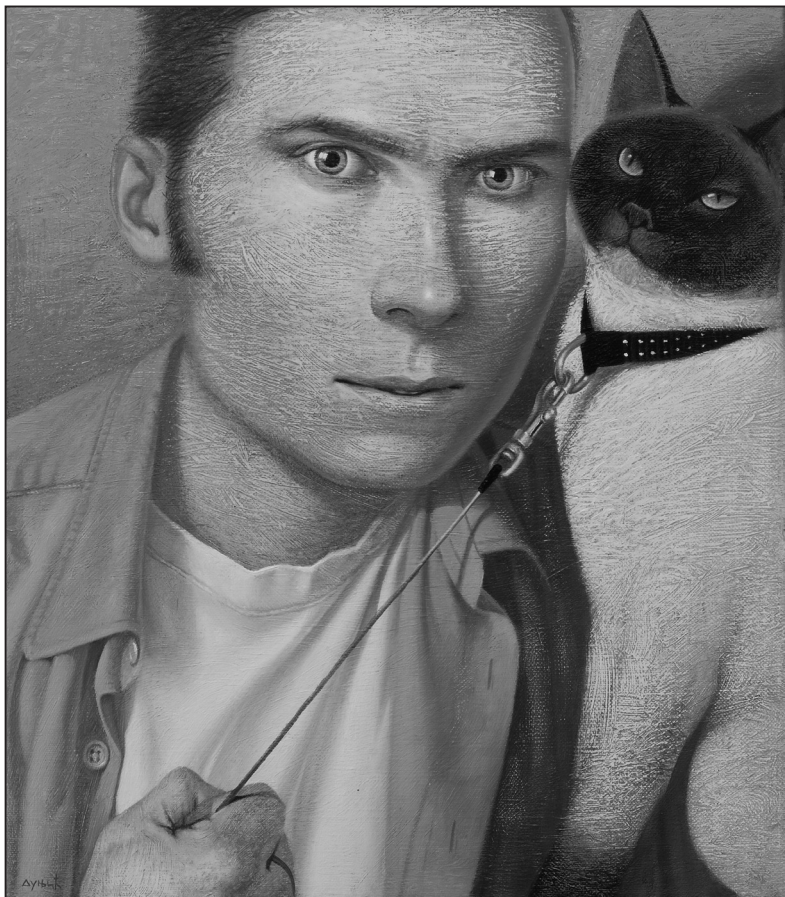
У знаку слављења је и „Икос“, са препознатљивом анафором радуј се. Док се у жанру службе икос односи на слављење свеца или празника, у Лазићевој песми радовање се шири на све „што ти долази у сусрет“, а повезано је и са самоспознајом: „Радуј се, јер си мост који преводиш у трајно разумевање себе“.

За разлику од „Икоса“, песма „Плес смрти“ обавијена је осећањем горчине и сете, због смрти људи у завичају, али ако је бар мало за утеху – лик друга са којим се песник није срео „Још за тренут бар бележи ова песма“. Сетним тоновима прожета је и песма „De bibliotheca“ која говори о песниковом преношењу само малог дела своје кућне библиотеке из Париза у Ницу где се сели оставши без посла. Песма обилује цитатима, а паралела са прогнаним Овидијем лирски дочарава давна времена... И у овој завршној песми Лазић слави поезију, тај живот „духа и за дух“, а књиге које ће донети у нови простор биће „врста сублимације сопства“.

Остаје питање зашто је своје песме Лазић назвао канонским. Као облици, канонски су и сонети и службе и икос, али код Бориса Лазића који цени утврђене облике и у певању се дотиче с њиховом поетиком и суштином, постоји и специфичан однос према њима. Тај однос ће најбоље изразити запажање професора Зорана Ђерића: „Зато су његове Канонске песме, у ствари, неканонске, односно не /канонске, јер ако и прихватају поједина правила у организацији збирке, односно циклуса и појединачних песама, а поједини циклуси су у форми сонета („Згрушавањем“), оне нису ни строге (...), али јесу, у највећој мери, аутентичне. То је и њихова предност, ту лежи и њихов лирски потенцијал“ (Поговор, стр. 95) Песник је, заправо, пронашао свој канон, односно успоставио меру између својих опсесивних тема и форме помоћу које би њих изразио.

Истакнимо и посебну мелодију Лазићевог слободног стиха претежно заступљеног у овој збирци. То су песме углавном веома дугог стиха, где се исти стих често, током песме, понови у идентичном

или сличном облику, а некад се наредни стих гради додавањем реченичних допуна претходном, као да сама синтакса пева... У тај дуги стих стаје и песниково осећање и размишљање, и сопствени увиди и цитати других, и стилске фигуре и дискурзивни искази. Било да пева о Маршалским острвима, природи и људима, или о себи, песницима и песништву, овакав стих погодује разним открићима, а својом лепотом и свежином подсећа – утисак је аутора ових редова – „На сам почетак / певања“ (завршетак песме „De bibliotheca“).

Укротитељ

Милан МИЦИЋ

*СТРАХ ОД ГЛАДИ КАО ЈЕДАН ОД ОСНОВНИХ СТРАХОВА
КОЛОНИСТИЧКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ (1920 - 1941)*

– Банат, Бачка, Срем, Барања –

Државни интрес Краљевине СХС да награди земљиштем српске добровољце из „Великог рата“ и да их као, чином добровољства у српској војсци, проверени елеменат насели у оне крајеве новостворене државе где није постојала јужнословенска етничка већина и где је требало заштити порозне границе подударало се са потребом становника динарских крајева да колонизацијом пређе из брдовитих у равничарске крајеве и надебом земљишта обезбеде основну егзистенцију породица. Колонизација српских ратних ветерана – добровољаца, колониста и аутоколониста из динарских крајева Краљевине СХС (Босна, Херцеговина, Лика, Банија, Кордун, Далмација, Бока Которска, Црна Гора) ка Банату, Бачкој, Барањи, Срему и Славонији, односно ка мађарској и румунској граници, била је вођена државним интресима новостворене југословенске државе да па, за себе несигурном, простору насели своје чуваре и браниоце, а државни циљеви колонизације у свести колонизованог становништва преплитали су се с њиховом насушном потребом да са простора изражене пренасељености и хроничне полуглади, која се у време светског рата и у првим послератним годинама претварала у глад знатних размера, дођу у митску „земљу белог хлеба“, обезбеде земљу као извор трајне егзистенције својих породица и са идејом „бољег живота“ остану на простору колонизације.

Страх од глади присутан у свести динарског становништва услед оскудне земље и бројних породица, као и стање сталне полуглади, покретао је млађе и активније делове те популације у Лици, Банији, Кордуну, Далмацији, Херцеговини, Боки Которској, Црној Гори и деловима Босне на миграцију у САД у првој и другој деценији 20. века. У светском рату као добровољци српске војске, будући колонисти Краљевине СХС, налазили су се у условима

масовног умирања које је донео рат великих размера, у сталној борби за преживљавање и у континуираној тежњи ка егзистенцијалним минимуму. “Велики рат” донео је глад 1917–1918 године, нарочито на простору Босне и Херцеговине, и покретање дела становништва ка Срему, Банату, Бачкој, Барањи и Славонији било у потрази за набавком хране, било привременом пресељењу деце изложене глади у породице у тим крајевима. „Од априла до јуна велика је глад код већине становништва,“ записао је 1917. године свештеник парохије Крњеуша код Босанског Петровца П. Рађеновић „Пошто је лањска година слабо родила мало је било домаћег жита... Народ се храни копривама, зељем и другом травом... Од јануара до марта 1918. глад узима све већи мах, Свијет се испомаже тако што иде чак у Сријем и Бачку, те купује кукуруз и пшеницу и носи кући. Али пошто је државна власт забранила извоз хране из једне покрајине у другу мало ко успије да купљену храну сретно допреми кући... Од априла до јуна глад једнако траје. Народ који је остао код куће надокнађује хљеб зељем и другом травом, пријемушом. Да би се бар делимично санирале последице велике глади у Босни и Херцеговини 1917. године формиран је Средишни одбор Бачке, Баната и Барање за збрињавање деце из Босне и Херцеговине, а на челу Одбора налазиле се високо православно свештенство. Свако српско банатско и бачко насеље имало је своје одборе на чијем челу су се налазили месни свештеници. Почетком 1918. године 600 деце до 12 година старости из Босне и Херцеговине дошло је у Велику Кикинду и било размештено у српским банатским породицама. „Око педесет дјеце отпремљено је из ове парохије“ записао је свештеник парохије Крњеуша П. Рађеновић о слању деце из Босне у Бачку и Банат 1917–1918. године Поједине породице самоиницијативно су се кретале ка равничарским крајевима јужне Угарске да би преживеле гладне године. “Онај дио народа који је јако сиромашан одселио је сасвим у Сријем или Бачку са цијелом фамилијом те тамо зарађују и хране се. Народ који је отишао у Сријем живећи у нeredу у шталама и свакојаким зградама без постеља и без свега поболио се и гомилама умро.“ описао је П. Рађеновић покрет ка јужној Угарској 1917–1918. године гладних породица из Босне и његове последице. Године 1917–1918. и 60 породица из срезова Ливно и Гламоч услед глади у Босни преселило се у околину Србобрана где су и дочекали крај рата и после Првог светског рата населили се на мајуру Кутош велепоседа М. Шифера удаљеном 27 км. од Србобрана стварајући ново насеље заједно са српским оптантима из Мађарске.

Стање у Лици, Босни, Херцеговини, Далмацији после завршетка рата било је изузетно тешко и владала је глад која је подстицала колонисте да што пре уђу у процес колонизације. Услед недостатка људске и сточне хране у Аустрији, Немачкој, Италији и Чехословачкој извозне филијале бечких и пештанских фирми извозиле су храну у те земље из Војводине док је у динарским крајевима владала глад јер услед недостатка саобраћајница храну из Војводине није било могуће превести у западне крајеве. Главни одбор Сељачких већа које је организовао М. Прибићевић у Лици, Банији, Кордуну и Славонији 19.

августа 1921. године забранио је извоз кукуруза из Лике и Баније јер је овим крајевима услед суше претила глад. Организација Сељачких већа на седници Главног одбора 9. октобра 1921. године тражила је помоћ од државе за пострадале од суше и неродице, нарочито у Лици и Банији. Министарски савет 8. јануара 1922. године одобрио је кредит од 10 милонa динара за исхрану Хрватске и Славоније, али жито није стигло до срезова у Банији и Кордуну. Суша 1922. године захватила је Лику, Далмацију и Вировитичку жупанију тако да се на снабдевању храном ових крајева активирала и организација Народна одбрана формирајући одбор за исхрану. Поводом глади у Лици и краљ Александар Карађорђевић 8. фебруара 1922. године примио је делегацију српских сељака из Северне Лике. Стање глади које је владало у Лици описао је 15. октобра 1922. године Д. Иванчевић, један од организатора колонизације добровољаца из северне Лике на имање Андрије Чекоњића у Банату на Скупштини сељачких већа одржаној на Пал мајуру једном од велепоседничких мајура: „Ја сам живио у Лици са пет чланова породице, на три рали камена, а не земље. Па кад би имао хлеба за Божић рекао бих: Богу хвала!“ Исте 1922. године великобечкеречки *Банатски гласник* донео је чланак који је говорио о стању глади у Херцеговини: „Сада је у Београд дошла једна делегација из Билеће коју састављаху господа Јефто Попара, Благоје Милошевић и Мустафа Арнаутовић. Народ се тамо храни корењем и кужелинама и добра трећина становника одавно нема ни зрна кукуруза у кући и због глади су се појавиле разне болештине.“ Председник аграрне заједнице на поседу Р. Хамерштајна са Шара мајура код Станишића у Бачкој П. Ковачевић известио је 23. септембра 1922. године да у „у нашој заједници има 51 колониста и 40 месних аграрних интресената. Уредно примећујем да ће за кратко вријеме доћи из Херцеговине још око 100 колониста, па да су чак у покрету јер је тамо завладала глад. „Исти П. Ковачевић 28. октобра 1922. године описао је насељавање херцеговачких колониста на Шара пуну код Станишића: „Као што је познато овогодишња жетва у нашим пасивним крајевима била је сасвим слаба и ради тога свакодневно добровољци- колонисти из тих крајева долазе са фамилијама на додељену земљу.“ Четири добровољаца из Лике, из општине Брувно, код Грачаца, (Д. Познић, М. Чалић, Н. Обрадовић, Ђ. Колунџић) 23. октобра 1919. године упутили су писмо министру Љуби Давидовићу у којем су описали стање у Лици непосредно после завршетка „великог рата“: „Када смо демобилисани и дошли нашијем кућама нашли смо стање горе него што смо претпостављати могли. Рат је поништио и упропастио био наше стање и данас наше породице никаквих средстава за живот немају. Дошли смо у Министарство и тражили насељавање на Косову, дошли у Скопље, али је земља била намењена, па се вратили у Београд, а из Београда опет упућени поверенику. После незавршеног посла ми смо дошли и ових дана у Министарство за аграрну реформу да нађе начин да сачува наше породице од пропасти“. „Приликом демобилизације долазимо својим кућама и налазимо рушевине...“ 17. маја 1931. године подсећали су колонисти из околине Требиња насељени у колонији Његошево, код Бачке Тополе, органе Дунавске

бановине на стање које су затекли по повратку кућама по завршетку рату и њиховој демобилизацији.

Притиснути глађу која је владала у њиховим крајевима колонисти 1921–1923. године убрзано су кренули ка Банату, Бачкој, Барањи и Срему иако њихова насеља нису била формирана већ су били морали живети у привременом смештају, у тескобним и лошим хигијенским условима, у стајама, шупама, свињцима и зградама за бироше не велепоседничким мајурима (пустарама) или у „кирији“ у оближњим насељима. Потреба да се дође до плодне земље и да колонистичка породица што пре изађе из простора где је владала глад била је пресудна да дође до убрзаног пресељења иако је колонизација тек била у процесу организације. Тако је 1922. године у бихаћком срезу било 293 молбе за колонизацију, у херцеговачким срезovima 251, у кључком срезу 98 молби, петровачком 63, крупском 56, цазинском 32, сарајевском срезу 155 молби, вишеградском 110 молби. „Имовно стање колониста који су се кретали у сеобу показивало је да они нису имали довољно земљишта, као ни хране за себе и своје породице. У молби Министарству аграрне реформе тројица добровољаца из Братача код Невесиња (Р. Вичић, М. Радовић и Р. Глоговац) 8. јула 1922. године жалили су се да „ми живимо у Братачу код наших породичних задруга којима смо само на терету јер као тежаци немамо довољно рада пошто наше задруге немају ни минимум обрадиве земље за једног члана а не за задруге од 9 чланова и две задруге са по 7 чланова.“ На добровољачку земљу на мајуру Зобнатица код Бачке Тополе колонисте из Лике Д. Рапајића 15. августа 1921. године доселила су се и два његова брата“ пошто су били јако оскудни за земљу код куће.“ У захтевима упућеним од стране Министарства за аграрну реформу Жупанијском аграрном уреду у Осјеку у периоду 1921–1923. године за групу колониста из околине Невесиња, који су желели насељавање у Барањи, видљиво је њихово тешко сиромаштво и недостатак хране за породицу. Тако је М. Вуковић, из Лукавца, код Невесиња 21. јануара 1921. године био „без исхране“, В. Лакета 22. марта 1923. године имао је петнаесточлану породицу, а није имао „ни хране ни семена, ни справа“, Р. Перин из Батковића, код Невесиња 22. августа 1922. године није имао „ни хране, ни семена“, као ни Л. Аћимовић из Трусине. Р. Тешановић 15. октобра 1923. године имао је породицу са „двоје дјеце“, а није имао „ни справа, ни хране, ни сјемена“. Према документу Опћинског поглаварства Зрмања од 3. децембра 1924. године добровољац Ј. Тојага из Јаворника, код Грачаца, селио се у колонију Руско Село код Велике Кикинде, имао је петочлану породицу и „није имао хране ни за себе ни за стоку.“ По упутницима за путовање у колонију Стари Лец у Банату од 12. јуна 1923. године И. Ђукановић и Ђ. Васић из Пецке, код Мркоњић-града, нису имали имовине, а имали су трочлану и четворочлану породицу, као ни Т. Савичић, из Герзова, који је сутрадан кренуо у исту колонију а који је имао шест чланова породице. Р. Пољак, из Габеле, код Чапљине, 13. јуна 1923. године селио се са три члана породице у колонију Руско Село, код Велике Кикинде такође без имовине; 20. јуна 1923. године

Б. Латиновић из Врточе, код Босанског Петровца, селио се са шест чланова породице у Оросламош (Банатско Аранђелово) без имовине. М. Челић, О. Вујановић и М. Вукмировић из Босанске Костајнице 25. октобра 1923. године селили су се у колонију Владимировац у Банату такође без икакве имовине. „Сви наши чланови дошли су у Ковин без капитала“ жалио се Савезу аграрних заједница за Банат председник аграрне заједнице у Ковину В. Вукотић. 24. фебруара 1928. године „На овој голој ледини све смо требали сами направити“ 5. маја 1930. године Савезу аграрних заједница за Бачку и Срем објашњавао је почетке колониста са Баније у колонији Ланка (Петрова Слатина) код Вуковара председник аграрне заједнице М. Пуцарин. „Колонисти су дошли без игде ичега“ 30. јуна 1935. године описивао је имовно стање колониста из Лике и Херцеговине непосредно по насељавању у колонији Растина, у околини Сомбора, на југословенско-мађарској граници, ревизор Савеза аграрних заједница Б. Прњајић. „Сви смо дошли без икаквих средстава за живот и задужили се код разних зеленаша“ 3. априла 1940. године описивао је М. Прибић имовно стање колониста по досељавању, углавном из Лике и Босне, насељених на колонијама Зобнатица, Карађорђево и Кочићево у околини Бачке Тополе. „Ова колонија насељена је од оптаната и људи из пасивних крајева који нису могли ништа имати или донети осим себе и живота и друго већ једино своје породице“ описивао је сиромаштво тек насељених колониста и колониста у колонији Мали Бач П. Томановић председник аграрне заједнице 20. маја 1935. Године.

Мотив глади као мотив пресељења јављао се код колониста као један од кључних мотива за улазак у процес колонизације. „Ово се у Банату сваки дан једе“ показивао је добровољац П. Џакула бели хлеб својој породици у Изачићу у Бихаћа покушавајући да их подстакне на пресељење на велепосед А. Сечењи у Руском Селу, код Велике Кикинде. „У Банату има хљеба и сланине“ говорио је својој породици добровољац Илија Јовичић из Брајића, код Будве мотивишући породицу за пресељење. Глад се јављала у пежоративном смислу као мотив сеобе поготово у очима становништва које није било наклоњено добровољцима и колонистима. „Гони глад у Банат“ викали су столачки муслимани за Михајлом Чалијом из Хатеља код Стоца када се 1926. године селио у велепосед А. Сечењи у Руском Селу. „Цео живот јешћете само куљу!“ говорили су Срби – староседеоци из Српске Црње у Банату добровољцима из Лике и Херцеговине насељеним на велепоседничке мајуре у околини насеља 1921–1923 године. „Под јесењим сумраком иду Личини пољима и откопавају мравињаке јер немају хлеба“ писало је у репортажи М. Црњанског о аграрној реформи у Банату објављеној у *Политици* 25. октобра 1923. године.

На северним границама нове државе у Банату, Бачкој, Барањи и Срему колонистичке заједнице почеле су се масовније насељавати са 1921. годином. Аграрна реформа трајала је од 1919. године и била је започета „Претходним уредбама“, а под притиском

велепоседника, стручне јавности и дела политичких странака она је постајала половична, компромисна и често у пракси недефинисана и неефикасна. Насељеници земљу нису добили у власништво него у закуп, тек 1936. године донесене су експроприационе одлуке, а 1940. године урађен је земљишно-књижни пренос новим власницима. Статус колонисте био је одређен честим ревизијама и подложен промени као и земљиште које су колонисти добили па се дешавала честа промена парцела што је онемогућавало квалитетну обраду земљишта. Колонисти су се нашли у дугом стању несигурности како услед привременог поседа којег су добили тако и због чињенице да су се на самом почетку процеса колонизације нашли без крова над главом смештени привремено на велепоседничким мајурима (пустарама) у бирошким зградама, али још чешће у шталама, шупама, свињцима и котаркама у тескобним и нехигијенским условима. Неприлагођеност колонизационом простору, физичка и социјална изолованост у односу на околно становништво, лоши услови живота, недостатак здравствене заштите рађали су болести и појаве честог умирања нарочито жена и деца до две године. Насељени колонисти били су без пољопривредних радила, музне и вучне стоке, семена, људске и сточне хране, а са изузетком оптаната из Мађарске и Румуније и колониста из Баната, и без икаквог искуства у обради земље. Надељено земљиште морали су давати у наполицу околном становништву, задуживати се код аграрних заједница, али и локалних зеленаша да би набавили грађу за кућу, неопходна пољопривредна радила, стоку, семе, храну. Налети подземних вода, посебно у Банату, уништавали су колонистима летину, урушавање мелиорационог система велепоседа услед аграрне реформе проблем плављења земљишта стављао је у први план; олује, град, суше, неродица, најезде мишева уништавали су приносе. Ниске цене пољопривредних производа, разне врсте пореза и дажбина оптерећивале су колонистичко домаћинство. Колониста се налазио у стању очаја, нежељен и несигуран гледан са подозрењем и пригушеним непријатељством од локалног, како од мањинског тако и од српског становништва, са бројним породицама и ситном децом и истовременим притиском да изгради кућу („страх од бескућништва“), набави пољопривредне справе и стоку, исхрани породицу и очува јој здравље и опет буде у функцији „националне мисије“ које му је држава поверила у њеним „северним крајевима“. Тежња ка досезању егзистенцијалног минимума, присутна код колониста још током „Великог рата“ и у првим поратним годинама, постала је за колонисте жељени, а за многе од њих до краја колонизационог процеса, и недосегнути циљ. Имати кров над главом, храну и здравље у кући постајали су врхунски идеал колонисте насељеног у Банату, Бачкој, Барањи и Срему. Имати хлеба у обећаној „земљи белог хлеба“ што је за колонисте приликом насељавања био простор колонизације постајао је симбол једне решене и успеле егзистенције, а страх од глади присутан још од времена рата и првих послератних година надвијао се над колонистичким заједницама у Банату, Бачкој, Барањи и Срему као један од великих колонистичких колективних страхова (уз страх од немања куће, болести и налета вода).

Колониста из динарских крајева, али и беземљаш колониста из Баната, и српски оптант из Мађарске и Румуније, као саставни део колонистичке масе Краљевине СХС у тзв. “северним крајевима”, почињали су свој живот на новом простору у стању тешког и хроничног сиромаштва. Обезбедити исхрану за бројну породицу, која је понекад досезала 10–12 чланова са много мале деце, био је један од главних задатака досељеника. Све време колонизационог процеса 1920–1941. године питање исхране породица, уз питања градње кућа и питање поседовање и обраде земљишта било је кључно питање колонистичких заједница. Поплаве, суше, олује, неродица, презадуженост, слаба земља, промена парцела, интенивизирали су проблем прехране колонистичких породица и некада га чинили нерешивим. Мали посед, за насељене колонисте са статусом добровољаца, а за колонисте, аутоколонисте и оптанте још мањи посед, није био довољан за прехрану породица и за било коју врсту материјалног напретка. „Принос са земље која им је додељена једва је доста да се породица прехрани“ извештавао је срески начелник среза Јаша Томић Пољопривредно одељење Дунавске бановине о стању у великој банатској колонији Александрово, код Великог Бечерека, 27. марта 1930. године. „И у најбољој години тешко састављамо крај са крајем, а о каквој залихи нема ни говора, већина је, а нарочито они са великим породицама, морала да продаје у аренду обрађену и засијану земљу да прехрани себе и породицу“, описивао је стање у колонији Руско Село, код Велике Кикинде, председник Прве аграрне заједнице досељеник из Грађана, код Цетиња, Ј. Војводић 18. јуна 1936. године, после суше и удара леда у атару колоније 1935. године. „Добровољачка компетенција од 8 к.ј. из које је требало издржати породицу од 6,8 или 10 чланова је мала. Из ње је требало дати и за набавку грађе, да се добровољац склони и подигне нешто уцерице; она је морала дати и за стоку и за радило.“ описао је стање у колонији Банатско Карађорђево код Великог Бечерека председник општине Банатско Карађорђево Ј. Бараћ 2. маја 1929. године. “Наши колонисти имају 2–8 кј. земље са већим бројем дечице“ описивао је материјално стање колонистичких породица у колонији Иванци, код Вуковара, Ј. Грубић председник аграрне заједнице из колоније 22. марта 1930. године. “Од доласка нашег део насељеника знатно је повисио број чланова својих породица те додељено земљиште не одговара потребама породица“, наводили су колонисти из колоније Подриње, код Вуковара, 20. октобра 1939. године проблем пренасељености породица јер су наделењене земљишне компетенције за породице тада су биле недовољне. До краја 1932. године само су четворица колониста у колонији у Банатском Новом Селу, код Панчева, подигла куће, „а оних десет никако не могу подићи пошто су оптерећени великим породицама, па не могу породицу да исхране а камо ли да подигну куће.“

Слаба и подводна земља доводила је колонистичке породице на руб глади. „Додељена је земља врло лошег квалитета, слатинаста“ 20. маја 1935. године “извештавала је аграрна заједница из колоније Мали Бач. „Годишњи леб не можемо из ове земље зарадити“, писао

је о стању колониста у колонији Мали Бач оптант Н. Ердељан пословођа аграрне заједнице 10. априла 1935. године. Земља коју смо добили толико је слаба да се не можемо исхранити.“ 2. фебрура 1934. године писала су петорица колониста са Кордуна насељених у колонију у Банатском Новом Селу код Панчева. „Земља је летећи песак. Насељеници се насељавају, али немају стоке и потребног алата и једва таворе на парчету леба са својом породицом“ 23. новембра 1933. године извештавао је Љ. Цветковић из колоније Хајдуково код Суботице. „Ову земљу кад смо примили била је крчевина и касно смо је примили 1923. па је нисмо могли искористити, а 1924. године вода је изашла из рита“ писао је Ј.Шуњка из колоније Бођани 11. априла 1925. године Жупанијском аграрном уреду у Новом Саду. „Последње две године су неродне и поплавне и у Ланки већина домова у великој је биједи и оскудици у сваком погледу. Сад су нас ове године усрећили премером земље коју треба платити 60 динара по јутру“, 15. новембра 1933. године писао је М. Пуцарин из колоније Ланка, код Вуковара. „Људи који су се населили доста су сиромашни те не могу сами да обрађују земљу. Земља је доста подводна“, навео је у свом захтеву Савезу аграрних заједница за Бачку и Срем 10. августа 1924. године председник аграрне заједнице из колоније Ада, код Вуковара, П. Шкрбић. „Добар део земље је подводан“, 14. маја 1924. године описивао је на дељено земљиште у Вајској, код Бача, колониста из Херцеговин М. Зеленовић. „Изливањем Дунава преко земаља наших чланова вода је прешла те су наши чланови потпуно упропашћени тако да немају ни парче хљеба себи и својој фамилији“, 2. децембра 1924. године писао је о великој поплави која је уништила имовину и земљиште колониста из Херцеговине у Вајској председник аграрне заједнице М. Зеленовић. „Вода нам је у две катастрофалне поплаве однијела пољопривредне справе, а толика марва је услед несташнице хране поскапала или продата за исхрану фамилијама “колонисти из Вајске, од 1927. године премештени у колонију Сириг, описивали су поплаве из 1924. и 1926. године. „Оптант су из Мађарске надељени веома плавном земљом, а још теже погођени овог лета непогодом. Ова жетва неће бити довољна да прехране своје породице“, 2. септембра 1940. године добио је извештај Савез аграрних заједница за Бачку и Срем КБУ Дунавске бановине о стању у колонији Плавна. “Осморица добровољаца надељени земљиштем у колонији Хоргош, код Суботице, имали су непрекидно парцеле под водом због ниског положаја земљишта. Из колоније Павлиш код Вршца председник аграрне заједнице Ћ. Ромић 23. јуна 1935. године се жалио да „прошле године није родило, а кукуруз нисмо могли сијати због воде. “Услед великих киша прошле године нисмо имали никавог приноса“, писали су Министарству пољопривреде колонисти у Старом Лецу, код Мариолане (Пландишта), тражећи 29. маја 1933. године да се преселе у „јужне крајеве“. „Никавог приноса нисмо имали у житарицама, а кукуруз смо сејали у јуну тек пошто је вода усахнула. Тек треће сејање је успело. Ове године услед сталних пролетњих киша озими усеви су упропашћени. Многе породице формално гладују. “Често је плављење и овде је потребно одводњавање“, писао је председник

аграрне заједнице из Влајковца, код Вршца, М. Вишњић 11. фебруара 1935. године о стању, а у колонији која је и била расељена због подводног земљишта, а која је 1932. године преживела поплаву Пета аграрно-кредитна задруга из Александрова, код Великог Бечкерека, 16. октобра 1932. године известила је Савез аграрних заједница за Банат да је „вода однела сву летину“. Иста аграрна заједница 23. септембра 1940. године навела је да „услед пролећних киша атар водом потопљен“. „Земља није узорана јер се атаром вода беласа“ записано је 21. априла 1940. године у Летопису Српске православне црквене општине Војвода Степа, код Српске Црње, о поплавама у атару ове колоније. „Наши чланови су надељени земљом у ковинском риту где их три последње године прате поплаве“, написала је ковинска аграрна заједница Савезу аграрних заједница за Банат 9. августа 1935. године. Поплаве су 1940. године угрозиле такође атар колоније у Ковину, јер 25. августа 1940. године Министарство пољопривреде за штете од поплава доделило је помоћ од 20 000 динара. Колонисти у Александровом Гају априла 1940. године написали су Савезу аграрних заједница за Банат. „Поплаве нас прате од 1938. године па до данас. Толико смо упропашћени материјално да нисмо могли набавити семе за пролетњу сетву... Осакаћени смо за три летине. Ипак нећемо клонуту...”

Урушавање система за одводњавање утицало је такође на чињеницу да су атари колонија, посебно у Банату, често били плављени од подземних вода. Ј. Бараћ, председник општине Банатско Карађорђево, 10. децембра 1929. године у писму Пољопривредном одељењу Дунавске бановине истакао је: „Земља која нам је додељена већим делом је подводна и пати од унутрашњих вода. Канале је одржавао спахија, али је 1922. године сопственик однео машине па не можемо да отпремимо унутрашње воде које нам сваке године плаве пар хиљада јутара земље. Године 1924. инжињер министарства пољопривреде и вода премерио нам је део хатара и обећао да ће нас оспособити за одбрану од унутрашњих вода. Од тог доба ништа није учињено.“ „Срески начелник среза Јаша Томић у свом извештају Дунавској бановини 21. марта 1930. године навео је да је „водоспроводне канала одржавао сопственик те је унутарњу воду избацивао у Бегеј, са пумпама које су однете тако сваке године страда пар хиљада јутара земље.“ Насељеници су начинили једну велику погрешку“ написао је новинар листа „Северна стража“ 8. маја 1930. године у чланку „Опасност за насеља на Чеконићевом имању“. „Да би упростили обраду земље затрпали су на многим местима одводне канале. Одводни канали су на неким местима у тако неуредном стању да се преко њих може колима прелазити. Пумпе су искварене, зарђале и неупотребљиве. Само срећи и сувим годинама се може захвалити да до сада нису уништена ова насеља на Чеконићевом имању.“ Канали су запуштени а, пумпе не раде. Добру земљу вода плави. Пре је једно јутро давало 16, 18 па и 20 метерских центи, а данас је тамо рит, трска, шаш и вода“ описао је стање око Банатског Аранђелова на поседу Л. Баћањија Т. Искруљев у свој делу „Војводина и њена

колонизација“ 1925. године. Насељеници у колонији Александров Гај нису такође поклањали пажњу одводној мрежи канала у атару па је цео атар колоније 1927. године био поплављен. „Ни жандарми нису могли да их натерају да почисте јаркове“ написао је М. Црњански о начину на који су колонисти у Милетићевој одржавали систем за одводњавање 1923. године. Међутим, по инспекцијском извештају генерала М. Михаиловића о стању у колонијама Јужног Баната од 2. новембра 1931. године у колонији Милетићевој каналску мрежу је одржавала аграрна заједница, у колонији Стари Лец водна задруга, у Павлишу одржавали су колонисти и мештани, у Влајковцу једна пумпа за испумпавање воде је радила, а једна није, док колонисти у Александровом Гају, Банатском Соколцу, Кривој Бари, Хајдучици и Ковину нису одржавали каналску мрежу.

Уз поплаве долазиле су и суше које су колонисте доводиле на руб егзистенције. „1927. била је тешка и опака услед суше па чланови нису имали ни за хљеб“ писао је о стању глади услед суше у тек формираној колонији Сириг, код Темерина, М. Зеленовић председник аграрне заједнице чији су колонисти као и колонисти из Босне насељени у Бођанима, преживели две тешке поплаве 1924. и 1926. године. „Ове године је род подбацио, пламењача је пшеницу убила, а услед суше кукуруз је подбацио 30%“ 13. децембра 1933. године из колоније Каркатур код Бачке Тополе известио је савез аграрних заједница М. Дутина. „Много горе сиротиње има на колонији и многи немају хлеба за своју породицу, услед велике суше све је изгорело на песку. Треба новаца за хлеба...“ писао је Љ. Цветковић из колоније Хајдуково код Суботице 6. септембра 1933. године. „Ова година је била сушна, жетва је била слаба, чланови неће моћи да издрже своје фамилије а да се не задуже.“ М. Мишчевић из колоније Емушић код Куле писао је Савезу аграрних заједница за Банат 16. децембра 1927. године. На атар Влајковца изложен поплавама подземних вода 1928. године наишла је суша која је „све уништила, и кукуруз и кромпир, па ће људи морати све куповати.“ „Жито је ове године слабо, кукуруз још горе, јер кише нисмо ни имали“ 8. октобра 1935. године жалио се Е. Боканић из рускоселске колоније тражећи кредит од 20. 000 динара за набавку семена пшенице“ да не би чланови морали продавати земљу у закуп.“

Олује и непогоде погађале су насељенике који су остајали без летине и у очајном стању. „Двадесет добровољаца из Лике добило је земљу у чанатавирском рити“ 4. јула 1921. године извештавао је П. Дамјановић добровољац из Лике непосредно по досе љавању у Бачку. „Лед и туча све одузели.“ „27. маја силан град се око један сат спустио на нашу колонију и потпуно уништио баште, винограде, жито. Лањске године град нас је такође уништио“, извештавао је 29. маја 1933. године Савез аграрних заједница за Бачку и Срем оптант из Истре Јаков Флего насељен у колонији Масариково код Суботице „Затим је дошла хрђа на жито и овом несрећом смо сасвим упропаштени а имамо доста наших чланова који још од Божића немају хлеба за себе и

своју децу. „Раздељен је кукуруз настрадалим од туче леда а преостало је раздељено за семе и онима којима је неопходно за људску исхрану“. Љ. Цветковић из колоније Хајдуково код Суботице писао је 9. августа 1933. године Савезу аграрних заједница за Бачку и Срем. „Сви чланови су остали без јесењих усева услед елементарне непогоде“ 13. децембра 1933. године из колоније Шодоловци, код Вуковара, председник аграрне заједнице Ђ. Крнета обраћао се Савезу аграрних заједница за Бачку и Срем. „Услед скорашње провале облака многе засејане површине биле су поплављене и усјеви потпуно уништени“, 8. јуна 1929. године извештавала је аграрна заједница из колонији Растина код Сомбора. На атар колоније Војвода Степа 12. септембра 1931. године наишла је олуја тако да су „грожђе и тулузина скоро уништени“. „Велике временске непогоде уништиле су овогодишње усеве“, обавештавао је председник Прве аграрне заједнице у Војвода Степи Душан Милошевић Савез аграрних заједница за Банат, 6. августа 1932. године. „Људи немају храну за себе и фамилију а камоли да би могли од својих средстава набавити потребно сјеме за јесењу сјетву. Из жита од ове жетве немамо исхрану до следеће жетве“ 1. новембра 1934. писао је бану Дунавске бановине из Емушића, код Куле добровољац из Лике М. Јаворина. „Жито нам је и донекле кукуруз потукао лед. За исхрану наших породица од којих ниједна не броји мање од шест чланова остао једино кукуруз од којег ниједна кућа нема мање од 30 метара. Од кад смо се населили страдали смо од елементарних непогода и леда 1925, 1927, 1931, 1932. године и то по два пута годишње“, 30. новембра 1933. године жалио се М. Жакула из колоније Иванци код Вуковара. „4–5. маја 1935. године ноћу јак мраз је пао у атару Војвода Степе, Војвода Бојовића, Александрова, Банатског Карађорђевог који је жито скоро поништио. Многи су жито преорали“, написао је у Летопису Српске православне црквене општине Српска Црња о страдању банатских колонија протојереј Ж. Стакић. 12. маја 1935. године. „Страшна олуја трајала је 15–20 минута“, 12. августа 1931. године“ известио је Ј. Перенчевић из колоније Шодоловци код Вуковара „Свима су откривени кровови на кућама. Немамо чиме куће да покријемо а зима се приближава. Имамо мало ране на таванима... После олује падао је страшан град и заједно са кишом и ветром и упропастио што се људске хране у пољу тиче. Упропашћена је и сточна храна, камаре су испревртане и однешене по пољу. Сено на таванима је прокисло. Кукурузи су порушени и леже на земљи.“

Неродица, беспарица, општа економска криза, ниске цене пољопривредних производа, неразумевање државне бирократије ударили су заједно на колонистичке заједнице. „Услед економске кризе доживјели смо у већем броју да оскудевамо без коре хљеба кукурузове што се можете уверити када зађете по нашим колонијама“, писао је Д. Тетковић из колоније Жедник, код Чантавира, КБУ Дунавске бановине 26. фебруара 1933. године. „Тако исто нашао сам у колонији породице које у својим амбарима немају више од две-три корпе кукуруза тако да ће преко зиме гладовати“, 18. новембра 1930. године извештавао је о стању у колонији Банатско Вишњићево, код

Великог Бечкерека, ревизор Савеза аграрних заједница за Баната И. Мојић. М. Граховац из Друге аграрне заједнице у Руском Селу 5. марта 1931. године тражио је кредит за исхрану колониста да „стиша узрујаност у заједници.“ „Ништа не ради у ово време. Времена су тешка“, написао је М. Марков председник Свињогојске задруге из колоније Стајићево, код Великог Бечкерека, насељене искључиво банатским колонистима, 22. фебруара 1933. године у допису управи Дунавске бановине. „Господо жито није родило, кукуруз однели за порез, а сељак остао без игде ичега. Како ће овај народ зиму привести крају. Не знамо како ћемо лето дочекати, брашно скупо, жита немамо, а ми сиромашна колонија... Ја са 20 ланаца усева сам отишо у Панчево два месеца и радио и зарадио да купим семе и мало леба.“ „Ове године су биле неродне. Деца траже леба. Зађите по кућама па да видите по каквим влажним кућама живимо, чак нелепљеним и са прорешетаним кровом. Многи су без помоћи савеза почели да граде куће. Ти су подлегли овдашњим зеленашима“, жалио се Савезу аграрних заједница за Банат председник аграрне заједнице у Ковину В. Вукотић 24. фебруара 1929. године. „Прилике добровољаца-колониста горе никада нису биле као ових неколико година уназад“, написао је из Ковина председник аграрне заједнице 2. октобра 1933. године. „Бићемо приморани да оставимо подигнуте куће у Ковину и разиђемо се да тражимо зараду на друга мјеста за прехрану своју голу, за парчетом леба. Немају сувог леба да дају својој деци голој и босој“, 14. децембра 1934. године писао је о колонистима у Старој Кањижи М. Стојановић. „70%“ наше сиротиње на Растини и данас оскудева за насушним хлебом“ писао је бележник општине Риђица В. Стојановић 26. јануар 1931. године. „Прошла година била је страшна“ писао је 2. фебруара 1931. године Савезу аграрних заједница за Банат Р. Будимир, председник аграрне заједнице у Банатском Аранђелову. „Жита смо добили мало, а кукуруза ништа. Тиме је доведен у питање опстанак нас досељеника из Босне, Херцеговине, Лике. Већ наши чланови који нису могли наћи зараду почели су скапавати од глади.“ Новинар Т. Искруљев обилазећи јужнобанатске колоније, па и ону у Владимировцу у репортажи у „Југословенском дневнику“ 24. децембра 1930. године у сиромашним кућама у владимировачкој колонији видео је „сандуке за брашно у којем нема ништа.“

Тек досељени колонисти изузетно сиромашни имали су велику оскудицу у храни што је била последица хроничног сиромаштва и неорганизоване колонизације. У колонији Мали Бач, код Бача, било је 1935. године насељено око 80 породица „које се налазе у очајном стању“ и којима је Обласни Црвени крст набавио храну коју им је делио Црвени крст у Бачу. Црвени крст такође је 1927. године обезбеђивао исхрану колониста из Бођана и Вајске који су после великих поплава 1924. и 1926. године 1927. године пресељени на колонију Сириг код Темерина. Колонисти који су из банатске колоније Банатски Душановац услед некавалитетна и подводне земље пресељени на колонију Горњак, велепоседа Ј. Елца, код Вуковара, 1931–1932. године враћени су у банатску колонију Војвода Бојовић

јер је власнику велепоседа Ј. Елцу признат супермаксимум земљишта. Седам породица од 25 са 51 чланом насељених у колонији Војвода Бојовић код Српске Црње оскудевале су у храни 3. марта 1932. године међу којима и породице 58-годишњег Ј. Ераковића из Бањана, код Никшића, те породице 55-годишњег М. Радака, из Драксенића код Босанске Дубице итд.

Залихе жита из претходне летине које су се чувале на таванима досељеничких кућа обично су нестајала на прелазу зима-пролеће (фебруар-мај) и тада је у колонистичким породицама најизраженији био страх како прехранити породицу до „новог жита“. Позајмице су биле једино решење за колонистичке породице и то позајмице од аграрних заједница које каматама нису оптерећивали досељенике, али у немогућности задужење код аграрних заједница колонисти су се задуживали код локалних трговаца под зеленашким условима или су под лошим финансијским условима унапред продавали летину (продаја „у зелен“). Непосредно по досељавању 26. маја 1921. године колонисти из Лике, насељени на мајурима у околини Бачке Тополе били су приморани да продају део надељене им стоке да би набавили жито за исхрану својих породица до жетве. „Леба, кромпира, пасуља – немамо ништа“ писао је из колоније Мали Бач Иван Колута 5. фебруара 1936. године. Чланови Четврте (оптантске) аграрне заједнице из Нове Црње 25. фебруара 1927. године, 6.000 динара су дали за „исхрану најстаријих и најсиромашнијих чланова.“ Тако су и чланови аграрне заједнице из колоније Војвода Бојовић, код Српске Црње, 3. марта 1931. године тражили кредит од 15.000 динара за исхрану од Савеза аграрних заједница за Банат. Чланови прве аграрне заједнице из Војвода Степе 22. марта 1932. године тражили су 20.000 динара кредита за исхрану породица. На списку 33 лица из општине Немачка Црња који оскудевају у исхрани 3. марта 1932. године налазило се 20 лица из колоније Војвода Бојовић и 13 лица из колоније Војвода Степа. И четири године касније, 28. фебруара 1936. године, аграрна заједница из колоније Војвода Бојовић тражила је кредит од 4.500 динара за потребе исхране својих чланова. Прва аграрна заједница из Александрова (добровољачка) 7. фебруара 1932. године тражила је „хитно“ 25.000 динара кредита за семе, животне намирнице и сточну храну“. „Меленачка“ аграрна заједница из Александрова 8. марта 1931. године поделила је позајмицу од по 200 динара за исхрану за својих 46 чланова од укупно 116 што значи да је 40 % чланова аграрне заједнице оскудевало у исхрани у рано пролеће 1931. године. 9. марта 1931. године 35 од 68 чланова „карловачке“ аграрне заједнице подељено је по 200 динара за исхрану породица што значи да је чак 51% чланова ове аграрне заједнице оскудевало у храни. 3. марта 1929.године 86 од 128 чланова „добровољачке“ аграрне заједнице тражило је кредит за исхрану породица што значи да је чак 67% чланова ове „личке“ аграрне заједнице оскудевало у храни. Из познатих података види се да је 44% насељеничке банатске популације у колонији Александрово оскудевало у храни у пролећеним месецима и 67% динарске (личке) насељеничке популације што указује на већи степен прилагођености

условима колонизације колониста из Баната који за разлику од колониста из Лике нису приликом колонизације променили животну средину и услове привређивања. Године 1931. 28 чланова Прве аграрне заједнице из Банатског Карађорђевог узело је кредит да би прехранило породице. М. Каракаш, председник аграрне заједнице из колоније Павлиш, 22. марта 1931. године известио је Савез аграрних заједница за Банат да су чланови аграрне заједнице „врло оскудни у животним намирницама“, а истог дана, 22. марта 1931. године, В. Стефановић председник аграрне заједнице из Ковина затражио је кредит од Савеза аграрних заједница за Банат „због недостатка људске и сточне хране.“ Колонисти у општини Банатско Аранђелово Р. Зорић и А. Томовић 28. априла 1931. године тражили су помоћ од општине у брашну јер су „толико сиромашни да више немају хлеба.“ Српски оптанти из Мађарске у колонији Његошево, код Бачке Тополе, 22. фебруара 1925. године тражили су позајмицу „јер нису могли издржавати своје породице, те сваки дан преклињући и плачући моле за зајам, бар за хлеб.“ Чланови оптантске аграрне заједнице у колонији Банатско Вишњићево 11. марта 1931. године кредитирани били са укупно 5.000 динара за исхрану. Прва аграрна заједница из Банатског Вишњићевог чак је и на крају процеса колонизације, када се материјални положај досељеника поправио, 18. априла 1939. године обратила са захтевом за доделу кредита за исхрану њених чланова: „Како је најгоре време, а имамо чланове који морају узимати брашно за хлеб те учтиво молимо наслов да нам изађе у сусрет и одобри кредит 30.000–40.000 динара. Новац је потребан ради давања члановима којима је нужно да издрже до вршидбе.“ „Наше стање је у очајном положају, 5.000 динара нам треба за исхрану породица и наше радне снаге“ писали су батањски оптанти насељени у Милетићеву 22. фебруара 1928. године Савезу аграрних заједница за Банат. Септембра 1932. године жалили су се да је „пшеницу хрђа уништила. Родило нам по два метера. Немамо ни за исхрану, а камоли за семе и зато молимо позајмицу да усијемо бар по четири метера.“ Оптанти у Горњој Мужљи код Великог Бечерека у пролеће 1930. године тражили су од Савеза аграрних заједница за Банат 10.000 динара зајма ради набавке брашна „пошто смо залихе жита које смо имали засејали, тако да смо без хлеба остали.“ „Оскудно и бедно стање. Има људи који немају ни за децу“, писао је јануара 1929. године Савезу аграрних заједница за Банат Милош Панћин, оптанта насељен у Александровом Гају код Мариолане. „Одложите отплату зајма, јер смо у великој оскудици“ тражили су марта 1931. године оптанти из исте колоније. „Овдашњи наш народ врло је сиромашан, велика је оскудица за лебац“, жалили су се оптанти из Александровог Гаја фебруара 1933. године.

„Чланови ове заједнице су унапред продали усеве како би преживели“ 16. априла 1926. године обавештавали су чланови оптантске аграрне заједнице из Нове Црње Савез аграрних заједница за Банат о продаји летине „у зелен“ Управа аграрне заједнице у Хоргошу, састављене од оптаната из Мађарске, 23. маја 1935. године у извештају Савезу аграрних заједница за Бачку и Срем навела је да је 10%

насељеника унапред продало жетву (25 породица) а половина породица (125 породица) „у току године морала је себи куповати хлеб“ што је значило у хроничном недостатку новца код колониистичких породица узимање зајма од локалних трговаца. Оптанти из Александровог Гаја 24. децембра 1934. године жалили су се да су „узимали зајам када је жито било 250 и 200 динара, док је кукуруз 150, па чак и 200 динара, а сада кад враћају у готовом новцу морају да продају и по четири метра кукуруза.“ На локалне зеленаше жалили су се 14. маја 1939. године и колонисти из Владимировца: („У ова три месеца нема човек шта да прода него мора да иде код зеленаша да му одеру кожу и на њему зараде сто на сто.“) Услед глади у колонији Банатско Аранђелово „већина наших чланова закључила је код овдашњих трговаца уговор којим се обавезују за један метар брашна „дати четири метра жита“ написао је председник аграрне заједнице из Банатског Аранђелова Р. Будимир Савезу аграрних заједница за Банат 2. фебруара 1931. године. „Наши чланови задужени су код зеленаша и плаћају 50% камате“ писали су из Пете аграрно-кредитне задруге из Александрова Савезу аграрних заједница за Банат 1938. године „Помозите нам и спасите нас од зеленаша и пропасти“ навели су у писму. „Задужили смо се приликом насељавања код овдашњих трговаца за подизање кућа, набавку стокe и алата и животних намирница“ наводио је узроке задуживања, међу којима и исхрану породица, 23. априла 1931. године председник аграрне заједнице из колоније Иванци код Вуковара Ј. Грубић.

„Без краве је $\frac{3}{4}$ породица без овце 90% , сви имају козе, $\frac{1}{2}$ породица није заклала током године ни једно свињче“ извештавао је из оптантске колоније Хоргош 23. маја 1935. године о питању исхране колониистичких породица Милан Стеванов. На 80 кућа у Другој аграрној заједници у Војвода Степи 1934. године долазило је 27 крава (0,3 краве по породици), 77 свиња (скоро 1 свиња по породици), 28 оваца (0,35 овце по породици) тако да је у просеку једна насељена породица поседовала једну свињу, а свака трећа имала је краву и овцу. Од 80 породица краву, коња и свињу имало је 13 породица, 37 кућа имало је свињу, више од 2 свиње поседовало је 9 породица, 43 куће имало је коња, 23 куће имало је краву, а 4 породице по 2 краве. У колонији Милетићево 1938. године , дакле четири године касније, ситуација је била за колонисте повољнија; на 257 кућа долазило је 283 краве или више од 1 краве по породици, али мали број свиња (85 или 0,33 по породици) и оваца (27 или 0,1 по породици) и 6.107 комада живине што значи да је свака породица у просеку имала 23,7 комада живине. Једна колониистичка породица у колонији Милетићево у просеку од сточног фонда имала краву и 23 комада живине, свака трећа имала је свињу, док свака десета овцу. У 16 колонија Јужног Баната 1931. године број говеда (крава, јунади, телади) по домаћинству износио је у просеку 1 комад, а број свиња 2 комада.

У бројним колониистичким породицама са малом децом поседовање краве омогућавало је исхрану породице и крава, уз коња који је омогућавао обраду земље, била је „члан домаћинства“,

– „хранитељица“ која је гарантовала прехрану. Зато је имати краву значило сигурност, а угинуће краве био је трагичан догађај за колонистичко домаћинство који је у њему стварао панику и страх од глади. Зато су се у молбама колонистичких аграрних заједница за помоћ често јављали захтеви за кредит да би се набавила крава. Двадесет и три члана аграрне заједнице на мајуру Кутош код Србобрана 22. јуна 1926. године тражила су кредит за куповину радила, коња, крва. „Најтеже ми је што нисам могао међу ову децу краву набавити“, 20. маја 1939. године жалио се добровољац из Лике Ј. Шакић насељен у колонији Хајдуково, код Суботице, на самој југословенско-мађарској граници. Отац шесточлане породице Н. Гостовић насељен у колонији Банатско Карађорђево, код Петровграда, 16. новембра 1940. године жалио се аграрној заједници у насељу: „Купио би краву да међу овом дјецом имам бар толико млијека да их лакше издржавам. Слабо се хране. Ретко који становник има краву“, 21. марта 1930. године навео је у свом извештају срески начелник среза Јаша Томић за становнике велике банатске колоније Александрово. Т. Граховац, колониста у Павлишу, код Вршца, 3. маја 1937. године тражио је зајам од 1.400 динара за куповину краве „дјеци за млијеко“. В. Лојпур, колонисти из Руског Села 28. априла 1934. године угинула је крва, као и Ђури Иванчевићу 29. маја 1935. године који је тражио кредит да „купи бар две козе“. „Пет година породица Видакова на Биво-шупама је провела“ сећање је Милана Деретића сина добровољца Видака Деретића из Ораховца, код Требиња, прво насељеног у колонији Банатски Душановац код Великог Бечкерека. „Краву хранитељицу је имала па није била гладна“.

Колонистичке заједнице у Банату, Бачкој, Срему и Барањи 1920–1941 године настале су од људи који су тек изашли из великог европског рата. Махом су то били добровољци српске или црногорске војске, али и српски оптанти из Мађарске и Румуније и беземљаши, највише из Баната. Из дугог рата (1914–1918) носиоци колонизације, најчешће добровољци, у процес колонизације унели су своју потребу за задовољењем егзистенцијалног минимума (храна, кућа, здравље) која је била још више наглашена и подстакнута сиромаштвом и оскудицом послератних година које су настале као последица рата. Наилазак „гладних година“ у Лици, Херцеговини, Далмацији Босни 1921–1923 године, које су се настављале на ратне „гладне године“, а самим тим наглашавале оскудицу у земљи и пренасељеност породица, убрзали су и подстакли процес насељавања породица српских добровољаца и њихових рођака (колониста) на колонизациони простор Баната, Бачке, Срема и Барање иако за њих нису биле обезбеђене куће, нити су основана нова насеља. Зато су се досељене породице смештале у привремени смештај, углавном у помоћне зграде на велепоседничким мајурима, у лоше стамбене и хигијенске услове што је доприносило појави масовног обољевања, поготово код жена и деце. Државни интрес Краљевине СХС да ове колонисте насели у тзв. „северне крајеве“ прозилазио је из потребе заштите новоформираних граница ка Румунији и поготово ка Мађарској и измене етничких односа у тим

крајевима који нису били у корист јужнословенског живља. Насељени добровољци, и уопште колонистичка популација, постајали су тако чувари нове државе у Срему, Банату, Бачкој и Барањи и њени највидљивији и најснажнији симболи. Дезорганизованост процеса колонизације колонистичку јединку и колонистичке заједнице на овим просторима чинили су крајње несигурним услед привременог надељивања земљиштем, дугог привременог смештаја, недостатка хране, пољопривредних радила, семена, стоке, честог обољевања, неприлагођености клими, води, начину рада. Ипак, долазак у „земљу белог хлеба“ што је за колонисте из динарских крајева Краљевине СХС био простор колонизације, и истовремено идеја „потраге за бољим животом“, терали су колонистичке заједнице да, упркос лоших услова колонизације, покажу изузетни животни витализам и опстану у новоформираним насељима.

Страх од глади био је један од великих колективних страхова колонистичких заједница у Банату, Срему, Бачкој и Барањи (уз страх од недостатка куће, од болести, од подземних вода и поплава) који је пратио колонисте сво време колонизационог процеса (1920–1941) па и онда када се поправио материјални положај колонистичке популације и када је она започела процес акултурације у односу на колонизациони простор (друга половина 30-тих година 20 века). Пренасељеност колонистичке породице, мала и несигурна земљишна компетенција, недостатак пољопривредних радила и вучне стоке, налети подземних вода, поплаве, суше, олује и непогоде, пољопривредна криза и ниске цене пољоприврдених производа, презадуженост колонистичких породица, опште сиромаштво, недостатак посла све је то у колонистичким породицама „питање хлеба“ постављало као примарно. Имати „хлеба“ у „земљи белог хлеба“ што је за колонисте био простор колонизације, био је знак успешне и решене животне егзистенција, односно задовољења егзистенцијалног минимума којем је тежила свака колонистичка породица. Да би колониста дошао до „парчета хлеба“ до којег није могао доћи са свог земљишног поседа био је стално у потрази за послом у градовима или не неким сезонским пословима „на страни“, а у колонистичким заједницама почетком 30-тих година 20. века настао је покрет за одлазак на рад у Француску. Страх од глади није био „измишљени страх“ колонистичких заједница. Он је свакако у процес колонизације (1920–1941) „донесен“ из времена „Великог рата“ и из првих поратних година које су доносиле опште сиромаштво али и услед слабих жетви и глад на просторима иначе хроничне полуглади. Страх од глади био је знак неутемељених животних егзистенција колониста у Бачкој, Банату, Барањи и Срему и произишао је из дугог стања њихове егзистенцијалне несигурности. „Хлеб“ у колонизационом процесу (1920–1941) јесте моћан симбол једног хроничног сиромаштва али и тежње да се задовољењем основне људске потребе коначно почне „нови живот“ на простору насељавања. Поруке које су ка државним органима Краљевине СХС (Југославије) или Савезима аграрних заједница долазиле из колонистичких насеља у процесу колонизације (1920–1941) сво време

колонизационог процеса биле су крајње драматичне: „не можемо прехранити себе и породицу“, „немамо за годишњи леб“, „таворе на парчету леба“, „многе породице формално гладују“, „још од Божића немају хљеба“, „сандуци за брашно су празни“, „немамо деци ни сува леба“ Најкритичније доба године за исхрану колонистичких породица био је период од фебруара месеца до нове жетве односно, односно период од више од пола године када су нестајале залихе брашна од претходне жетве и када су аграрне заједнице драматично тражиле кредите од Савеза аграрних заједница за исхрану својих чланова ,а када су се колонистичке породице задуживале код локалних трговаца под зеленашким условима или продавале жетву унапред („у зелен“). Године 1931. 67% личких колониста у банатској колонији Александрову, код Великог Бечкерека, у „критично доба године“ тражило је кредит за исхрану, а исте године 70% личких и херцеговачких колониста у бачкој колонији Растина, код Сомбора, није имало обезбеђену храну. Године 1935. 60% оптаната из Мађарске у колонији Хоргош, код Суботице, узимало је кредит за храну или је продало летину „у зелен“. Хлеб је био онај основни елеменат исхране који је обезбеђивао да „породица не буде гладна“. Такође, слаб род кукуруза остављао је колонистичке породице и без традиционалног начина прехране у динарским крајевима (палента, пура). У бројним породицама, какве су биле колонистичке, са много деце, млеко је такође чинило темељ исхране, а поседовање краве било је, уз сандуке пуне брашна, гарант да је породица обезбеђена храном током целе године. Зато су чести били захтеви колониста за кредитом којим би купили краву јер поседовање козе није било адекватна замена „краву-хранитељицу“. У многим захтевима колониста за куповином краве видљив је очај очева, „глава породице“, који деци не могу да обезбеде млеко за исхрану. У колонији Војвода Степа, код Великог Бечкерека, 1934. године тек 30% колониста имало је краву, а тек 16,2% колониста у истој колонији имало је коња, краву и свињу.

Страх од глади, као и други страхови за животну егзистенцију, присутни код колонистичких заједница у процесу колонизације, угрожавао је процес акултурације досељеног становништва на простору колонизације, а насељене колонистичке породице остављао је у стању сталне егзистенцијалне напетости. Просидба девојке међу личким колонистима у колонији Војвода Степа у Банату, која је остала у колективном памћењу, а у којој су просци наводили девојчиној породици да младожења има „метар гра на тавану“ као слика „добре прилике“ за удају говорила је о слици и принуди историје пред којим су се нашле колонистичке заједнице у Банату, Бачкој, Барањи и Срему између два светска рата. Страх од глади произилазио је из реалности живота колонистичког света у првим деценијама колонизације и представљао је ситуацију и слику трауматичне и делимично организоване колонизације која је колонисту тек делимично доводила „под бригу“ државе, али га је чешће препуштала стихији колонизације и сопственом сналажењу. Глад у колонистичким насељима као колективно трауматична појава

која је захватала већину насељене популације појављивала се током прве половине године када су нестајале залихе хране од претходне жетве, али страх од глади био је стално стање у колонистичким заједницама и већина колонистичких породица живела је под сенком и наговештајем тог страха. Реалност повремено присутне глади у колонистичким насељима и стално присутан страх од ње доводили су колонистичке заједнице у стање подређености у односу на локално становништво. Символи и чувари нове југословенске државе тако су у очима свог окружења постајали знаковност њене слабости и привремености и њена рањива појавност. Материјално уздизање колонистичких насеља, као и већине колонистичких породица, у другој половини четврте деценије 20. века, које је смањило периодичну глад у колонистичким насељима као и присутну бојазан од недостатка хране, прекинуто је нагло Априлским ратом и поделом и окупацијом Југославије 1941. године. Колонистичке заједнице, још у потпуности неоформљене и тек отворене процесу акултурације и модернизације, нашле су се деконструисане акцијом окупатора 1941. године који је у њима видео симболе југословенске државе која је ратом уништена а колонистичке породице нашле су се од 1941. године опет у грчевитој борби за сопствени биолошки опстанак.

Селективна литература:

- П. Рађеновић, *Села Парохије Крњеуше у Босни-Бјелајско поље и Бравско*, Нови Сад, 2016.
 Љ. Шијачки, *Привреда Баната између два светска рата*, Нови Сад, 1987.
Народни лист, 1922.
 Архив Војводине, ф 115-126
Политика, 1923

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

СРП - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Петроварадин : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407